

कौवेली

संचालक
हेमन्त टकले

संपादक
डॉ. सुधीर भोगळे

या अंकात प्रसिद्ध खालील्या
मतांशी प्रबंध संपादक,
संपादक व संचालक सहमत
असतीलच असे नाही.

संपादकीय पत्रव्यवहार
ठाकरसी हाऊस,
जे.ए.हेरोड्या मार्स,
बॅलाई इस्टर्ट,
मुंबई-४०० ०३८
०२२-३५३४३४००/०१
कला निर्देशन
धनंजय सस्तकर
मांडणी सहाय्य
दिलीप रोडे
फोटो
प्रशांत चव्हाण

वर्गणीचे दर-
वार्षिक रु. ५००/-
वर्गणीचा धनादेश
‘हेमन्त मल्टीमीडिया
ओपीसी प्रा.लि.’
या नावाने काढावा.

www.ncp.org.in
यावर मासिक उपलब्ध

मुद्रक, प्रकाशक
हेमन्त प्रभाकर टकले यांनी
‘हेमन्त मल्टीमीडिया
ओपीसी प्रा.लि.’
च्या बतीनी मीडिया आर अंड डी.,
१३, अमृत मध्यां, प्लॉट नं.
३, सेक्टर-३, आरएसपी-२८,
चाकोप, कांवडीली (पांचडी),
मुंबई-४००६७ येथे छापू ७६,
रेजिस्ट्रेशन, ६ वा मजला, वॉर नरिमा
रोड, चंबोट, मुंबई-४००२०
येथून अंक प्रकाशित केले.

4
5
12

22

49

54

60

64

72

76

79

82

98

102

अध्यक्षीय- **जयंत पाटील-** सरकार शेतकरी विरोधी

संपादकीय- **डॉ. सुधीर भोगळे-** लोकशाही खच्चीकरणाचे दशक

रायगडावरील ‘तुतारी’ विन्हाचा अनावरण समारंभ, भाषणे,
१) शरद पवार : संघर्षाच्या सुरुवातीची प्रेरणा तुतारी देईल-१२
२) जयंत पाटील : छत्रपती शिवारायांचा आदर्श घेऊन पवार साहेबांचं काम-१४
३) अमोल कोल्हे : तुतारी हा महाराष्ट्राच्या स्वाभिमानाचा आवाज-१८
४) जितेंद्र आव्हाड : वाजवा तुतारी, गाडा गद्दारी-२०

मोदी सरकारच्या १० वर्षाच्या कारकीर्दीचा पंचनामा- २०१४ ते २०२४ : काळा आलेख

१) अभ्य टिळक- काय भुलालासी वरलिया रंगा!- २२
२) व्यंकटेश केसरी- पत्रकारितेचा मोडला कणा, स्वरूप बाटविले- ३०
३) जतिन देसाई- शेजारच्या देशांशी संबंध बिघडवले- ३४
४) राधाकृष्ण रामदास- ‘मोदी की ग्यारंटी’चे मृगजळ-४४

जाता-जाता : दिल्ली ते गल्ली एक निवडणूक- फिरस्ता

न्याय मिळाला, पुढे काय? - अनंत बागाईतकर

भाजप हवेत, विरोधकांच्या एकीने गणित बदलणार- व्यंकटेश केसरी

राष्ट्रवादी महिला काँग्रेस पक्ष (शरदचंद्र पवार) महिला मेळावा, मुंबई, भाषणे

१) महाराष्ट्राचा चेहरा एकजुटीने बदलूया- शरद पवार- ६४
२) दिल्लीतील अदृश्य शक्तीच्या विरोधात लढा-सुप्रिया सुळे-६८
३) माता भगिर्णीनी पक्षाची धुरा सांभाळावी- राखीताई जाधव-६९
४) महाराष्ट्रातल्या महिलांची ताकद दिसावी- जयंत पाटील- ७०
५) ज्योत निषेची घेऊन काम करायचंय- फौजिया खान- ७१

लोकांपर्यंत पोहोचण्याचा कार्यकर्त्यांनी प्रयत्न करावा- जयंत पाटील

भाजपच्या पराभवासाठी सर्वांनी एकनिष्ठेन लढणे गरजेचे- शरद पवार

महाराष्ट्रात नवीन नेतृत्व तयार करू- शरद पवार (सातारा सभा)

राष्ट्रवादी महिला काँग्रेस पक्षाची (शरदचंद्र पवार) मंचर सभा, भाषणे

१) भ्रष्टाचाऱ्यांचा एकच नारा, तुरुंगापेक्षा भाजप बरा- शरद पवार-८२
२) वस्तादाचा शेवटचा राखीव डाव तुम्हांला आश्चर्यचिकित करेल- जयंत पाटील-८६
३) आता रडायचं नाही, तर जिंकण्यासाठी लढायचं- रोहित पवार-८९
४) पवार साहेबांच्या आशीर्वादाखाली शेवटपर्यंत लढत राहीन- देवदत्त निकम-९१
५) पोटी जन्माला येण्यापेक्षा निष्ठावंत राहणं महत्त्वाचं- डॉ. अमोल कोल्हे-९४

कानोकानी- घंटाकर्ण (हलके-फुलके राजकीय किस्से)

शेवटचे पान- **हेमन्त टकले-** तुतारीची साद

अंतरीम बजेट हे चार महिन्यांसाठी

असते मात्र त्याचे सरकारने पालन केलेले नाही. जून महिन्यातील अधिवेशनात काही मांडणार नाही का? याचा खुलासा व्हायला व्हावा. भाषणाची संधी म्हणून अर्थसंकल्पाचा वापर होत आहे. आर्थिक शिस्त पाळली की नाही? याची शंका वाटते. सरकारने मागचा अर्थसंकल्प तुटीचा मांडला व पुरवणी मागण्या मांडल्या. १६ हजार कोटी वजा असताना नवे १ लाख कोटींची आश्वासने राज्य सरकारने दिले आहेत.

तूट वाढवणाऱ्या प्रोक्ष्यजन्स या अर्थसंकल्पात आहेत का? महाराष्ट्राचे कर्ज

आता आपण ८ लाख कोटी रुपयांपर्यंत नेऊन पोचवले आहे ते फेडणार कसे? १ ट्रिलियन डॉलर जर इकोनॉमी करायची असेल तर ग्रोथ रेट १४ टक्के असायला हवे. अर्थसंकल्पात अनेक घोषणा आहेत, मागच्या किंती योजना राबवल्या गेल्या त्याचा उल्लेख या अर्थसंकल्पीय भाषणात यायला हवा होता. दुष्काळ वाढतोय, कांद्याला भाव नाही, दुधाला रास्त भाव नाही, शेतकऱ्यांना नुकसान भरपाई मिळत नाही त्यामुळे ते सरकारवर प्रचंड नाराज आहेत. हायवे बांध्यापलीकडे सरकारचे सामान्य माणसाकडे लक्ष नाही.

शेतकऱ्यांपुढे जगायचे कसे? हा प्रश्न आहे. कापसाला, सोयाबीनला भाव नाही, सरकारने खेरेदी केंद्र सुरु करण्यासाठी केंद्राकडे मागणीदेखील केलेली नाही. शेतकरी आत्महत्यामुक्त राज्य करणार असे मुख्यमंत्रांनी सांगितले होते पण आज रोज ८ शेतकरी आत्महत्या करत आहेत. एनसीआरबीच्या रिपोर्टनुसार शेतकरी आत्महत्यांमध्ये महाराष्ट्र नंबर एकवर आला आहे. कुठे नेऊन ठेवलाय महाराष्ट्र माझा? हे म्हणायची वेळ आता आली आहे.

शासन आपल्या दारीवर प्रचंड खर्च होत आहे व शेतकरी सावकाराच्या दारी जात आहे. शेतकऱ्यांचा सन्मान म्हणून आपण त्याला दिवसाला १७ रुपये देतो, त्याला शेतीमालाची आधारभूत किंमत वाढवण्याची गरज आहे. पीक विमा शेतकऱ्यांना अजून मिळालेला नाही, त्यात अटी व शर्ती खुप असल्यामुळे एकही रुपया मिळत नाही. एक रुपयात विमा काढून सरकार हजारो कोटी कंपन्यांच्या घशात घालत आहे. सरकार नोकर भरती करत नाही केले तर पेपर फुटतो पारदर्शकपणे काम सुरु आहे असे एकही उदाहरण

अध्यक्षीय

सरकार रोतकरी विरोधी

दिसत नाही. रोजगारासाठी तरुणांची भटकंती वाढलेली आहे, तरुण आत्महत्या करत आहेत. एनसीआरबीच्या रिपोर्टनुसार गेल्या दोन वर्षांत सर्वाधिक आत्महत्या महाराष्ट्रात झाल्या आहेत, याकडे लक्ष देणे गरजेचे आहे. अर्थमंत्रांनी संपूर्ण

भाषणात कुठेही शाहू - फुले - आंबेडकर यांचे नाव घेतलेले नाही, हि चिंतेची बाब आहे. योजनांच्या नावांपलीकडे कुठेही उल्लेख नव्हता. विचार सोडून जर विकास होत असेल तर त्याला फारसा अर्थ नाही. तरुणांच्या हाताला काम कसं देणार याचाही यात उल्लेख नव्हता. बुलेट ट्रेनचा फायदा अहमदाबाद व गुजरातला होणार हे जगजाहीर आहे तरी आपण सहन करतोय. कांदा निर्यातबंदी

उठवण्यासाठी सरकारने एक चकार शब्द काढला नाही, शेतकऱ्यांच्या बाबतीत सरकार गंभीर आहे हे या बजेटमधून कुठेच दिसत नाही. रुणवाहिकेसाठी १०८ ची योजना सुरु असताना नवी योजना कशासाठी? या सर्व गोष्टी आपण कुठेतरी दुर्लक्षित करत आहोत. वाढवण बंदर करत असताना स्थानिकांना विश्वासात घेऊन करा. विकासाला काही धोरण व काही तत्व असले पाहिजे.

हाताला काम नाही,

सुशिक्षितांना रोजगार नाही

दुष्काळ, अतिवृष्टीच्या चकरात ग्रासला शेतकरी

पोटापाण्यासाठी वणवण सारी,

आपल्याला काय फक्त बोलून निघून जाण्याची घाई..!

आरोग्य यंत्रणा दिसाल झाली,

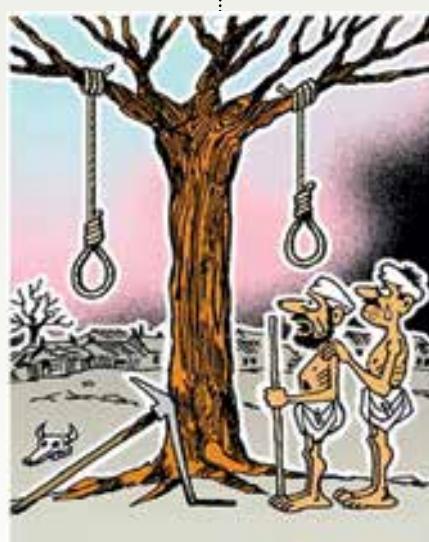
रुणांच्या जीवाला किंमत नाही.

मायेच्या अश्रूची थट्टा झाली, गरिबांना कोण वाली?

आपल्याला काय फक्त बोलून निघून जाण्याची घाई..!

इथे दिवसा ढवळ्या महिला सुरक्षित नाहीत, किड्या मुंग्यांसारखे त्यांचे जगणे बाई, धर्माधर्मातील तिढा सुटेना काही, आगीत तेल ओतायला आहेत काही भाई, आपल्याला काय फक्त बोलून निघून जाण्याची घाई..!

वाढत चालली घोटाळ्यांची मांदीयाळी, दिल्लीच्या वरदहस्ताने भाजली जाते पोळी, साम- दाम- दंड भेद हिच विचारांची जुळी, चिरडून टाकूया आंदोलकांच्या टोळ्या, आपल्याला काय फक्त बोलून निघून जाण्याची घाई..!

उमा पाटील

सि

नेमातल्या फँशबॅकप्रमाणे एक फोटो आठवा. २०१४ हे वर्ष होते. लोकसभेच्या निवडणुकांचे निकाल लागले होते. भाजपला बहुमत मिळाले होते. गुजरातचे मुख्यमंत्री नरेंद्र मोदी हे पंतप्रधानपदाचे उमेदवार होते. भाजप संसदीय पक्षाच्या नेतेपदी निवड झाल्यानंतर त्यांनी संसदगृहाला भेट दिली. त्यावेळी संसदगृहात प्रवेश करण्यापूर्वी त्यांनी प्रवेशद्वाराकरच विलक्षण भक्तिभाव दाखवीत नमस्कार केला होता. हे लोकशाहीचे मंदिर आहे आणि प्रथमच आपण येथे येत असल्याचे ते म्हणाले होते. विलक्षण सक्स अभिनयाचा तो नमूना होता.

आत गेल्यानंतर त्यांनी आणखी काही आविष्कार केले. भाषण करताना डोळे व गळा भरल्याने ते बोलू शकले नव्हते आणि मग पाणी पिऊन त्यांनी भाषण पुढे सुरु ठेवले. भावनाप्रधानतेचा अभिनय करणारेच पुढे कर्दनकाळ कसे होतात याची जगाच्या इतिहासात असंख्य उदाहरणे सापडतात. २०१४ मध्ये त्या इतिहासाची पुनरावृत्ती होत होती.

सत्ताबदलानंतर सत्तारूढ होणारा नेता त्याच्या विचारांशी मिळेजुळते असलेल्या नोकरशाहीची महत्वपूर्ण विभागात नेमणूक करीत असतो. त्यात गैर काहीही नसते. परंतु आपल्याला हव्या असलेल्या नोकरशहासाठी घटनादुरुस्ती करण्याचा घाट पूर्वीच्या कोणत्याच पंतप्रधानांनी घातला नव्हता. उपलब्ध नोकरशाहीमधूनच त्यांनी त्यांना अनुकूल अशा अधिकाऱ्यांना महत्वपूर्ण जबाबदाच्या दिल्या होत्या. नरेंद्र मोदी यांना त्यांचे प्रधान सचिव म्हणून नृपेंद्र मिश्र हे अधिकारी हवे होते. परंतु त्यात अडचण होती. नृपेंद्र मिश्र हे टेलिकॉम रेयुलेटरी ॲथॉरिटी ऑफ इंडिया म्हणजे ट्रायचे प्रमुख होते. त्यांच्या सेवाशर्तीनुसार या पदावर काम करणाऱ्या व्यक्तीला अन्य कोणत्याही पदाची जबाबदारी घेण्यास कायद्यानुसार बंदी होती. यामध्ये संवेदनशीलतेचा मुद्दा मानला जात असे. परंतु नरेंद्र मोदींनी सर्वप्रथम यासंबंधीची घटनादुरुस्ती करणारा बट्हकुम जारी केला आणि हा नियम बदलला आणि नृपेंद्र मिश्र यांना त्यांच्या प्रधान सचिवपदी (प्रिन्सिपल सेक्रेटरी) नेमले. मोदी हे त्यांच्या अन्य निकटवर्ती नोकरशाहीची नेमणूक करू शकले असते. परंतु केवळ

संपादकीय

लोकशाही खदीकरणाचे दराक

एका विशिष्ट नोकरशहासाठी घटनादुरुस्ती करण्यापर्यंत त्यांनी मजल मारली. हाच त्यांच्या सरकारचा पहिला निर्णय होता. हा प्रकार पूर्वी कधीही घडलेला नव्हता. आधीच्या पंतप्रधानांनी त्यांच्या मर्जीतील परंतु नियमांची मोडतोड न करता उपलब्ध नोकरशाहीमधूनच त्यांच्या सचिवांची निवड केलेली होती. मुळात नेत्याच्या मनात त्याला करावयाच्या कार्याच्या संकल्पना स्पष्ट असतील आणि त्यांच्या मध्ये तेवढा आत्मविश्वास असेल तर बरोबर कोण नोकरशहा आहेत याची फिकिर नेत्याला करण्याची गरज नसते. परंतु कदाचित आत्मविश्वासाचा अभाव असल्याने म्हणा विशिष्ट नोकरशहासाठी आग्रह

धरला गेला. त्यासाठी प्रसंगी नियम, कायदे धाव्यावर बसवण्याचा उद्योग पहिल्या दिवसापासून सुरु झाला होता. लोकशाहीमध्ये लोकांनी निवडून दिलेला नेता असतो. त्याला लोकांचे प्रश्न माहिती असतात व त्यामुळेच त्याच्या राज्यकारभाराच्या संकल्पना स्पष्ट असतात व केवळ त्याला सहाय्यभूत होण्यासाठी तो मर्जीतले नोकरशहा निवडतो. परंतु आत्मविश्वास नसलेल्या नेत्याला नोकरशाहीच्या कुबळ्या लागतात आणि त्यांच्या कलाने आणि तालाने तो राज्यकारभार करतो. यात लोकशाहीची पीछेहाट आणि नोकरशाहीची आगेकूच होते. गेल्या दहा वर्षात नोकरशहांचे असे काही कोंडाळे सर्वोच्च सरकारी वर्तुळात निर्माण करण्यात आले आहे की त्यामध्ये लोकप्रतिनिर्धीना फारशी किंमत व स्थान उरलेले नाही. निर्णय प्रक्रियेत नोकरशाहीचा सहभाग निर्णयक होऊन मंत्रिमंडळ, मंत्री आणि लोकप्रतिनिधी यांचे स्थान नगण्य करण्यात आले आहे. एका नोकरशहासाठी घटनादुरुस्तीचा आटापिटा केला जात असेल तर लोकशाहीवर नोकरशाही वरचढ होणार हे स्पष्ट आहे.

ही सुरुवात होती. पुढे जाऊन राज्यघटनेत समाविष्ट असलेली संसदीय लोकशाहीची मूलभूत तत्वे व मूल्ये यांना दुय्यम व नगण्य ठरविणे, त्यांचे पालन न करता सर्वांस दुर्लक्ष करणे आणि एकतर्फी, एककल्ली, एकांगी आणि एकाधिकारी पद्धतीने राज्यकारभार सुरु करण्यात आला. यामध्ये सर्वधर्माबद्दलचा समभाव, सामाजिक सलोखा, सद्दाव, संघराज्य प्रणालीचे महत्व, विकेंद्रित राज्यकारभार या सर्व मूलभूत

लोकशाही संकल्पनांना बासनात गुंडाळण्याचा पद्धतशीर प्रकार सुरु करण्यात आला आणि तो पुढे चालू आहे. लोकशाही संस्थानांना सबळ करण्याएवजी दुर्बळ आणि पांगु करण्याचे प्रयत्न सुरु झाले आणि ते चालूच आहेत. उदाहरणे अनेक आहेत परंतु काही प्रातिनिधिक उदाहरणांवरुनच या राजवटीची आणि सत्ताधार्यांचा एकाधिकारवाढी असलेला प्रभावी कल लक्षात येऊ शकेल.

संसद ही देशाची सर्वोच्च प्रातिनिधिक संस्था आहे. लोकप्रतिनिधींच्या माध्यमातून देशहिताचे कायदे करणारी ही सर्वोच्च पंचायत आहे. दोन सभागृहांनी मिळून भारतीय संसद तयार होते. लोकसभेत लोकनियुक्त म्हणजेच प्रत्यक्ष निवडणुकीने निवडलेले लोकप्रतिनिधि असतात. याला कनिष्ठ सभागृह म्हणतात. राज्यसभा हे दुसरे सभागृह आहे आणि त्यास वरिष्ठ सभागृह किंवा हाऊस ऑफ एल्डर्स म्हटले जाते. नावाप्रमाणेच

या सभागृहात अनुभवी, परिपक्व आणि विविध क्षेत्रातील तज्ज आणि पारंगत व्यक्तींचा समावेश असावा अशी मूलभूत संकल्पना आहे. यामुळे या सभागृहाचे काम प्रामुख्याने मार्गदर्शकाचे मानले गेले. तज्ज किंवा पारंगत व्यक्ती या थेट निवडणुकीने निवडून येणे शक्य नसते परंतु त्यांच्या ज्ञान व अनुभवाचा लाभ देशाला आणि संसदेला आणि देशहिताचे कायदे करताना व्हावा हा या सभागृहामार्गील प्राथमिक हेतु होता. त्यासाठी अप्रत्यक्ष पद्धतीने हे सदस्य निवडले जातात. कालांतराने मूळ हेतु बाजूला पडला. तरीही स्थूल स्वरूपात राज्यसभेचे महत्व कायम राहिले. लोकसभेने कायदे केले तरी राज्यसभेत अनुभवी सदस्यांच्या माध्यमातून त्यावर अधिक साधकबाधक चर्चा केली जाऊन त्या कायद्यातील त्रुटी दूर करण्याचे काम राज्यसभेमार्फत करणे अपेक्षित होते. संघराज्य पद्धतीत राज्यांमध्ये विरोधी पक्षांची सरकारे स्थापन असल्यास राज्यसभेत त्यांचे प्राबल्य किंवा वरचष्मा निर्माण होऊ शकतो. परंतु संघराज्य प्रणालीत ते एक निकोप आणि लोकशाहीला पोषक मानले गेले. सत्तारूढ पक्ष

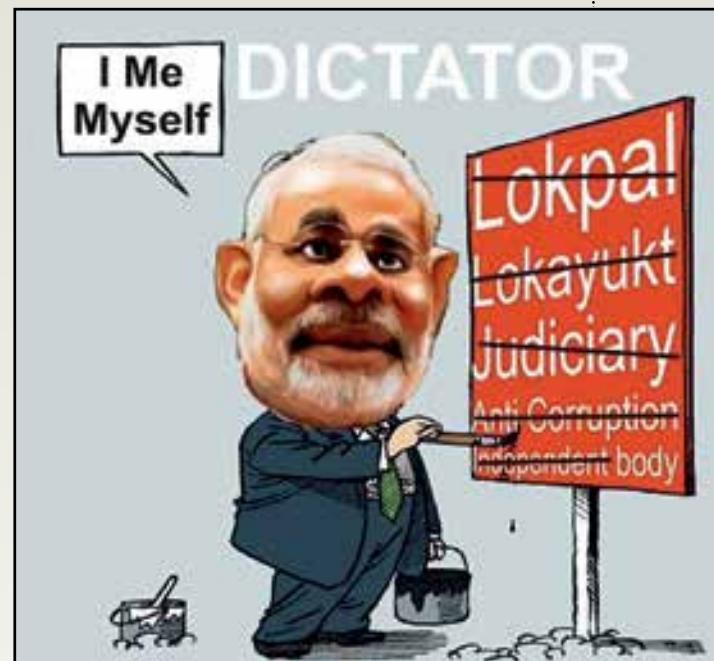
आणि सरकार यांच्यावर अंकुश ठेवण्याचा हेतु यामध्ये मानला गेला. याच पद्धतीने राज्यसभेचे महत्व टिकले होते. २०१४ नंतर मात्र चित्र बदलले. कारण त्यावेळी राज्यसभेत विरोधी पक्षांची सरशी होती. त्यामुळे सरकारने त्यांच्या मनाला येईल तशी विधेयके लोकसभेतील बहुमताच्या आधारे संमत केली तरी ती राज्यसभेत अडवली जाऊ लागली आणि राज्यसभेतर्फे त्या विधेयकांना दुरुस्त्या सुचविल्या जाऊ लागल्या. हा प्रकार एकतंत्री राज्यकर्त्यांना असह्य होणार हे अपरिहर्यच होते. यामुळे राज्यसभेतील विरोधी पक्ष अडवाअडवी करीत आहेत आणि लोकहिताच्या कायद्यांना अटकाव करीत असल्याची हाकाटी करण्यात आली. राज्यसभा ही सरकारी विधेयकांची अडवाअडवी करणारा अडथळा नसली पाहिजे असा एक सूर लावण्यात आला. विरोधी पक्ष आणि सरकार यांच्यात तणाव निर्माण होऊ लागला. संसदीय प्रणालीत राज्यसभा हवीच कशाला अशी राज्यसभाविरोधी चर्चा सुरु करण्यात आली. सत्ताधारी पक्षाच्या प्रचारकी टोळ्या राज्यसभेच्या अस्तित्वावरच घाला घालायला निघाल्यासारख्या प्रचार करू लागल्या. मग यातून एक मार्ग काढण्यात आला. नियमांचा सरकारला सोयीचा अर्थ लावून म्हणजेच त्याची मोडतोड करण्याचे पद्धतशीर प्रयत्न सुरु करण्यात आले. भारतीय संसदीय प्रणालीत वित्तीय व आर्थिक क्षेत्रात लोकसभेला निर्णयिक अधिकार देण्यात आले आहेत. त्याचप्रमाणे सरकार देखील लोकसभेला जबाबदार ठेवण्यात आले आहे. लोकसभेत बहुमत मिळविणाऱ्या पक्षालाच केंद्रात सरकार स्थापनेचा अधिकार असतो. त्यामुळेच देशाच्या खजिन्याचे सर्वाधिकार लोकसभेत केंद्रित आहेत. सरकारला एक रुपयाच्या विनियोगासाठी देखील लोकसभेची परवानगी घ्यावी लागते. या क्षेत्रापुरते राज्यसभेचे अधिकार मर्यादित आहेत. म्हणजेच कोणतेही वित्तीय विधेयक (मनी बिल) हे राज्यसभेत चर्चेला जात असले तरी त्याला दुरुस्ती सुचविण्याचे किंवा ते नामंजूर करण्याचे अधिकार राज्यसभेला नाहीत. राज्यसभा केवळ चर्चा करून काही सूचना करू शकते आणि त्या मान्य करण्याचे बंधन लोकसभेवर नसते. तसेच राज्यसभेने काही कारणास्तव एखाद्या वित्तीय विधेयकाला चौदा दिवसांत मंजुरी दिली नाही तर ते विधेयक आपोआप संमत झाल्याचे मानले जाते म्हणजेच राज्यसभेची संमती किंवा मंजुरी गृहीत धरली जाते. अर्थात यासाठी एक अट आहे. एखादे विधेयक मनी बिल किंवा वित्तीय स्वरूपाचे आहे की नाही हे ठरविण्याचा सर्वाधिकार लोकसभेच्या अध्यक्षांना देण्यात आला आहे. अध्यक्षांनी एकदा एखादे विधेयक वित्तीय स्वरूपाचे असल्याचा निर्णय दिला की न्यायालय देखील त्यात हस्तक्षेप करू शकत नाहीत. मोदी सरकारने ही ट्रिक म्हणजेच युक्ति निर्लज्जपणे वापरण्याचे ठरविले. राज्यसभेचा अडसर दूर करण्यासाठी मोदी सरकारने त्यांना जे विधेयक तत्काळ समत करवून हवे असेल ते विधेयक वित्तीय स्वरूपाचे असल्याचे दाखविण्यास सुरुवात केली. यासाठी लोकसभेच्या

अध्यक्षांकरवी ते विधेयक वित्तीय असल्याचे जाहीर करवून राज्यसभेला चक्र टाळण्याचा सर्वास प्रकार सुरु करण्यात आला. याचे सर्वां मोठे उदाहरण आधार सर्कीविषयक विधेयकाचे देता येईल. हे विधेयक सरकारला संमत करवून घ्यावयाचे होते. परंतु त्यावेळी राज्यसभेत सरकारकडे बहुमत नसल्याने ते राज्यसभेकडून फेटाळले जाण्याची शक्यता होती. यासाठी तत्कालीन लोकसभा अध्यक्ष सुमित्रा महाजन यांनी ते विधेयक वित्तीय स्वरूपाचे असल्याचा निर्णय दिला. तो त्यांनी का दिला याची कारणे त्यांनाच माहिती असरील. त्याचा फायदा घेऊन सरकारने राज्यसभेला फाट्यावर मारत हे विधेयक लोकसभेकडून संमत करवून घेतले. वित्तीय दर्जा प्राप्त झाल्याने राज्यसभेला त्याबाबत काहीच करता आले नाही. यासंदर्भात काही मंडळी सर्वोच्च न्यायालयात गेली. तेथे त्यांनी दाद मागितली. परंतु कायद्याप्रमाणे न्यायालयाला लोकसभा अध्यक्षांच्या निर्णयात हस्तक्षेपाचा अधिकार नसल्याने न्यायालयाचा नाईलाज झाला. परंतु या विधेयकास वित्तीय मानता येणार नाही असे निरीक्षण न्यायालयाने नोंदविले व पुढे जाऊन आधारची सक्तीही रद्द ठरवली. परंतु संसदेचे पद्धतशीर महत्व कमी करण्याचे उद्योग हे नियमतिपणे सुरु करण्यात आले. जो नेता संसदेच्या उंबरठ्यावर नतमस्तक होतो त्याच्या आधिपत्याखालील सरकारने वर्तमान लोकसभेसाठी गेल्या पाच वर्षांत उपाध्यक्षपद देखील भरण्याचे सौजन्य दाखविलेले नाही. आश्र्वय वाटेल परंतु लोकसभेसाठी अध्यक्षांप्रमाणेच उपाध्यक्षांची (डेप्युटी स्पीकर) देखील आवश्यकता आहे आणि ही अनिवार्यता राज्यघटनेत समाविष्ट असून देखील संसदेसमोर नतमस्तक होणाऱ्यांनी राज्यघटनेतील तरुदीची घटनात्मक बंधनाची देखील मुर्वत बाळगली नाही. संसदेला हिंकस ठरविण्याचा हा आणखी एक प्रकार होता.

संसदेसमोर नतमस्तकतेचे ढोंग करण्याच्यांचे संसदप्रेम किती बेगडी आहे याची असंख्य उदाहरणे आहेत. अर्थसंकल्पाच्या अनुदाविषयक मागण्या तसेच विविध विधेयके यांची सखोल व तपशीलाने छाननी व्हावी यासाठी विविध मंत्रालयांशी निगडित संसदीय स्थायी समित्यांची स्थापना करण्यात आली होती. या समित्यांचे कामकाज गोपनीय पद्धतीने चालत असल्याने एखाद्या विधेयकावर निःपक्षपणे चर्चा व छाननी केली जात असे जी पूर्ण सभागृहात शक्य नसते. यामुळे सत्तापक्ष आणि विरोधी पक्ष यांच्यात सामंजस्याने तसेच परपस्परांचे विचार लक्षात घेऊन सर्वसंमतीच्या आधारे विधेयकांना अंतिम स्वरूप दिले जात असे. यामुळे देशासाठी सर्वसंमत असे चांगले कायदे करण्यास मोठी मदत होत असे. थोडक्यात सर्वसंमतीने म्हणजेच विरोधी पक्षांना देखील विश्वासात घेऊन चांगले कायदे करण्याच्या लोकशाही संकल्पनेला या संसदीय समित्यांनी मोठा हातभार लावलेला होता. पंतप्रधानसाहेबाना असल्या फालतू गोर्टीमध्ये फारसा रस दिसला नाही. त्यांनी या संसदीय समित्यां जवळपास निष्क्रिय करून टाकल्या. जे कायदे तातडीने करावयाचे ते थेट लोकसभेत

आणून बहुमताच्या आधारे संमत करवून घ्यावयाचा सपाटा त्यांना लावला. संसदीय समित्यांना फाट्यावर मारण्यात येऊ लागले. कारण काय, तर या समित्यांमुळे कायदे करण्यास वेळ लागतो. म्हणजेच सरकारला मनाला येईल तसे कायदे करता यावेत यासाठी त्यांना या संसदीय समित्या अडसर ठरु लागल्या. त्यांनी टाळण्यास प्राधान्य देण्यात आले. यामुळे पंतप्रधानसाहेबांनी एका दगडात दोन पक्षी मारले. एकतर संसदीय समित्यांना निष्क्रिय, निष्रभ करण्याचा व टाळण्याचा प्रयोग यशस्वी होणे म्हणजे संसदेतील विरोधी पक्षांना देखील आपोआपच फाट्यावर मारण्याची बाब प्रत्यक्षात आली. भारतीय शेती आणि शेतकऱ्यांच्या संदर्भातील तीन वादग्रस्त विधेयके अशीच एकतरी संमत करण्यात आली होती. त्या तीन कायद्यांना विरोध

झाला आणि अखेर ती रद्द करावी लागली. यालाच बहुमताच्या जोरावर हुक्मशाही करण्याचा प्रकार म्हटले जाते. याला एकत्री राज्यकारभारही म्हणतात. तसेही पंतप्रधानसाहेब आणि त्यांचे निकट साथीदार असलेले केंद्रीय गृहमंत्री या दोघांनीही आधी कौंग्रेसमुळे व नंतर विरोधी पक्ष नकोसे झाले आहेत. त्यामुळे विरोधी पक्ष नकोत अशी भूमिका त्यांनी घेतली आहे. याच मालिकेत अलीकडेच महाराष्ट्र भाजप अध्यक्ष आणि महान नेते चंद्रशेखर बावनकुळे यांनी लहानसहान राजकीय पक्षांना खतम करण्याची भाषा करून ते पंतप्रधानसाहेबांचे कद्दर अनुयायी असल्याचे सिद्ध केले. थोडक्यात विरोधी पक्ष नकोत आणि विरोधी नको ही भाजप व संघ परिवाराची मूलभूत विचारसरणी किंवा राजकीय संस्कृती (खरेतर विकृती) आहे. त्यामुळे

त्यांच्यातील एकचालकानुवर्तित्वाची मनोवृत्ती ही या विविध उदाहरणावरून स्पष्ट होताना दिसते. याच मालिकेत एक अगदी साधे उदाहरण देता येईल. या उदाहरणावरून पंतप्रधान संसदेला किती महत्व देतात हे स्पष्ट होईल. देशाचे पंतप्रधान परदेश दौरे करीत असतात. परदेश दौन्यांवरून परतल्यानंतर पंतप्रधानांनी संसदेसमोर आपणहोऊन निवेदन करून त्या परदेशदौन्याबद्दल माहिती देणे, संसदसदस्यांचे त्यावर काही प्रश्न असतील तर त्याला उत्तरे देणे आणि त्यांच्या शंकांचे निरसन करणे असा एक संसदीय प्रगत आहे. पंतप्रधान व त्यांचे सरकार हे संसदेला जबाबदार असते व म्हणूनच त्यांनी त्यांच्या परदेश दौन्याच्या फलिताची माहिती संसदेला देणे अपेक्षित असते. वर्तमान पंतप्रधानांनी गेल्या दहा वर्षांत त्यांच्या एकाही परदेशदौन्याबद्दल संसदेत निवेदन केलेले नाही. पंतप्रधान हे स्वतः दौन्यावर जात असल्याने त्यांनी स्वतःच हे निवेदन करणे साहजिकच अपेक्षित असते. परंतु संसदेच्या उंबरठावर नतमस्तक होण्याचे नाटक करणाऱ्यांना संसदेला आपण उत्तरदायी आहोत आणि संसदेचा तो मान देण्याचे भान नाही. यावरुनच त्यांचे संसदप्रेम किती खरे आहे याचा अंदाज बांधणे सहज शक्य आहे. गेल्या दहा वर्षांत विरोधी पक्षांनी लोकहिताचे अतितातडीचे व महत्वाचे असे विषय स्थागन प्रस्तावाद्वारे सरकारसमोर उपस्थित करण्याचे शेकडो प्रयत्न केले असतील परंतु त्यांना यश मिळाले नाही. कारण दोन्ही सभागृहांचे पीठासीन प्रमुख असे काही बंदिस्त आहेत की ते स्वतंत्रपणे निर्णयच करु शकत नसल्याची स्थिती आहे. थोडक्यात संसदेपुढे नतमस्तक होण्याचे सोंग करतानाच ती नष्ट करण्याचे प्रकार सुरु करण्यात आले आहेत.

राज्यघटनेने भारतासाठी संघराज्य प्रणालीला पसंती दिली. विविधतेमध्ये एकता हे सूब भारताने स्वीकारले. यामध्ये विविधतेला प्राधान्य देण्यात आले होते. याचे कारण भारत हा अनेक राज्यांनी तयार झालेला देश आहे. प्रत्येक राज्याची प्रादेशिक संस्कृती, भाषा, चालीरीती, राजकीय संस्कृती ही वेगळी आहे. विशेषत: नर्मदा नदीच्या खाली असलेल्या भारतात म्हणजेच दक्षिण भारतात ही विविधता प्रकर्षित जाणवते. या सर्व प्रादेशिक अस्मितांना एका भारतीय धाराने बांधण्याचे काम राज्यघटनेने केले. त्यालाच आपण संघराज्य प्रणाली किंवा विविधतेतील एकता असे म्हणतो. यामध्ये राज्यांना किमान स्वायत्तता देण्याचे तत्व समाविष्ट आहे. त्यामुळे कायदा व सुव्यवस्थेसारखे विषय संपूर्णपणे राज्यांच्या अधिकारक्षेत ठेवण्यात आले आहेत. राज्यांना वित्तीय अधिकारही देण्यात आले. राज्यांना स्वतःच्या महसूलप्राप्तीची साधने उपलब्ध ठेवण्यात आली. जेणेकरून राज्यांना सर्वस्वी केंद्र सरकारच्या आधीन राहण्याची पाळी येऊ नये हा यामागील हेतु होता. परंतु भाजप व संघ परिवाराच्या विचारसरणीत किंवा राजकीय संस्कृतीत स्वायत्तता, विकेंद्रीकरण या संकल्पना बसत नाहीत. ते लहान व दुबळी राज्ये आणि बळकट केंद्रीय सत्तेचे कट्रु पुरस्कर्ते

आहेत. त्यांच्या लेखी राज्यांना दुव्यम स्थान आहे. त्यामुळे च पंतप्रधानांनी सर्वप्रथम केलेल्या निर्णयात योजना आयोग मोडीत काढण्यात आला. योजना आयोग आणि राष्ट्रीय विकास परिषद (नॅशनल डेव्हलपमेंट कौन्सिल) या दोन प्रमुख संस्था या संघराज्य प्रणालीचे महत्व दर्शविणाऱ्या होत्या. त्याच पंतप्रधानसाहेबांनी सत्तेत आल्याआल्या नष्ट करून टाकल्या. योजना आयोगाची मूळ कल्पना नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांची होती. १९३९च्या कॅंग्रेस अधिवेशनात त्यांनी ती अध्यक्ष या नात्याने मांडून कॅंग्रेस अंतर्गत नियोजन मंडळाची स्थापना करून पंडित जवाहरलाल नेहरू यांना त्याचे अध्यक्ष केले होते. नेतार्जीचे आपण अनुयायी असल्याचा दावा करणाऱ्यांचे नेताजीप्रेम या एका उदाहरणावरून उड्डकीस येतेच परंतु त्यांना देशाच्या विकेंद्रित व नियोजनबद्ध विकास व प्रगतीचे वावडे आहे ही बाबही यावरुन स्पष्ट होते. योजना आयोग हा केंद्र व राज्यातील दुवा होता. राज्यांच्या विविध प्रकल्पांची छानी करून त्यात दुरुस्त्या सुचवून त्याचा प्रस्ताव किंवा मसुदा तयार करण्यात योजना आयोगाची प्रमुख भूमिका असे. त्यानंतर तो अधिकृत प्रस्ताव म्हणून केंद्रीय मंत्रिमंडळापुढे सादर करून त्यास मंजुरी घेणे अशा रीतीने विकास व प्रगतीचे टप्पे पार पाडण्यात येत असत. आता हे सर्व बंद झाले आहे. आता राज्यांनी एखाद्या प्रकल्पाचा प्रस्ताव तयार केल्यानंतर त्यांना थेट पंतप्रधान कायीलयाकडे तो पाठवावा लागतो म्हणजेच पंतप्रधानांच्या चरणी त्यांना लीन व्हावे लागते. म्हणजेच विकेंद्रीकरणाकडून केंद्रीकरणात झालेले हे रुपांतर आहे. संघराज्य प्रणालीवरील आणखी एक आघात म्हणजे जीएसटी किंवा वस्तु व सेवा कर प्रणाली होय. या प्रणालीमुळे राज्यांची वित्तीय स्वायत्तता खतम झाल्यात जमा आहे. जीएसटीच्या पैसांसाठी केंद्राच्या तोंडाकडे पाहण्याची पाळी राज्यावर आलेली आहे आणि यातून राज्य व केंद्रात तणाव निर्माण होताना दिसतात. विशेषत: विरोधी पक्षांची सरकारे असलेल्या राज्यांना केंद्र सरकारकडून निधीसाठी हांजीहांजी करायला लावण्याची पाळी आणली जात आहे. एवढेच नव्हे तर समाजकल्याणकारी योजनांची निर्मिती करण्यासंदर्भात राज्यावर विविध बंधने आहेत. समाजकल्याणकारी योजनांमध्ये पंतप्रधानांचा समावेश करण्याची सक्ती सुरु आहे. समाजकल्याणकारी योजनांचेही केंद्रीकरण करण्यात आले आहे. त्यामध्ये राज्यांना स्थान ठेवण्यात आलेले नाही. देशाचे कल्याण फक्त केंद्र सरकारच करीत असल्याचा प्रचार सुरु आहे. विरोधी पक्षांची सरकारे असलेल्या राज्यांना निधीसाठी अक्षरश: तोंड वेगाडावे लागण्याची अवस्था आहे. केरळ व कर्नाटकातील विरोधी पक्षांच्या सरकारांनी तर निधीसाठी दिल्लीत जाऊन पंतप्रधानांचे दखवाजे ठोठावले आणि जंतरमंतरवर धरणे दिले. थोडक्यात राज्यांच्या आर्थिक मुसक्या बांधण्याचा प्रकार केंद्र सरकारकडून सुरु आहे. जीएसटीचा गोळा करण्यात आलेला कर (सुमार एक लाख कोटी रुपये) हा परस्पर आणि बेकायदेशीरपणे केंद्र सरकारच्या तिजोरीत भरण्याचा गुन्हा केंद्र

सरकारने केला. सीएजी म्हणजेच देशाच्या महालेखानियंत्रकांनी हे घटनाबाबू कृत्य आणि अपराध असल्याचे निर्दर्शनाला आणल्यानंतर केंद्र सरकारने मुकाट्याने ते पैसे परत केले. देशाच्या चलनविषयक धोरणांचे अधिकार रिझर्व बँकेकडे आहेत. चलनाची स्थिरता राखण्यासाठी रिझर्व बँकेकडे एक राखीव निधि असतो. या निधीच्या रकमेला मर्यादा असते आणि त्याहून अधिक निधि जमा झाल्यास त्यातील काही भाग केंद्र सरकारला देण्याची रिझर्व बँकेला परवानगी असते. परंतु वर्तमान राज्यकर्त्यांनी चक्र रिझर्व बँकेच्या राखीव निधिवर डल्ला मारला आहे. रिझर्व बँकेची स्वायत्तता नष्ट करणारे सर्वांत मोठे उदाहरण म्हणजे नोटाबंदी आहे.

संघराज्य प्रणालीवर हल्ले करतानाच लोकशाही संस्थांवरही आघात करून त्या पंगु करण्याचे पद्धतशीर काम सुरु आहे. याचाच बळी असलेली आणखी एक घटनात्मक स्वायत लोकशाही संस्था म्हणजे निवडणूक आयोग आहे. देशात खुल्या आणि निकोप वातावरणात निवडणुका घेणे ही निवडणूक आयोगाची प्रमुख जबाबदारी आहे. यासाठी निवडणूक

आयोगाला निवडणुकाच्या संदर्भात पूर्ण स्वायत्तता देण्यात आली आहे. सरकार किंवा सत्तापक्ष आणि अन्य कोणत्याही राजकीय पक्षाच्या दबावाला त्यांनी बळी न पडता तटस्थ व निःपक्षपणे निवडणुका घेणे ही त्यांच्याकडून अपेक्षा असते. त्यासाठीच त्यांना राज्यघटनेने स्वायत्तता बहाल केलेली आहे. निवडणुकांची घोषणा केल्यानंतर सर्व प्रशासन हे आयोगाच्या अधिकारात येते ते या कारणामुळे आणि त्यामुळेच एखादा प्रशासकीय अधिकारी पक्षपातीपणे वागताना आढळल्यास त्याच्याविरुद्ध कारवाईचे अधिकारही निवडणूक आयोगाला देण्यात आले आहेत. निवडणुका खुल्या वातावरणात व्हाव्यात यासाठी सर्वपक्षीय संमतीने निवडणूक आचारसंहिता पालनाचे बंधन सर्व राजकीय पक्षांनी स्वतः होऊन स्वीकारलेले आहे. आचारसंहितेच्या भंगाबद्दल संबंधित राजकीय पक्ष किंवा त्या पक्षाचा नेता यांच्यावर कारवाईचे अधिकारही आयोगाला या स्वायत्ततेपेटीच मिळालेले आहेत. हे अधिकार पूर्वी वापरले जात असते. परंतु २०१४ नंतर सरकारच्या विरोधात हे अधिकार वापरलेले आढळत नाहीत. निवडणुकीत जाति, धर्म, संप्रदाय, सेनादले

2014 से 2023 तक का सफर

यांच्या नावाने मते मागण्यास प्रतिबंध आहे. परंतु २०१४ नंतर सत्ताधान्यांनी आणि अगदी मुख्य नेत्यांनी सर्रासपणे आणि अगदी कोडगोपणाने आचारसंहितेतील या बंधनांचे उल्लंघन केलेले आहे. पुलवामामधील शहीदांच्या नावाने मतदानाचे आवाहन पंतप्रधानांनी केले होते. त्यावेळी देशातील शंभराहून अधिक माजी सेनादलप्रमुखांसह वरिष्ठ सेनाधिकाऱ्यांनी पंतप्रधानांनी हा प्रकार करू नये असे आवाहन केले होते. सेनादलांना राजकारणाचे साधन बनवून मतांचे राजकारण करू नका असे आवाहन करूनही पंतप्रधानांनी त्या आवाहनाला जुमानलेले आढळत नाही. हा कोडगोपणा सातत्याने दिसून येतो. धर्माच्या नावाने किंवा धार्मिक प्रतीकांच्या मटदीने मते न मागण्याची आचारसंहितेतील एक प्रमुख अट आहे. परंतु भगवे कपडे, टोप्या घालणे, प्रभु रामचंद्रांचा उल्लेख करण्याचे सर्रास प्रकार सुरु आहेत. परंतु निवडणूक आयोग मात्र मूक आहे. अगदी ताजे उदाहरण म्हणजे राम मंदिराचे उद्घाटन, द्वारकेला पाण्याखाली जाऊन जलमग्न द्वारकेला वंदन करण्याचा सुमार आणि पोरकट प्रकार ही सर्व धार्मिक प्रतीके येत्या काही दिवसात येऊ घातलेल्या लोकसभा निवडणुकीत मते मिळविण्यासाठी वापरली जात आहेत. परंतु आचारसंहिता लागू नसल्यामुळे आयोग थंड आहे. उलट हा सर्व धार्मिक प्रचार झाल्यानंतर आता आयोगाने फतवा जारी करून या गोर्ंीच्या आधारे प्रचार खपवून घेतला जाणार नसल्याचे सांगितले आहे. म्हणजे नुसता आव आणलेला आहे. कर्नाटकात विधानसभा निवडणुकांमध्ये पंतप्रधानांनी जाहीरपणे बजरंगबर्लींचे नाव घेऊन भाजपला मतदान करा असे आवाहन मतदारांना केले होते आणि त्यांना साधा जाब विचारण्याची हिंमत देखील भ्याड आणि पाळीव निवडणूक आयोगाला झाली नाही. उलट विरोधी पक्षांची एवढीशी जरी चूक झाली तरी आसूड घेऊन त्यांच्यामागे धावण्याचा भ्याडपणा आयोगाने वेळोवेळी केलेला आढळतो. पुलवामा प्रकरणात पंतप्रधानांनी आचारसंहितेचा भंग केल्याचे स्पष्ट असूनही त्यांना जाब विचारला गेला नाही. विरोधी पक्षांनी त्याबाबत दाद मागितल्यावर आयोगातील तीन आयुक्तांपैकी एक अशोक लव्हासा यांनी जाबा विचारण्याच्या बाजुने मत दिले. इतर दोन आयुक्तांनी पंतप्रधानांची बाजू घेऊन दोन विरुद्ध एक मताने त्यांची सूचना फेटाळली. यानंतर लव्हासा, त्यांची पत्नी, उच्च प्रशासकीय अधिकारी असलेली त्यांची मुलगी यांच्यामागे सरकारी तपास संस्थांचा म्हणजेच इडीचा ससेमिरा लावण्यात आला. लव्हासा यांना घटनेनुसार काढता येणे शक्य नसल्याने त्यांचा छळ आरभिण्यात आला. त्यांना आशियाई विकास बँकेकर काही काळ संचालक म्हणून पाठवून त्यांना आयोगातून मुक्त करण्यात आले. यामुळेच अलीकडे सर्वोच्च न्यायालयाने निःपक्ष निवडणुकांसाठी निवडणूक आयुक्तांच्या नेमणुकीची प्रक्रियाही सरकारच्या अधिकारात नसावी असे प्रतिपादन करून सरन्यायाधीश, पंतप्रधान आणि विरोधी पक्षनेते यांच्या निवड समितीच्या स्थापनेचा निर्णय दिला. परंतु सरकारने एक कायदा

आणून यातून सरन्यायाधीशांना वगळले आणि त्यांच्या जागी केंद्रीय कायदामंत्रांना नेमण्याची तरतूद केली. या तपशीलाचा सारांश एवढाच की घटनात्मक संस्था, लोकशाही संस्था यांची सरसकट गळचेपी, मुस्कटदाबी आणि आपल्या तालावर नाचविण्याची मनोवृती बोकाळलेली आहे. असे चित्र २०१४ पूर्वी नव्हते.

सामाजिक पातळीवर सलोखा व सद्भावना राखण्याचे घटनेत समाविष्ट तत्व किंवा मूल्य नष्ट करण्यात आले आहे. आक्रमक बहुसंख्यकवाद आणि अल्पसंख्यक समाजाला आणि विशेषत: मुस्लिम समाजाला दुय्यम दर्जाची वागणूक देण्याचे धोरण सर्रासपणे राबविले जात आहे. उत्तर प्रदेशात मुस्लिमांना या सामाजिक भेदभावाला विशेषत्वाने तोंड द्यावे लागत आहे. मुस्लिम अपराधी असेल तर त्यांची घरे व मालमत्ता कोणत्याही चौकशीविना उद्भवत केली जाते. अखेर न्यायालयाने उत्तर प्रदेश सरकारला ही पाडापाडीची कारवाई कोणत्या कायद्याखाली चालू असल्याची विचारणा केल्यानंतर त्यास काहीसा आला बसला आहे. उत्तर प्रदेशाप्रमाणेत उत्तराखण्ड, आसाम यासारख्या भाजपची सरकारे असलेल्या राज्यांमध्ये मुस्लिमांना सामाजिक भेदभावाला तोंड द्यावे लागत आहे. लोकसभा निवडणुकीच्या तोंडावर काशी व मथुरा येथील धर्मस्थळांचे वाद उकले जात आहेत. नरसिंह राव सरकारने १५ ऑगस्ट १९४७ रोजी देशातील धर्मस्थळांची जी स्थिती होती ती आहे तशीच म्हणजे यथास्थिती (स्टेट्स को) ठेवण्याचा कायदा केला होता आणि त्यास न्यायालयात दाद मागाता येणार नसल्याचे नमूद केलेले होते. देशातील धार्मिक व सामाजिक सलोखा राखण्याच्या दृष्टीने हा कायदा करण्यात आला होता. यातून अयोध्येचा विवाद वगळण्यात आला होता. परंतु त्या कायद्याचे बिनधास्त उल्लंघन करून मथुरा व काशीच्या धर्मस्थळांचे वाद चालू करण्यात आले आहेत. बहुसंख्यक समाजाची मते अलगद खिंशात पडावीत या हेतुपे त्यांच्या धार्मिक भावनांना गोंजारणे, त्यांच्या मनातील अल्पसंख्यक समजाबद्दलच्या रागाला खतपाणी घालण्याचे योजनाबद्ध प्रकार गेली दहा वर्षे सुरु आहेत. गोरक्षणाचे निमित्त करून निरपराध मुस्लिमांच्या अनेक हत्या देशात झाल्या परंतु हत्या करणाऱ्या नराधमांवर कारवाई झालेली नाही. उत्तर प्रदेशातील एका आमदाराने दलित मुलीवर बलात्कार केला आणि तक्रारीची दाद लागत नाही म्हणून तिने पोलिस ठाण्यात स्वतःला पेटवून घेतल्यानंतर व त्याला माध्यमांनी प्रसिद्धी दिल्यानंतर त्याच्याविरुद्ध कारवाई करण्यात आली. तरीही त्या मुलीची साक्ष देण्यासाठी येताना ट्रक अंगावर घालून हत्या करण्याचा प्रयत्न झाला, तिच्या नातेवाईकांना देखील मारण्याचा प्रकार करण्यात आला. परंतु प्रकरणाचा गवगवा झाल्यामुळे नाईलाजास्तव भाजपला कारवाई करावी लागली. ठाण्यात भाजपच्या एका आमदाराने शिवसेना शिंदे गटाच्या म्हणजेच मुख्यमंत्र्याच्या पक्षाच्या पदाधिकाऱ्याला पोलिस ठाण्यातच

गोळ्या घातल्या. परंतु अद्याप त्याला पक्षातून काढण्यात आलेले नाही किंवा त्याच्याविरुद्ध भाजपने अवाक्षरही काढलेले नाही. म्हणजेच अपराधांना पाठीशी घालण्याची एक नवी राजकीय संस्कृती भाजप व संघपरिवारातके जोपासली जाताना दिसून येते.

गेल्या दहा वर्षात देशातील राजकारण एकधूकीय झाले आहे. निवडणूक रोखांसारख्या अवैध योजनेतून सत्ताधारी भाजपने अमाप संपत्ती मिळवली आहे. यामुळे साधनसंपत्तीच्या बाबतीत विरोधी पक्ष भाजपशी कुठेही बरोबरी करण्याच्या स्थितीत नाहीत. ही विषम स्थिती आहे. त्यामुळे निवडणूक ही निःपक्षपणाबरोबरच बरोबरीच्या किंवा तुल्यबळ असण्याची स्थिती राहिलेली नाही. पंतप्रधानांच्या एका जाहीर सभेचा खर्च म्हणे काही कोटी रुपयांच्या घरात असतो. असे असेल तर साधनसंपत्तीची त्रुटी असलेले दुर्बळ विरोधी पक्ष भाजपसमोर टिकाव धरू शकणार नाहीत. यामुळे संधीच्या समानतेचे लोकशाही तत्वच नष्ट झालेले आहे. मग या निवडणुकांना निःपक्ष कसे म्हणायचे हा प्रश्न पडल्याखेरीज रहात नाही. सत्तापक्षाने लोकशाहीचे कोणतेच संकेत पाळायचे नाहीत असा विडा उचललेला असल्याचे दिसून येते. नियम इतर राजकीय पक्षांना आणि पंतप्रधान व त्यांच्या पक्षाला कोणतेही नियमच नाहीत अशा पद्धतीने निवडणुका सुरक्षीत होऊच शकणार नाहीत. त्यामुळेच या आघाडीवर आता काही मूलभूत बदल करण्याची

वेळ आली आहे. सर्व राजकीय पक्षांना संधीची समानता उपलब्ध करून देणे ही काळाची गरज आहे.

लोकशाही संस्थांवर आघात करताना गेल्या दहा वर्षात ईडी, सीबीआय, प्रासीकर विभाग आणि एनआयए यासारख्या तपाससंस्थांचे भय समाजात निर्माण करण्यात आले आहे. त्याच्या मार्फत विरोधी पक्षांच्या आमदारांना फोडून ज्या राज्यात विरोधी पक्षांचे सरकार असेल ते आपल्या ताब्यात घेण्याचा एक नवा प्रकार भाजपने विकसित केला आहे. महाराष्ट्रात त्यांनी त्याचा प्रयोग केला आहे. इतरही अनेक राज्यांमध्ये त्यांनी ही चलाखी वापरली आहे. त्यामुळे लोकशाहीचे कोणतेही संकेत न पाळणारे हे राज्यकर्ते आहेत. लोकशाहीत परिपक्तता, सभ्यता, सुसंस्कृतपणा, सामंजस्य, सर्वसंमती, विरोधी पक्षांना विश्वासात घेण्याची प्रक्रिया या गोर्टीचा समावेश असतो. २०१४ पासून यातील एकाही तत्वाचे किंवा गोर्टीचे पालन झालेले नाही. उलट एकांगी, एकतर्फी, एककल्ली, एकत्रिंगी आणि एकाधिकारवादी संतेकडे वाटचाल मुरु असल्याचे दिसून येते. जनतेलाच याचा मुकाबला करावा लागणार आहे कारण सरतेशेवटी लोकशाहीत सर्व भार किंवा बोजा पडतो ते सामान्य माणसावर आणि सामान्य माणसाने निर्धार केल्यास भल्याभल्या राजवटी उन्मळून पडलेल्या आहेत. ती वेळ आली आहे.

ॐ द्युष्मो गोप्तो
११ मार्च २०२४

राजमाता जिजाऊ, शिवछत्रपती आणि या ठिकाणी
उपस्थित असलेले राष्ट्रवादीचे शिवप्रेमी कार्यकर्ते
बंधू-भगिनींनो...!

आजचा दिवस हा आपल्या सर्वांच्या आयुष्यामध्ये अखंड स्मरणात राहील असा आहे. देशामध्ये गंभीर स्थिती आहे, सर्वसामान्य माणूस अडचणीत आहे. तरुणांच्या हाताला काम नाही, सर्वसामान्य माणसाला कुटुंब चालवायला महागाईच्या संकटाने जवळपास अशक्य करून ठेवलं आहे. हातामध्ये असलेली सत्ता ही सामान्य माणसाच्या हिताची जपणूक करण्यासाठी वापरण्याएवजी राज्याराज्यांमध्ये व आणखी काही भागांमध्ये, भाषांमध्ये या सर्वांत अडचण माजवण्याच्या संबंधीची काळजी करणाऱ्या लोकांच्या हातामध्ये सत्ता आहे.

त्याच्यात परिवर्तन करण्याची आवश्यकता आहे.

हा एक वैचारिक धोरणांचा संघर्ष आहे. ज्यावेळेला आपल्याला संघर्ष करावा लागतो, त्यावेळेला एक प्रकारचा आदर्श सामान्य माणसाचा आत्मविश्वास वाढवायला मदत करणारा हवा असतो. शिवछत्रपती यांचं आपण आजही स्मरण का करतो? तो सबंध कालखंडच तसा होता, परकियांच्या हातात सत्ता होती. सामान्य माणसांत आत्मविश्वास वाढवण्याची कामगिरी शिवछत्रपतींनी त्या काळात केली व त्यामधूनच हे राज्य उभं राहिलं. या देशामध्ये अनेक राजे होऊन गेले, संस्थाने झाले. पण त्यांची जी ओळख होती ती वेगळ्या पद्धतीने होती. शिवछत्रपतींचे राज्य हे सामान्यांची सेवा करणारे राज्य होतं. हे रयतेचं राज्य व हिंदवी स्वराज्य ही भूमिका घेऊन

छत्रपती शिवाजी महाराज यांच्या पदम्पराने पावन झालेल्या रायगड किल्ल्यावर २४ फेब्रुवारी रोजी राष्ट्रवादी कॉंग्रेस पक्ष-शरदचंद्र पवार पक्षाला मिळालेल्या तुतारी फुंकणारा माणूस या चिन्हाचा अनावरण सोहळा पार पडला. त्याप्रसंगी पक्षाचे राष्ट्रीय अध्यक्ष खासदार शरद पवार, प्रदेशाध्यक्ष जयंत पाटील आणि खासदार डॉ. अमोल कोलहे यांनी उपस्थितांना मार्गदर्शन केले.

संघर्षाच्या सुरवातीची प्रेरणा **तुतारी** **दैल** शरद पवार

जनतेसाठी जनशक्ती उभी करण्याचे काम शिवछत्रपतींनी केलं. आज महाराष्ट्राची जी स्थिती आहे ती जर बदलायची असेल तर पुन्हा एकदा या ठिकाणी जनतेचे राज्य येईल यासाठी कष्ट करावे लागण्याचा हा कालखंड आहे. त्यासाठी आज राष्ट्रवादी कॉंग्रेस पक्ष - शरदचंद्र पवार या नावाने ही संघटना आपण सर्वांनी उभी केली. ती मजबूत करायची आणि त्यासाठी आज निवडणूक आयोगाने आपल्याला आपला परिचय लोकांच्यात व्हावा यासाठी एक रणशिंग फुंकलेलं आहे व तुतारी दिलेली आहे. ही तुतारी एका संघर्षाची सुरुवात करण्याची प्रेरणा देणारी आहे. माझी खात्री आहे की ही प्रेरणा दिल्यानंतर तुम्हा सगळ्यांच्या कष्टातून, शौर्यातून, त्यागातून ही यश मालिका या ठिकाणी मिळेल. हे यश पुन्हा

एकदा महाराष्ट्राच्या जनतेसमोर आनंदाची तुतारीची रणशिंग फुंकण्याची स्थिती या राज्यात लवकरच तुमच्या कष्टाने, प्रयत्नाने आणि सामान्य माणसाच्या शक्तीने येईल याची मला खात्री आहे. म्हणून आज या ऐतिहासिक भूमीमध्ये, शिवछत्रपतींचं राज्य जिथून चाललं गेलं, तिथे आज आपण आलेलो आहोत. इथून आपण प्रेरणा घेऊ व छत्रपतींचा जो आदर्श होता तो नजरेसमोर ठेवून राज्य उभे करू, जनतेची सेवा करू एवढेच या ठिकाणी सांगतो. या नव्या चिन्हाचे स्वागत अंतःकरणापासून करून मी तुम्हा सर्वांना धन्यवाद देतो आणि माझे दोन शब्द संपवतो.

■■■

छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या चरणी तुतारी साहेब यांनी मधाशी आपल्या सर्वांचे आदरणीय नेते, देशाचे नेते पवार तुतारी वाजवणारा माणूस हे आपलं राष्ट्रवादी कॉग्रेस पक्ष शरदचंद्र पवार या पक्षाचं चिन्ह असणार आहे आणि तुतारी ही विजयाची तुतारी असते, लढाईची तुतारी असते, शौर्याची तुतारी असते

हे सगळ्या महाराष्ट्राला छत्रपती शिवाजी महाराजांच्यापासून माहिती आहे. छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या प्रत्येक लढाईची सुरुवात तुतारीने विरोधकांना आब्हान देऊन असायची. त्याचबरोबर प्रत्येक विजयानंतर राजधानीत त्यांचं आगमन व्हायचं, त्यावेळीदेखील त्यांचं तुतारीनंच स्वागत व्हायचं हा महाराष्ट्राचा इतिहास आपल्या सगळ्यांना माहिती आहे.

छत्रपती शिवाजी आदर्श

जयंत पाटील

कर्मधर्म संयोगाने आपण निवडणूक आयोगाला जी चिन्हं दिली, ती पहिली तिन्ही चिन्हं निवडणूक आयोगानं ही वेगवेगळ्या कारणास्तव नाकारली. आणि त्यानंतर आपण सगळ्यांनी पुन्हा विचार करून तुतारी हे चिन्ह एकमतानं निवडणूक आयोगाकडं पाठवलं. निवडणूक आयोगानं त्याला मान्यता दिली. याबद्दल सगळ्या मराठी मुलखाला आज आनंद

झालेला आहे, की छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या वेळेपासून परंपरा सांगणारे आमची ही तुतारी वाजवणारा, पुरुषार्थ असणारा माणूस हा आज पवार साहेबांचं चिन्ह होणार आहे. या महाराष्ट्रातल्या आणि देशातल्या सगळ्या निवडणुकांत आता हे चिन्ह भविष्यकाळात वापरलं जाईल, असा आम्हाला विश्वास आहे. त्याची सुरुवात राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष शरदचंद्र पवार या

घुर्जन पवार साहेबांचं काम

पक्षाच्या या चिन्हाची सुरुवात आज आपण रायगडावर येऊन करतोय. काही मोजकेच मावळे याठिकाणी आलेले आहेत. काल दुपारी कार्यक्रम ठरला आणि फक्त आमदार, खासदार आणि पक्षाचे फ्रंटलचे पदाधिकारी यांना विनंती करून इथं येण्यास सूचित करण्यात आलेलं होतं.

पवार साहेब खास मुंबईवरून मुद्दामहून इथं आलेले आहेत. उपस्थित राहिलेले आहेत. महाराष्ट्रातल्या जनतेला छत्रपती शिवाजी महाराजांनी सर्वधर्मसमभाव, सर्व धर्मांना, सर्व जातीच्या लहान-मोठ्या सगळ्यांना मराठी मुलखातल्या एकत्रित केलं आणि मुघलांच्या विरोधात, दिल्ली विरोधात लढाई उभी केली. कधी चातुर्यांन, कधी समोरासमोर लढाई करून, कधी लुट्रुटीची लढाई करून, पण प्रत्येक वेळेला गनिमी काव्याने छत्रपती शिवाजी महाराजांनी आपल्या विरोधकांना सळो की पळो करून सोडलं हा आपला महाराष्ट्राचा इतिहास आहे. अणि म्हणून आजच्या या जागेला सगळ्यात मोठं महत्त्व आहे. ते म्हणजे या भूमीतनं, या मातीतनं छत्रपती शिवाजी महाराजांचा ज्या ठिकाणी राज्याभिषेक झाला, ज्याठिकाणी अखेरचा काळ छत्रपती शिवाजी महाराजांनी ज्या रायगड किल्ल्यावर घालवला, याच रायगडावर छत्रपती शिवाजी महाराजांची समाधीदेखील आहे, जी

महात्मा ज्योतिराव फुले यांनी अनेक वर्षांपूर्वी हुड्कून काढली. अशा या गडावर मराठी राज्याच्या राजधानीच्या गडावर आज आपण सगळे एका वेगळ्या भावनेनं एकत्रित आलेलो आहोत.

जेव्हा जेव्हा छत्रपती शिवाजी महाराजांनी मराठी मुलखावर होणारं आक्रमण थांबवण्याचा प्रयत्न केला आणि त्यात यशस्वी झाले, तेव्हा तेव्हा रायगडावरून एक प्रचंड प्रेरणा महाराष्ट्रातल्या जनतेच्या मनात देखील भरण्याचं काम त्यांनी केलं. आज अनेक वर्षांनी आदरणीय पवार साहेब हे भारताच्या आणि महाराष्ट्राच्या सर्व जनतेला आज या ठिकाणाहून पुन्हा एकदा त्या जनतेत स्फुलिंग निर्माण

करण्याच्या कामाची सुरुवात आज या ठिकाणाहून करतायंत, याचा आम्हा सगळ्या मावळ्यांना विशेष आनंद आहे आणि अभिमान देखील आहे. छत्रपती शिवाजी महाराज योद्धे होते. त्यांना फार मोठं आयुष्य मिळालं नाही. पण त्यांनी अनेक लढायांमध्ये, भारतातल्या अनेक ठिकाणी जाऊन शौर्य गाजवलं, विजय संपादन केला.

आज छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या चरणी, त्यांच्या सदीवर येऊन याठिकाणी या चिन्हाचं अनावरण करत असताना आमचा ८४ वर्षाचा योद्धा देखील तीच प्रेरणा

महाराष्ट्रातल्या तरुणांना देण्याचं काम करतोय. असं भारतात कधीच झालेलं नाही, की एवढ्या वृद्ध काळात देखील अनेक संकटांना तोंड देऊ देखील तो योद्धा ठामपणानं उभा राहिला. हे कदाचित भारत वर्षातलं एकमेव उदाहरण असेल, की अनेकांनी नमवण्याचा प्रयत्न केला, अनेकांनी त्यांच्यावर प्रहार केले. मागच्या ६०-७० वर्षांच्या कालखंडात त्यांनी महाराष्ट्रभर महाराष्ट्रातल्या प्रत्येक कानाकोपन्यात जाण्याचं काम त्यांनी त्यांच्या आयुष्यात केलं. मराठी मुलखात कुठांही तुम्ही चांद्यापासून बांद्यापर्यंत तुम्ही जावा, त्याठिकाणी आदरणीय पवार साहेबांचा कार्यकर्ता ताठ मानेनी आजही

त्याठिकाणी तुम्हाला दिसतोय. हे कशामुळं निर्माण झालं, तर सगळ्या मराठी मुलखामध्ये रात्रं दिवस पवार साहेबांनी त्यांच्या आयुष्यात पायपीट केली. अनेक गावातल्या, अनेक घरातल्या माणसाला व्यक्तिगत ओळखायला पवार साहेब लागले आणि सर्व जातीधर्माच्या लोकांना एक नवा विश्वास पवार साहेबांनी त्यांच्या आयुष्यात निर्माण केला.

या महाराष्ट्रातल्या शेतकऱ्याला पवार साहेबांकडून आशा वाटते, महाराष्ट्रातल्या तरुणाला आशा वाटते. पवार साहेबांच्याकडून, महाराष्ट्रातल्या आमच्या भगिनींना

महाराष्ट्र घडविष्णासाठी त्यांनी जे कष्ट घेतले, महाराष्ट्रातलं औद्योगिकरण असो, महाराष्ट्रातल्या बेकारांच्या हाताला दिलेलं काम असो, महाराष्ट्रातल्या महिलांना दिलेली संधी असो, महाराष्ट्रातल्या आदिवासी भागातल्या जनतेच्या मनात एक विश्वास निर्माण करण्याचं काम असो, या महाराष्ट्रातल्या जसं छत्रपती शिवाजी महाराजांनी अल्पसंख्याकांना बरोबर घेऊन राज्य करताना, लढाई करताना त्यांचे अनेक शिलेदार हे अल्पसंख्याक होते. त्याच पद्धतीनं महाराष्ट्रातल्या मुस्लिम समाजाला देखील, अल्पसंख्याकांना देखील, मग ते पारशी असो, इसाई असो, त्या सर्वांना पवार साहेब आज आपले वाटतात. कारण, छत्रपती शिवाजी महाराजांनी महाराष्ट्राला जो आदर्श घालून दिला, त्याच पायवाटेनं चालण्याचं काम आयुष्यभर या आदरणीय पवार साहेबांनी केलेलं आहे हे मित्रांनो विसरून चालणार नाही.

आज छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या पायी आज आपल्या पक्षाचं चिन्ह घेऊन हा महाराष्ट्रातला, देशातला सर्वात वयोवृद्ध योद्धा इथं आलेला आहे. सर्वात वयोवृद्ध योद्धा याठिकाणी येऊन महाराष्ट्राला जनतेला सांगतोय, वय महत्वाचं नसतं, ईर्षा महत्वाची असते. मनाची ताकद आणि मनाची इच्छाशक्ती महत्वाची असते. आणि हा आदर्श जो छत्रपती

शिवाजी महाराजांनी शेकडो वर्षे झाली तरी महाराष्ट्रातला तरुण छत्रपती शिवाजी महाराजांच्यासमोर नतमस्तक होतो, त्यातून आदर्श घेऊन पवार साहेबांनी आयुष्यभर काम केलंय आणि म्हणून आज रायगडावर आपण एकत्रित आलोय. छत्रपती शिवाजी महाराजांच्यासमोर नतमस्तक झालो. आज जे चिन्ह आपल्या हातात आहे, ते चिन्ह मराठी मुलखामध्ये सगळ्यात लोकप्रिय चिन्ह होणार आहे ही काळ्या दगडावरची रेघ आहे.

■■■

पवार साहेबांच्याएवढं कुणीच कधी दिलेलं नाही एवढा सन्मान राज्यसतेपर्यंत पोहोचण्याचा पवार साहेबांनी दिला. महाराष्ट्रातल्या दीनदलितांना, महाराष्ट्रातल्या पददलितांना, महाराष्ट्रातल्या सर्वांनाच आज पवार साहेब हे आपलं नेतृत्व वाटत. मराठवाडा विद्यापीठाचं नामांतर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचं नाव त्या विद्यापीठाला सत्ता गेली तरी चालेल पण देण्याचा आग्रह आणि हट्ट आणि त्याची किंमत नंतर मोजावी लागली तरी आजही डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या नावानं मराठवाड्याचं विद्यापीठ आज आपल्या सर्वांच्या समोर आहे. अशी अनेक उदाहरण मी तुम्हाला देरेन. हा सगळा

खरं तर आजचा हा विलक्षण योगायोग आहे. हा मातीत साडेतीनशे वर्षापूर्वी चमत्कार घडला होता. छत्रपती शिवाजी महाराजांचा राज्याभिषेक झाला होता. याच ठिकाणी आपल्या देशात कधीही न घडलेली गोष्ट घडली होती, की छत्रपती शिवाजी महाराजांनी राजदंड हा धर्मगुरुच्या हातात दिला नव्हता, तर तो स्वतःच्या हातात ठेवला होता. आणि याचं कारण हे होतं, धर्मसत्ता ही राजसत्तेच्या डोक्यावर नाही, तर धर्मसत्ता आणि राजसत्ता यांनी एकमेकांच्या खांद्याला खांदा लाऊन रयतेच्या कल्याणासाठी काम करावं हा संदेश छत्रपती शिवाजी महाराजांनी याच मातीतून दिला होता. आणि त्यांचा राज्याभिषेक झाल्यानंतर हे मुद्दाम सांगतो, कारण आजच्या

देशातली एकूण जर परिस्थिती बघितली तर हा आदर्श आपल्या काळजात कोरून ठेवण्यासारखा आहे. कारण, हा राज्याभिषेक झाल्यानंतर छत्रपती शिवाजी महाराजांनी सगळ्या मंदिरांचे कळस सोन्याचे करा असं आज्ञापत्र काढलं नाही, तर रयतेच्या भाजीच्या देठाला हात लागू देऊ नका हे आज्ञापत्र काढल. आणि म्हणून छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या पदस्पर्शानं पावन झालेल्या रायगडच्या या पवित्र भूमीमध्ये आज राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष शरदचंद्र पवार या आमच्या पक्षाच्या चिन्हाचं अनावरण आदरणीय शरदचंद्रजी पवार साहेबांच्या हातून होतंय. ही खात्री आहे, कारण तुतारी ही महाराष्ट्राच्या जनमाणसांत महाराष्ट्राच्या स्वाभिमानाचं प्रतिक बनली आहे.

आज देशातली परिस्थिती बघितली तर महाराष्ट्रातले

तुतारी हा महाराष्ट्राच्या खाभिमानाचा आवाज

खा. अमोल कोलेटे

उद्योगधंदे पळवून नेले जातात, महाराष्ट्रातले प्रादेशिक पक्ष कसे खच्चे होतील हे पाहिलं जातं. आमचा कांदा उत्पादक शेतकरी, ऊस उत्पादक शेतकरी, कापूस उत्पादक शेतकरी, सोयाबीन उत्पादक शेतकरी नाडला जातो. अगदी आमच्या महानंदावर सुद्धा गुजरातचं आक्रमण होतंय. पण महाराष्ट्राचं सरकार हू का चू करत नाही. आणि मग महाराष्ट्राच्या तरुणाच्या मनात, महाराष्ट्राच्या शेतकऱ्यांच्या मनात, महाराष्ट्राच्या माता-भगिर्णींच्या मनात हा प्रश्न निर्माण होतो, की महाराष्ट्राचा स्वाभिमान हा जर अशा पद्धतीनं जर केंद्रातलं सरकार टाचेखाली चिरडत असेल, तर महाराष्ट्राचा स्वाभिमानाचा

आवाज कुटून येणार? आणि महाराष्ट्राच्या स्वाभिमानाचं सर्वीच्च प्रतिक असलेल्या किल्ले रायगडावरून हा महाराष्ट्राच्या स्वाभिमानाचा आवाज म्हणजे ही तुतारी आहे. महाराष्ट्राच्या युवकांची ऊर्जा म्हणजे ही तुतारी आहे. महाराष्ट्राच्या माता-भगिर्णींचं अभय म्हणजे ही तुतारी आहे. सर्वसामान्य शेतकऱ्यांची व्यथा दिल्लीश्वराच्या कानठब्या बसवणारी ललकारी म्हणजे ही तुतारी आहे. आणि महाराष्ट्राच्या जनमाणसामध्ये महाराष्ट्राच्या स्वाभिमानाचं प्रतिक असणारी ही तुतारी प्रत्येकाच्या मनात रयतेच्या कल्याणाचा महाराष्ट्र धर्म आणि महाराष्ट्राचा स्वाभिमान जागवल्याशिवाय राहणार नाही. मी आपणा सर्व माध्यमकर्मींचं देखील मनापासून आभार मानतो, कारण अनेकजण प्रश्न विचारत होते, की चिन्ह अचानक मिळाल्यानंतर ते पोहोचणार कसं? पण मी आपल्या सगळ्या इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचं मनापासून आभार मानतो, की ज्या पोटिडकीन आपण ही तुतारी ही महाराष्ट्राच्या कानाकोपन्यात पोहोचवली आणि महाराष्ट्राच्या काळजात असलेल्या या तुतारीला पुन्हा एकदा साद घातली आणि आता ती महाराष्ट्राच्या स्वाभिमानाची ललकारी होईल. मी ही खाही देतो, की आदरणीय पवार साहेबांच्या मार्गदर्शनाखाली राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष शरदचंद्र पवार पक्षाचा प्रत्येक कार्यकर्ता, प्रत्येक पदाधिकारी या तुतारीचा महाराष्ट्राच्या स्वाभिमानाशी जो वर्षानुवर्षाचा संबंध हा महाराष्ट्राचा स्वाभिमान अबाधित राहण्यासाठी, हा अबाधित ठेवण्यासाठी कायम प्रयत्नरत राहू. धन्यवाद! जय शिवराय!!

वाजवा तुतारी, गाडा गद्दारी

जिंतेंद्र आष्टांड

निवडणूक आयोगाने एका

योद्ध्याला शोभेल अशी निशाणी दिली आहे. एक ८४ वर्षाचा म्हातारा आता युद्धासाठी उभा राहिला आहे. त्यांना म्हातारा म्हटलेलं आवडत नाही. पण, मी म्हणेन. तुतारी वाजलेली आहे. बिगुल फुंकलेला आहे. युद्धासाठी महाराष्ट्र तयार आहे. या महाराष्ट्र भूमीतला, राजकाऱ्यातला भीष्माचार्य शरद पवारांच्या नेतृत्वातील महाराष्ट्र युद्ध लढण्यासाठी तयार आहे. लढेंगे और जिंतेंगे! पुन्हा एकदा वाजवा तुतारी, गाडा गद्दारी. तुतारी हे वाय्य आक्रमक सेना जेव्हा युद्धाला निघते तेव्हा वाजवलं जातं आणि आपण जिंकल्यानंतर युद्धावरून जेव्हा परत येतो तेव्हा देखील तुतारी वाजवली जाते. आम्ही हा संकेत समजतो, की निवडणुकीच्या युद्धात उतरत असताना ८४ वर्षांच्या आमच्या योद्ध्याला तुतारी हातात देऊन शुभ संकेत निवडणूक आयोगाने दिले आहेत. या लढाईत तुतारी वाजलेली आहे. युद्ध सुरु झालेलं आहे आणि विचारांची लढाई

आम्ही जिंकू म्हणजे जिंकू...!

छत्रपती शिवाजी महाराजांना नमन करून तुतारी वाजवत दिल्लीच्या तख्ताला भीती वाटेल असा या तुतारीचा आवाज होता. जे, की शिवाजी महाराजांच्या रणांगणात कायम फुकले जायचे. त्या शिवरायांचा आणि महाढमध्ये जाऊन डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा आशीर्वाद घेऊन आम्ही या निवडणुकीचे रणशिंग फुंकणार आहोत. नवीन चिन्ह आम्हाला मिळाल्यानंतर त्याची सुरुवात रायगडावरून करावी अशी सर्वच कार्यकर्त्यांची आणि मा. अध्यक्ष जयंत पाटील साहेबांची तसेच राष्ट्रीय अध्यक्ष मा. शरद पवार साहेबांची इच्छा. त्यामुळे रायगडावर कार्यक्रम घेण्यात आला होता. पक्ष चिन्ह घराघरात पोहोचलेले आहेच. पण, आम्ही वेगव्या मार्गानीदेखील महाराष्ट्राच्या कानाकोपन्यात पक्ष चिन्ह पोहोचवू.

■■■

राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष शरदचंद्र पवार पक्षाला तुतारी फुंकणारा माणूस हे नवीन चिन्ह मिळाल्यानंतर पक्षाच्या नेत्यांनी व्यक्त केलेल्या भावना....

नेशनलिस्ट काँग्रेस पार्टी-
शरदचंद्र पवार या आपल्या
पक्षाला तुतारी फुंकणारा
माणूस हे चिन्ह निवडणूक
आयोगाने बहाल केले आहे.
ही तुतारी अन्यायाविरुद्ध
पेटून उठण्याचा संदेश देते.

**तुतारीतून
अन्यायाविरुद्ध
पेटून उठण्याचा
संदेश सुप्रिया सुळे**

महाराष्ट्राला द्युकविष्ण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या
महाराष्ट्रद्वारा ही प्रवृत्ती, तरुणांचे रोजगार
शेजारच्या राज्याच्या झोळीत अलगद नेऊन टाकणारे आणि राज्याचा
सामाजिक सलोखा ढळावा यासाठी सतत काम करणाऱ्या प्रवृत्तीच्या
विरोधात संघर्ष करण्याची हाक ही तुतारी देते. मायबाप जनतेची सेवा,
कष्टकरी, शेतकरी आणि महिलांचा सन्मान व महाराष्ट्राचा स्वाभिमान या
त्रिसूत्रीचा अवलंब करून महाराष्ट्रात रयतेचं राज्य आणण्यासाठी आम्ही
सज्ज आहोत. कवीवर्य केशवसूत म्हणतात, त्याप्रमाणे-हल्ला करणाऱ्या
ह्या दंभावर, ह्या बंडावर शूरांनो, या त्वरा करा रे, समतेचा ध्वज उंच धरा रे.
नीतीची द्वाही पसरा रे! तुतारीच्या या सुराबरोबर सावध ऐका पुढल्या हाका,
खांद्यास चला खांदा भिडवूनी!!

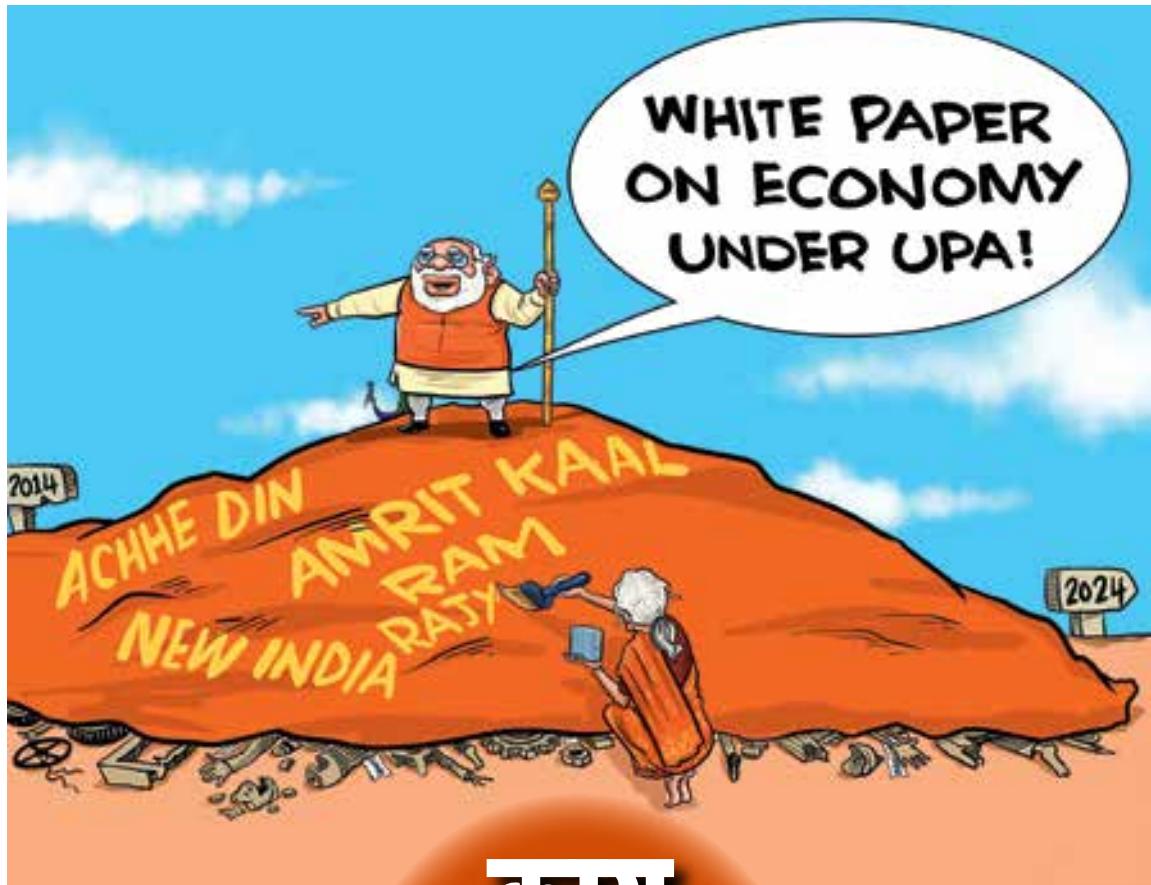
महाराष्ट्राचा स्वाभिमान तुतारीच्या ललकारीतून दिसेल : डॉ. अमोल कोल्हे

अनेकदा नियती आपल्याला संदेश देत असते. त्या
पद्धतीनं चिन्ह मिळणं हे संकेत समजले तरी वावगे ठरणार
नाही. तुतारीला महाराष्ट्रातील जनमानसाच्या काळजात
अत्यंत आदराचं व अभिमानाचं स्थान आहे. त्यामुळं हे
चिन्ह घराघरात पोहोचवणं अवघड नाही. छत्रपती शिवाजी
महाराज व छत्रपती संभाजी महाराज यांचा जो जाज्वल्य
इतिहास आहे या इतिहासाशी तुतारी कनेक्टेड आहे.
शेतकऱ्यांचा, युवकांचा, सर्वसामान्य कष्टकऱ्यांचा,
महिलांचा आवाज आणि महाराष्ट्राचा स्वाभिमान या
तुतारीच्या ललकारीतून दिसेल.

तुतारी वाजवत आता लढायचं

अन् जिंकायचंही : रोहित पवार

पक्षाला नवीन चिन्ह मिळाले असले, तरी आव्हान काहीच नसणार
आहे. १९९९ साली जेव्हा राष्ट्रवादी तयार झाली होती, तेव्हा पवार
साहेबच चेहरा या पद्धतीनं आपण लोकांपर्यंत पोहोचलो होतो.
चिन्ह नवीन होतं, पण लोकांनी ते स्वीकारलं पवार साहेबांकडं
पाहून. तुतारी हे चिन्ह फार महत्वपूर्ण चिन्ह आहे. कोणत्याही
लढाईपूर्वी आपण जर पाहिलं तर तुतारी आधी वाजवली जाते. हा
लढा अहंकाराच्या विरोधात, स्वार्थीपणाच्या विरोधात आणि
सामान्य लोक या लढ्यात लढणार आहेत. त्यामुळं सामान्य
लोकांसाठी तुतारी हे चिन्ह महत्वाचं आहे. मशाल हातामध्ये घेऊन
तुतारी वाजवत आता लढायचं आणि जिंकायचं सुद्धा!

काय भुललासी वरलिया रंगा!

दहा वर्षाचा कालावधी
फार मोठाही नाही आणि अगदीच
लहानही नाही. त्यांमुळे, केंद्रातील
सत्तेची सूत्रे २०१४ साली
हाती घेतलेल्या मोदी यांच्या
नेतृत्वाखालील सरकारच्या २०१४
ते २०२४ या दशकभरादरम्यानच्या
आर्थिक कारकिर्दीचा अगदी ढोबळ
लेखाजोखा मांडण्याच्या दृष्टीने दहा वर्षे
हा तसा अगदीच अपुरा कालखंड काही
महणता येणार नाही. लोककल्याणाचे कंकण
बांधून सत्तेवर आलेल्या कोणत्याही पक्षाच्या
सरकारला आर्थिक तसेच सामाजिक विकासाची
काही ना काही धोरणे आखावीच लागतात. त्या
धोरणांचे व ती धोरणे अंमलात आणण्यासाठी
निर्माण केलेल्या योजना, उपक्रम, कार्यक्रम
इत्यादीचे परिणाम व्यवहारात दिसावयास बराच कालावधी
जावा लागतो. विशेषत: भारतासारख्या उदंड वैविध्याने भरलेल्या
आर्थिक-सामाजिक वास्तवात तर कोणत्याही सरकारच्या

अभय टिळक
नामवंत अर्थतज्ज्ञ व
संचालक अर्थबोध संस्था

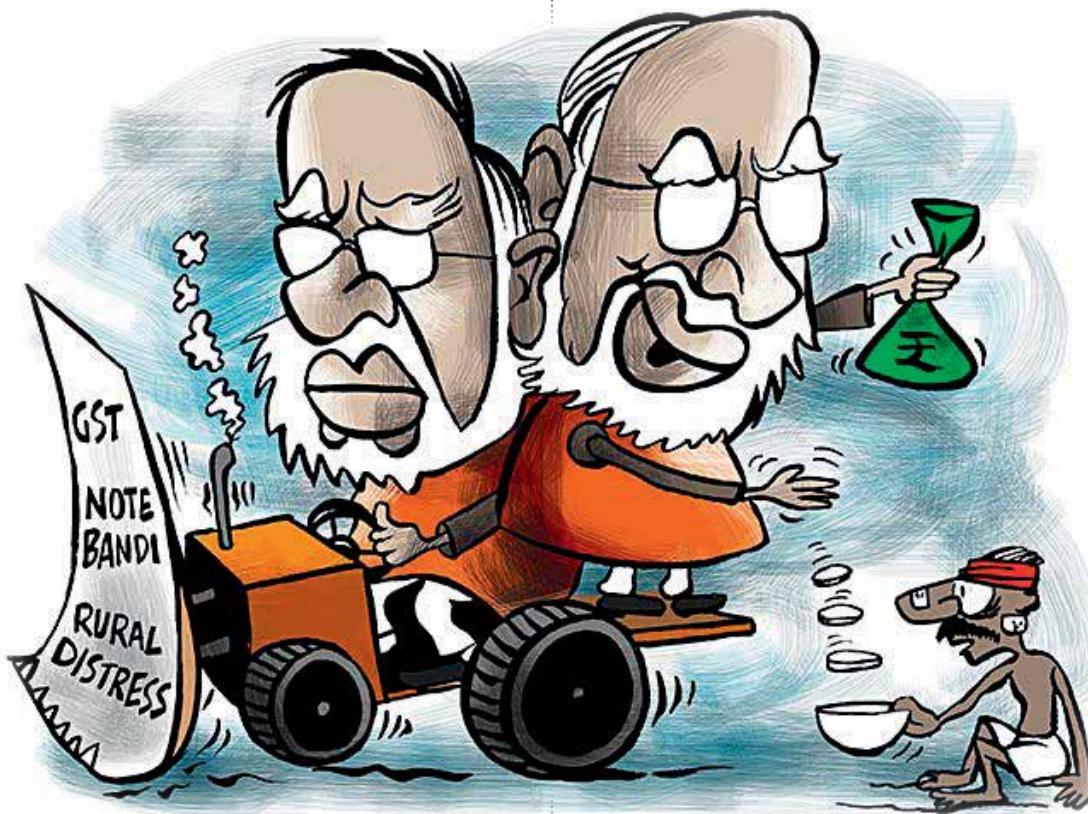
कोणत्याही धोरणाचे व्यवहारातील परिणाम कधीच एकसंध असत नाहीत.
आर्थिक-सामाजिक उतरंडीच्या वेगवेगळ्या स्तरांमध्ये त्यांचे परिणाम वेगवेगळे होताना दिसतात. केवळ इतकेच नाही तर, काही धोरणांचे अकलित व अनपेक्षित असे परिणामही व्यवहारात अवतरतात.
त्यांमुळे, एखाद्या सरकारच्या दशवार्षिक आर्थिक कारकिर्दीचा ताळेबंद मांडायचा तर काही अथवा मुख्य अशा आर्थिक धोरणांची चिकित्सा करत बसण्यापेक्षा देशाच्या आर्थिक प्रकृतीचे व्यवस्थापन करण्यासंदर्भात सरकारची नेमकी दृष्टी काय आहे, ती दृष्टी कशा प्रकारे साकारलेली आहे, साकारण्यात समाजातील तसेच शासनयंत्रणेतील निरनिराळ्या घटकांचा सहभाग कितपत व कोणत्या गुणवत्तेचा राहिलेला आहे..अशासारख्या पैलूंची चिकित्सा करणे, अधिक उपकारक शाबीत होते. तोच प्रयत्न या ठिकाणी मांडलेला आहे.

२०१४ ते २०२४ काळा आलेख

स्वतःच्या कामगिरीचा डंका पिटणे हा कोणत्याही सरकारच्या लेखी स्वाभाविक गुण समजावयास हवा. परंतु, डंका पिटणे आणि सतत जाहिरातबाजी करणे, यांत सूक्ष्म परंतु मूलभूत फरक आहे. डंका पिटण्यासारखे व्यवहारात काही तरी साकारलेले आहे आणि ते समाजमानाच्या विस्मृतिमध्ये जाऊ नये, म्हणून ते अधोरेखित करणे एक प्रकारे समजण्यासारखे आहे. परंतु, आपल्या आधीच्या राजवटीच्या तुलनेत आपली राजवट किंती अधिक परिणामकारक व सुभग- कल्याणकारी आहे, याची जाहिरात करण्यासाठी श्वेतपत्रिकेसारखा एक अतिशय गंभीरपणे हाताळावयाचा दस्तऐवज वेठीस धरणे हे अ-पूर्व असे मोदी यांच्या नेतृत्वाखालील सरकारे कृत्य निव्वळ अचाट, अनाकलनीय आणि एकंदरच या नेतृत्वशैलीच्या मनोव्यापारांवर प्रकाश टाकणारे असेच आहे. वास्तवात पाहता, 'श्वेतपत्रिका' या दस्तऐवजाचे एकूण गांभीर्यच सत्तारूढ सरकारच्या या पावलापायी पार लोपून गेलेले आहे. देशासमोरील अथवा समाजाच्या पुढ्यातील एखाद्या जटिल समस्येबाबत अथवा देशाच्या दृष्टीने कलीच्या असलेल्या एखाद्या मुद्याबाबत अधिकृत दस्तऐवजांच्या आधारे, तटस्थपणे त्या समस्येच्या निराकरणासंदर्भातील काही विवेचन मांडत सर्वसामान्यांचे प्रबोधन करण्याबरोबरच देशाच्या व्यवस्थापनातील धोरणकर्त्यांना काही एक दिशा त्या

विचारमंथनाद्वारे प्राप्त व्हावी, हा मुळात 'श्वेतपत्रिका' नामक दस्तऐवज तयार करण्याचा संकेतवजा हेतू आहे व असतो. प्रचारापेक्षाही श्वेतपत्रिकेतील उहापोहाचा

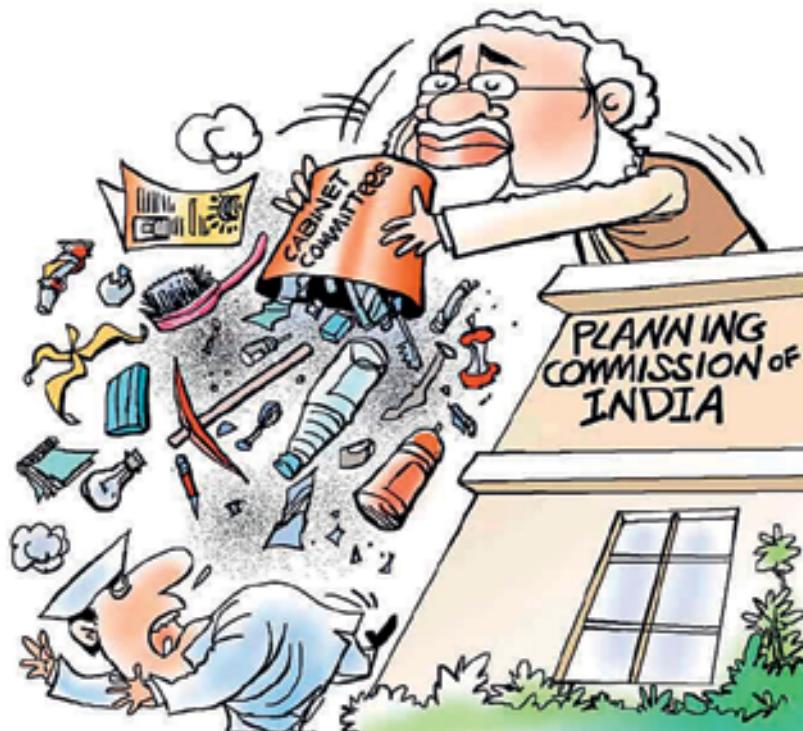
संपूर्ण बाज हा विशुद्ध व तरक्कपूर्ण विशेषणाचा असणे अपेक्षित असते. ज्या कळीच्या मुद्याचे विशेषक विवेचन करण्यासाठी श्वेतपत्रिका तयार करण्याचा घाट घातला गेला त्या कळीच्या मुद्याबाबत अथवा संबंधित ज्वलंत समस्येच्या उच्चाटनाबाबत सरकारने कोणती पावले उचलली व त्यांचा नेमका काय परिणाम झाला याचा तारतम्यपूर्ण वृत्तान्त श्वेतपत्रिकेच्या दस्तऐवजामध्ये मांडला जाणे अपेक्षित आहे व असतेही. २००४ ते २०१४ या डॉ. मनमोहनसिंग यांच्या नेतृत्वाखालील सरकारने केलेल्या कामगिरीच्या तुलनेत मोदी यांच्या नेतृत्वाखालील सरकारने २०१४ ते २०२४ या कालावधीत बजावलेली कामगिरी किंती सरस, जराती व उठावदार आहे याचे केवळ पडघम मोदी यांच्या नेतृत्वाखालील सरकारने सादर केलेल्या श्वेतपत्रिकेद्वारे बडवलेले दिसतात. हे सगळेच अतर्क्य आहे. डॉ. मनमोहनसिंग यांच्या सरकारवर त्या त्या काळात असणारे बाबू तसेच अंतर्गत दबाव, २००४ ते २००९ या काळात डाव्या पक्षांनी त्या सरकारच्या पायात घातलेल्या बेड्या, २००८ साली संपूर्ण जगात उद्भवलेले आर्थिक व वित्तीय अरिष्ट, त्या पश्चात एकंदरच जागतिक

अर्थव्यवस्थेला आलेली सधन मरगळ... अशा सगळ्या चौकटीमध्ये २००४ ते २०१४ या काळातील भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या वाटचालीचा आलेख मांडण्याएवजी, संयुक्त पुरोगामी सरकारचे कामकाज दुबळे नेतृत्व, धोरणलकवा, आर्थिक व वित्तीय अनियमितता व कथित भ्रष्टाचार यांनीच कसे प्रभावहीन ठरले याचा पाढा वाचणे या एकाच उद्देशाने शेतपत्रिकेचे प्रकाशन करण्यात आल्याचे तिच्या अंतरंगावरून स्पष्ट दिसते. बरे, एकवेळ हे सगळे आक्षेप व टीका खरी आहे, असे मानले तरी त्या दुरव्यवस्थेमधून भारतीय अर्थव्यवस्थेला बाहेर काढण्यासाठी मोदी यांच्या नेतृत्वाखालील सरकारने नेमकी कोणती धोरणे २०१४ ते २०२४ या कालखंडात राबविली व त्यांचे अपेक्षित परिणाम नेमके कसे दिसले याची तटस्थ मांडणी शेतपत्रिकेमध्ये कोठेच दिसत नाही. काही पदेशी संशोधनसंस्था व व्यासपीठांनी २०१४ ते २०२४ या कालखंडातील भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या वाटचालीबद्दल काढलेले निवडक प्रशंसोद्धार विवेचनामध्ये सादर करत मोदी यांच्या नेतृत्वाखालील सरकारच्या कामगिरीचे मंडण शेतपत्रिकेमध्ये तेवढे मांडलेले दिसते.

किंवडुना, ही मानसिकता हेच या राजवटीचे मुख्य व्यवच्छेदक लक्षण सांगता येईल. आपल्या पक्षाच्या सरकारने केलेल्या कामगिरीची अभ्यासपूर्ण तटस्थ, विशेषक चिकित्सा केली जाणे या बाबीचीच जणू 'ॲलर्जी' या सरकारला व त्याच्या धुरीणाना आहे अथवा असावी, याचे गेल्या दहा वर्षांत दिसलेले काही ठळक दाखले या संदर्भात बघता येतील. २००४ सालातील मे महिन्यात देशाच्या सत्तेची सूत्रे हाती घेतल्यानंतर अवघ्या तीन महिन्यांतच देशाच्या आर्थिक वाटचालीची काही एक दिशा अभ्यासपूर्ण पद्धतीने निश्चित करण्यात महत्वाचे योगदान स्वातंत्रोत्तर जवळपास सहा दशके बजावलेल्या केंद्रीय नियोजन आयोगाची बरखास्ती थेट लाल किल्ल्यावरील भाषणाद्वारे जाहीर करण्याची कृती हा त्या मानसिकतेचा पहिला ढळळीत पुरावा ठरतो. केंद्रीय नियोजन आयोग या व्यासपीठाबाबत व त्याच्या कामकाजपद्धतीबाबत काही आक्षेप असणे हे सहज मानता येईल. त्यांमुळे, आयोगाच्या गच्छन्तीपायी अनेकांना दुःख न होणे हेदेखील स्वाभाविक मानता येईल. परंतु, सरकारच्या त्या कृतीद्वारे जो एक दुसरा संदेश अतिशय जोरकसपणे समाजमनामध्ये बिंबला गेला तो मात्र दूरगामी आणि घातक शाब्दीत होतो आहे, असे म्हणत्यावाचून गत्यंतर नाही. केंद्रीय नियोजन आयोगाची बरखास्ती म्हणजे एक प्रकारे 'नियोजन' या आर्थिक संकल्पनेचेच उच्चाटण, असे एक समीकरण त्या कृतीद्वारे सहजपणे निष्पत्र झाले. 'केंद्रीय नियोजन आयोग' नावाची संस्थात्मक रचना कदाचित कालबाबूझाली असेल, त्या यंत्रणेमध्ये गेल्या सहा-साडेसहा दशकांमध्ये काही दोषही बळावले असतील, हे सगळे मान्य. परंतु, केंद्रीय नियोजन आयोग बरखास्त करणे म्हणजे 'नियोजन'

या संकल्पनेचीच जणू काही आता निकड उरलेली नाही, हाच संदेश मोदी यांच्या नेतृत्वाखालील सरकारने प्रसूत केला. 'केंद्रीय नियोजन आयोग' या संस्थात्मक यंत्रणेची गरज आता न वाटणे आणि एकदंर 'नियोजन' ही संकल्पनाच त्याज्य अथवा गैरलागू वाटणे या दोन्ही बाबी परस्परांपेक्षा अतिशय निराळ्या आहेत. या दोन्होंत फरक करण्याची गरजच सत्तासूख सरकारला न वाटणे हीच मुळात गंभीर चिंतेची बाबी होय. आता, एकदा का केंद्रीय नियोजन आयोगाचेच बस्तान गुंडाळले की, राज्याराज्यांमध्ये कार्यरत असणारी राज्य नियोजन मंडळेही मोडीत निघावीत हे आपसूक ठरले. आपल्या देशातील प्रत्येक राज्य म्हणजे एक निराळी अर्थव्यवस्था आहे. प्रत्येक राज्याच्या विकासविषयक गरजा, त्यांच्यापाशी उपलब्ध असणारी साधनसामग्री, प्रशासकीय क्षमता व कौशल्ये, विकासाच्या संदर्भातील आव्हाने व समस्या यांचा साधकबाधक विचार करून त्या त्या राज्यासाठी विकासविषयक काही एक भूमिका व दृष्टी निर्धारित करण्याचे संवेदनशील काम करणारी राज्य नियोजन मंडळासारखी यंत्रणा राज्यस्तरावरून हदपार झाल्याने घडून आलेल्या नुकसानीचा साधा पंचनामादेखील आजवर कोणीही केलेला नाही. देशाच्या विकासविषयक गरजा आणि राज्याराज्यांच्या विकासविषयक गरजा यांच्यादरम्यान काही एक सुसूत्रात राखणा-या केंद्रीय नियोजन आयोग व राज्य नियोजन मंडळे यांच्यासारख्या यंत्रणा एका फटक्यात विसर्जन करण्याची किंती किंमत आपण मोजली व मोजतो आहोत याचा साधा हिशेब मांडण्याचीही मातव्बी आजवर कोणालाही वाट नये, ही बाब विलक्षण शोचनीय अशीच आहे.

या संस्थात्मक बदलाचा झालेला दुसरा तोटा यापेक्षाही अतिशय गंभीर आहे. प्रातिनिधिक लोकशाही राज्यव्यवस्थेमध्ये संसदेमध्ये अथवा विधानमंडळांमध्ये बसणारे लोकप्रतिनिधी लोककल्याणाची धोरणे आखत असतात. लोकप्रतिनिधी हे देशातील प्रचलीत राजकीय व्यवस्थेद्वारे निवडून आलेले असतात. प्रत्येकच राजकीय पक्षाला, स्वाभाविकपणे, त्याचा म्हणून काही एक 'अजेन्डा' असतो. सत्तारूढ सरकारच्या आर्थिक तसेच वित्तीय धोरणांवर त्या त्या पक्षाच्या राजकीय कार्यक्रमपत्रिकेचा प्रगाढ ठसा उमटावा हे सहजच ठरते. अशा वेळी, देशाच्या अथवा राज्याच्या आर्थिक तसेच वित्तीय व्यवस्थापनासंदर्भात निखळ राजकीय व्यवस्थेने निर्धारित केलेल्या धोरणांची, कार्यक्रमांची, उपक्रमांची व योजनांची तटस्थ विश्लेषक व संशोधकीय

शिस्तीने व तटस्थपणे चिकित्सा केली जाऊन अंमलबजावणी होत असलेल्या कार्यक्रमांमध्ये व योजनांमध्ये निकटीच्या वाटणा-या सुधारणांबाबत केंद्रीय नियोजन आयोग व राज्य नियोजन मंडळाने अहवाल सादर करणे त्यांच्याकडून अपेक्षित होते. ही गरजदेखील सध्याच्या सत्तारूढ सरकारला वाटू नये, ही बाब केवळ शोचनीयच नव्हे तर काळजीची वाटते.

एकदंतच बौद्धिक चर्चा-चवित्तवर्ण, संशोधनाधारित चिकित्सा, वैचारिक देवाणगेवाण, धोरणांच्या गुणदोषांचे विश्लेषण यांसारख्या बाबींची सत्तारूढ सरकारला जण 'ॲलर्जी'च असावी, याची प्रचिती गेल्या दहा वर्षात वारंवार आलेली आहे. 'हार्ड' पेक्षा 'हार्ड वर्क' अधिक मोलाचे असते, या माननीय पंतप्रधान मोदी यांच्या वक्तव्याद्वारे या सरकारची या संदर्भातील सर्वसाधारण मानसिकता पुरेशी स्पष्ट बनते. अरविंद पनगडिया, अरविंद सुब्रह्मण्यम यांसारख्या केंद्र सरकारच्या मुख्य आर्थिक सल्लागारांनी मुदत पूर्ण होण्यापूर्वीच पदाची वस्त्रे उतरवून ठेवणे, रघुराम राजन यांना त्यांच्या कारकिर्दीची दुसरी फेरी नाकारली जाणे, रघुराम राजन यांचे उत्तराधिकारी असणा-या ऊर्जित पटेल यांनी मुदतपूर्णपूर्वीच पदाचा राजीनामा देणे, सुभाष कश्यप यांच्यासारख्या केंद्रीय अर्थसचिवपदाची जबाबदारी निभावणा-या अभ्यासू व मेहनती अर्थप्रशासकाने विद्यमान केंद्रीय अर्थमंत्री निर्मला सीतारामन यांचा

स्वभाव व कार्यपद्धती यांस विटून जात मुदतपूर्व केवळ पदाची वस्त्रे नव्हे तर प्रशासकीय सेवेची झूलाही उतरवून ठेवणे या सा-या घटना त्याच मानसिकतेकडे निर्देश करतात. अर्थसंकल्पीय भाषणांमध्ये फारशी आकडेवारी सादरच करायची नाही, अर्थव्यवस्थेतील रोजगारी वा बेरोजगारीसारख्या संवेदनशील बाबींसंदर्भातील सांख्यिकी काहीएक कालावधीनंतर नियमाने प्रकाशित करण्याच्या शिस्तीला फाटा देणे, जनगणनेसारख्या अतिशय महत्वाच्या अर्थ-सामाजिकदृश्या कळीच्या ठरणा-या घटिताबद्दल कमालीची निराशा व कृतिशून्यता प्रदर्शित करणे, सरकारला गैरसोयीची शाब्दीत होणारी अर्थविषयक सांख्यिकी प्रकाशितच न करणे... अशांसारख्या कार्यपद्धतीद्वारेदेखील अभ्यासासंदर्भातील अरुचीच हे सरकार गेल्या दहा वर्षात प्रगट करत आलेले आहे.

अर्थविषयक प्रशासनाचा खाक्याच असा राखल्यामुळे 'मेक इन इंडिया', 'स्टॅन्ड अप इंडिया', 'स्टार्ट अप इंडिया', 'स्किल इंडिया', 'मुद्रा' यांसारख्या ज्या सगळ्या भरजरी नाममुद्रा धारण करणा-या योजनावजा घोषणा मोदीयांच्या नेतृत्वाखालील सरकारने

शिस्तीद्वारे चिकित्सा त्रयस्थपणे केली जावी यासाठी केंद्रीय नियोजन आयोग व राज्याराज्यांतील राज्य नियोजन मंडळांची व्यवस्था स्वातंत्र्योत्तर काळात डोळसपणे केली गेलेली होती. हा सगळा विचारच सध्याच्या सत्तारूढ सरकारला सप्तशेल गैरलागू वाटावा, हीच सर्वाधिक चिंतेची बाब ठरते. या यंत्रेकडून दोन बाबींमध्ये योगदान अपेक्षित होते. राजकीय व्यवस्थेमध्ये कोठे तरी पक्षविरहित अशा तटस्थ व निखळ अभ्यासू वृत्तीने चिकित्सा करणा-या तज्जांचा सहभाग धोरणनिर्मितीमध्ये असावा, ही केंद्रीय नियोजन आयोग व राज्य नियोजन मंडळांच्या निर्मितीमारील प्रगत्यभ अशी धोरणविषयक दृष्टी होती. सत्तारूढ राजकीय पक्षाने त्याच्या पक्षीय कार्यक्रमपत्रिकेनुसार आखलेल्या धोरणांची व विकासयोजनांची चिकित्सा शास्त्रीय पायावर करून धोरणात्मक मार्गदर्शन केंद्रीय नियोजन आयोगाने केंद्रीय सत्तेला व राज्य नियोजन मंडळांनी राज्य सरकारांना करावी, अशी अपेक्षा त्या व्यवस्थेकडून होती. दुसरे म्हणजे, सत्तारूढ सरकारने राबविलेल्या धोरणांच्या फलनिष्पत्तीचीदेखील संशोधकीय

गेल्या १० वर्षांत प्रवर्तित केल्या त्यांची व्यावहारिक फलश्रुती काय व किती आहे, या योजनांचे नेमके लाभार्थी कोण व किती आहेत, त्यांच्या आर्थिक भौतिक परिस्थितीमध्ये या योजनांनी नेमका काय व कोणता बदल घडवून आणला... अशांसारख्या कठीच्या पैलंबाबत आजवर एकही सुविहित व शास्त्रीय संशोधनाच्या कार्यपद्धतीची बूज राखत केलेला अभ्यास सरकारने सिद्ध अथवा प्रसिद्ध केलेला नाही. कारण सोपे आहे. एखाद्या शासकीय अथवा बिगर शासकीय संशोधनासंस्थेने केलेला असा काही अभ्यास मुळात नसेलच तर या योजनांच्या कार्यवाहीबद्दल, तिच्यातील त्रुटीबद्दल, योजनांमध्ये गरजेच्या असणा-या सुधारणांबद्दल मुदलात काहीच तपशील कोणाच्याच हाती येत नाही. साहजिकच मग अशा योजनांच्या लाभालाभांबद्दल सरकारमधील उच्चपदस्थ

असलेले पोट, त्यांच्या अर्थकारणात रोखीच्या व्यवहाराना असणारे केंद्रवर्ती महत्व... अशांसारख्या अतिशय नाजूक असंख्य बाबींसंदर्भात उच्चपदस्थ व उच्चशिक्षित प्रशासकीय अधिकार्यांपासून ते धोरणकर्त्यांपर्यंत सर्वांमध्येच नांदणा-या अकल्पनीय अशा असंवेदनशीलतेची दाहक प्रचिती आणून देणारे शाबीत झाले. २०१६ च्या आधीची दोन वर्षे ब-यापैकी अ- नियमित मॉन्सूनची ठरली. २०१६ सालच्या पावसाळ्यात चांगल्या झालेल्या पावसामुळे खरीपाच्या हंगामाबाबत देशभरातील शेतकरी वर्ग आशेने मोहोरलेला होता. त्या सगळ्या शेतकरी वर्गाला आणि पर्यायाने शेतीवर अवलंबून असणा-या अवघ्या ग्रामीण अर्थकारणाला जबर फटका बसला तो कमालीच्या अ-संमजस अशा नोटाबदलीच्या अंमलबजावणीपायी. त्या तडाख्यापायी

'भारत' (ग्रामीण) आणि 'इंडिया' (शही) अशा दोन्ही अर्थव्यवस्था कल्पनेपलीकडे जायबंदी बनल्या. शही असंघटित उद्योगव्यवसायांच्या क्षेत्राचे कंबरडे पार मोडले. बेरोजगारी, अर्धबेरोजगारी यांच्या प्रमाणात दणकून वाढ झाली. त्या दणक्याच्या जखमा आजही पुरत्या भरलेल्या नाहीत.

या सगळ्यांत अतिशय मोठी गंतीची बाब म्हणजे, देशी अर्थव्यवस्थेला पूर्णपणे घायाळ करणा-या नोटाबदलीसारख्या अतकर्य धोरणात्मक पावलाचे नेमके लाभालाभ काय झाले, त्या आततायी निर्णयाचे लाभार्थी कोण ठरले व त्यांपायी जायबंदी कोण झाले यांबाबत शेतपत्रिका काढण्याचे मात्र सत्तारूढ सरकारने पूर्णपणे टाळले. म्हणजे, ज्या कारणांसाठी शेतपत्रिकेसारखा दस्तऐवज तयार केला जातो अथवा तयार करण्याची आवश्यकता भासते असे अतिशय सबल कारण असूनदेखील त्या कमालीच्या विवाद्य निर्णयाचे जे भलेबुरे परिणाम

केवळ देशी अर्थव्यवस्थेवरच नाही तर संपूर्ण समाजावरही घडून आले त्या निर्णयाच्या युक्तायुक्तेची तटस्थ व प्रांजल चिकित्सा करण्याच्या निकडीला मात्र सरकारने अतिशय सोयीस्करपणे बगल दिली. नोटाबदलीसारख्या 'ऐतिहासिक' पाऊल उचलल्यामुळे करदात्यांची नेमकी संख्या देशात किती आहे, प्रत्यक्ष करांच्या जाळ्यात किती करदाते नव्याने दाखल झाले यांसारख्या सकारात्मक बाबी प्रकाशात आल्या अशी बतावणी सरकारने उच्चरवाने केली. परंतु, करदात्यांची संख्या वाढूनदेखील त्या मानाने प्रत्यक्ष करांच्या संकलनामध्ये लक्षणीय भर पडल्याचे वास्तव काही दिसत नाही, या गैरसोयीच्या बाबींसंदर्भात कारणमीमांसा करण्याबाबत मात्र सरकारने मिठाची गुण्ठनी धरली.

नोटाबदलीपायी भारतीय अर्थव्यवस्थेला सोसाव्या लागलेल्या तडाख्यांच्या झळां अंमळ शांत होतात न होतात तोच 'कोविड - १९' चा फेरा आला. त्यांपायी केवळ देशीच नव्हे तर उभी जागतिक अर्थव्यवस्थाच ठप्प होऊन पडली होती. 'कोविड' सारख्या अरिष्टावर परिणामकारकपणे मात्र करण्यासाठी

जे काही बयान देतील ते यथार्थ मानण्याखेरीज सर्वसामान्यांना काहीच पर्याय राहत नसतो.

केंद्रीय नियोजन आयोगासारखे एक व्यासपीठ एका फटक्यात काळाच्या पोटडीत गडप करून टाकणे, ही कृती अर्थविषयक व्यवस्थापनासंदर्भात सत्तारूढ सरकार किती निंबर आहे, याचा दाखला देणारी ठरली. तर, ८ नोव्हेंबर २०१६ च्या मध्यरात्रीपासून नोटाबदलीसारख्या अतकर्य आणि देशी अर्थव्यवस्थेमध्ये प्रचंड उत्पात घडवून आणणारा धोरणात्मक निर्णय एकाएकी जाहीर करणे, हे पाऊल भारतीय अर्थव्यवस्थेतील गुंतागुंत, अपरिमित स्तरीकरण, उत्पादन - वितरण - खरेदी - विक्री यांसारख्या आर्थिक घडामोर्डीची आपल्या देशातील अर्थकारणात आढळून येणारी प्रचंड व्याप्रिता, देशी अर्थव्यवस्थेत झिरपलेले उद्योगव्यवसायांचे प्रचंड व्यापक असे अ- संघटित क्षेत्र, त्या क्षेत्रातील व्यावसायिकांचे रोखीच्या व्यवहारांवर असलेले सघन अवलंबन, शहरोशहरी विखुरलेल्या अस्ताव्यस्त अ संघटित क्षेत्रामध्ये रोजीरोटी कमावणा-या अगणित श्रमिकांचे हातावर

जे काही करणे गरजेचे होते ते सरकारने केले, हे कोणीच नाकारणार नाही. परंतु, २०१६ आणि २०२० या अवघ्या चारच वर्षांच्या अंतराने झालेल्या दोन गंभीर आधातांपायी आपल्या देशातील सर्वसामान्यांच्या बचत व उपभोगाचे सारे गणित मुळापासून विस्कटून गेलेले आहे, या करूण वास्तवाबाबत मात्र सरकार चकार शब्द तोंडातून काढत नाही, याला काय म्हणावे ! नोटाबदली या मानवनिर्मित तर 'कोविड' या निसर्गनिर्मित अशा दोन संकटांचा मुकाबला करण्यात ज्यांच्या रोजीरोटीची हानी झाली त्यांच्या तुटपुऱ्या बचतीचेद्युमितील पुरती वाताहत झाली, हे वास्तव २०२३ सालातील ऑक्टोबर महिन्यापासून स्पष्ट होऊ लागले. देशातील कुटुंबसंस्थांनी वित्तीय स्वरूपात संचयित केलेल्या बचतीचे देशी ठोकळ उत्पादनाशी असणारे प्रमाण अलीकडील काळातील नीचतम पातळीवर, म्हणजे केवळ पाच टक्क्यांवर आल्याचे भारतीय रिझर्व्ह बँकेने प्रकाशित केलेल्या आकडेवारीवरून जे सिद्ध झाले ते अंतिशय बोलके आहे. 'कोविड' च्या काळात अर्थकारण पुरते ठप्प झाल्यानंतर कुटुंबांनी त्यांच्यापाशी असलेल्या बचतीवरच त्या दोन वर्षांदरम्यान उदरनिर्वाह भागवला, ही बाब म्हणजे त्या आकडेवारीचा एक सांगावा ठरतो. आता त्या अरिष्टाच्या सावटाखालून भारतीय अर्थव्यवस्था चांगल्यापैकी बाहेर आली असल्याचे समाधान सर्वत्र व्यक्त होत असले तरी सगळे काही आलबेल नाही, हा त्याच आकडेवारीचा दुसरा अन्वयार्थ होय. कारण, कुटुंबसंस्थांच्या वित्तीय बचतीचे देशी ठोकळ उत्पादनाशी असणारे प्रमाण एकीकडे नीचतम पातळीपर्यंत घसरत असतानाच, दुसरीकडे, कुटुंबसंस्थांची वित्तसंस्थांकडून उचललेल्या कर्जाचे देशी ठोकळ उत्पादनाशी असणारे प्रमाण मात्र आजमितीस उंचावल्याचे तीच आकडेवारी सांगते. म्हणजेच, २०१६ सालापासून ज्या दोन आधातांनी कुटुंबसंस्थांच्या अर्थकारणाची वीण विसविशीत बनवली त्यांचे सावट आजही तितकेच सधन आहे. देशातील ब-याच मोर्चा प्रमाणावरील लोकसंख्येला आजही किमान आर्थिक स्थैर्य लाभलेले नाही, हेच वास्तव ही सारी आकडेवारी अधोरेखित करते.

त्यांमुळे, अलीकडील काही वर्षांत आपल्या देशातील जवळपास २५ कोटी नागरिक दारिद्र्यरेखाखालून वर आले आणि परिणामी देशातील गरिबीचे प्रमाण आता केवळ एकअंकी पातळीवर उरलेले आहे, हा दिलासा वरपांगी आणि म्हणूनच दिशाभूल करणारा ठरतो. गरिबीचे निश्चितीकरण करणारी रडोर्ड उत्पन्नाची जी काही सरासरी पातळी गरिबीच्या मोजमापासाठी आधारभूत धरली जाते त्या उत्पन्नपातळीपेक्षा अधिक उत्पन्न मिळत असल्याने जवळपास २५ कोटी जनता आता गरिबीच्या दुष्ट के-यामधून मुक्त झालेली आहे, ही बाब खरी असली तरी ती निव्वळ तांत्रिक वस्तुस्थिती होय, हे कटू सत्य नाकारता येत नाही. कारण, गरिबीतून सुटका करून घेतलेली सारी कुटुंबे आता एकदम मध्यमवर्गांमध्ये समाविष्ट झालेली आहेत, असा सोपा अर्थ या आकडेवारीवरून एकदम काढणे ही घोर आत्मवंचना ठरेल व ठरते. ही सारी कुटुंबे आता गरिबांच्या स्तरामधून

'हल्लरेबल' या शब्दानेच वर्णन करावे लागेल, अशा आर्थिक स्तरामध्ये समाविष्ट झालेली आहेत, हा त्या आकडेवारीचा खरा अर्थ होतो. आर्थिकदृश्या ही सारी कुटुंबे आता दोलायमान अवस्थेमध्ये जमा झालेली आहेत. गरिबीच्या काचातून ती सुटली हे आजमितीस खरेच आहे. परंतु जर का देशी अर्थव्यवस्थेला पुन्हा एखादा प्रतिकूलतेचा दणका बसला तर ती सारी कुटुंबे पुन्हा एकवार दारिद्र्यरेषेच्या खाली मोकलली जाण्याची शक्यता अजिबात नाकारता येत नाही. हे सारे समाजघटक या अथर्नी आज 'हल्लरेबल' आहेत. हे सारे वास्तव तारतम्याने बघण्याची सवड आणि मुख्य म्हणजे इच्छा सरकारला आहे का, हा प्रश्नच आहे.

राष्ट्रीय नमुना पाहणी संस्थेने अगदी अलीकडेच प्रसिद्ध केलेली काही आकडेवारी या वस्तुस्थितीवर झागझागीत प्रकाश

टाकते. देशातील कुटुंबांच्या उपभोगावरील मासिक सरासरी खर्चाची जडणघडण व सरासरी आकारमान नेमके कसे आहे व काळाच्या ओघात त्यांत कोणते बदल घडून येत आहेत, याचा मागोवा घेणारे सर्वेक्षण राष्ट्रीय नमुना पाहणी संस्था वेळोवेळी करत असते. यापूर्वी अशी पाहणी २०११-१२ या वर्षात केली गेलेली होती. त्या नंतर आता जवळपास दहा वर्षांनंतर, म्हणजे, २०२२ सालातील ऑगस्ट महिना ते २०२३ सालातील जुलै महिना या कालावधीदरम्यान ती पाहणी पुन्हा करण्यात आली. त्या अभ्यासाद्वारे हाती आलेली जी सांख्यिकी आता प्रकाशित झालेली आहे, तिचे अंतरंग मोठे अभ्यसनीय व तितकेच उद्घोषक आहे. आपल्या देशातील ग्रामीण व शहरी अशा दोन विभागांत निवास करणा-या कुटुंबांच्या उपभोगावरील मासिक खर्चासंदर्भातील सरासरी आकडेवारी या अभ्यासात आपल्याला बघावयास मिळते. देशातील ग्रामीण तसेच शहरी विभागांतील कुटुंबांच्या उपभोगावरील मासिक खर्चाच्या सरासरी आकारमानानुसार तयार केलेल्या उत्तरंडीमध्ये सर्वत्र वरच्या पाच टक्क्यांमध्ये समाविष्ट

असणारी कुटुंबे आणि त्याच उतरंडीमध्ये सर्वांत तळाला असणारी पाच टके कुटुंबे यांच्या मासिक उपभोगावरील खर्चामध्ये प्रचंड तफावत नांदत असल्याचे वास्तव ही आकडेवारी प्रथम आपल्या पुढ्यात मांडते. अशाच प्रकारची तफावत आपल्याला देशातील निरनिराळ्या राज्यांदरम्यानदेखील नंदताना दिसते. आसाम, बिहार, मध्य प्रदेश, ओडिशा, उत्तर प्रदेश आणि पश्चिम बंगाल या राज्यांतील ग्रामीण भागांत राहणा-या कुटुंबांचा उपभोगावर जो मासिक सरासरी खर्च होतो त्याची पातळी संपूर्ण देशातील ग्रामीण कुटुंबांचा उपभोगावर जो मासिक सरासरी खर्च होतो त्याची पातळीपेक्षा कमी आहे. सगळ्यांत रोचक बाब म्हणजे, या नामावळीमध्ये गुजरातचादेखील समावेश आहे ! इथे विशेष नोंदवण्याजोगी बाब म्हणजे आसाम, बिहार, मध्य प्रदेश, ओडिशा, उत्तर प्रदेश आणि पश्चिम बंगाल या पाच राज्यांतील शहरी कुटुंबांच्या उपभोगावरील मासिक खर्चाची सरासरी पातळीदेखील देशाच्या शहरी कुटुंबांच्या सरासरीपेक्षा खालीच आहे. यात आणखी एका राज्याची इथे भर पडते आणि ते म्हणजे राजस्थान. गंमतीचा आणखी एक भाग म्हणजे, गुजरात आणि पंजाब या आपल्या देशातील दोन संपन्न राज्यांमधील शहरी कुटुंबांच्या उपभोगावरील मासिक सरासरी खर्चाची पातळी देशातील शहरी कुटुंबांच्या उपभोगावरील मासिक खर्चाच्या सरासरीपेक्षा अगदी काठावरच काय ती अधिक आहे.

कुटुंबांचा
उपभोगावर जो मासिक सरासरी खर्च होतो त्याचा सांधा एकीकडून कुटुंबांच्या रोजगाराशी तर दुसरीकडून त्यांच्या सामाजिक स्तराशी निगडित आहे, हे दुसरे मोठे वास्तव ही आकडेवारी स्पष्ट करते. शेती, शेतमजुरी, शेती अथवा अन्य कामांमध्ये प्रासंगिक रोजगारी अशांसारखे रोजगार असणा-या ग्रामीण कुटुंबांचा उपभोगावर जो मासिक सरासरी खर्च होतो त्याची पातळी देशभातील ग्रामीण कुटुंबांचे मासिक उपभोगावर जो सरासरी खर्च करतात त्यांपेक्षा कमी आहे. म्हणजेच, शेतीवर ज्यांची उपजीविका अवलंबून आहे व ग्रामीण भागांत ज्यांना नियमित रोजगार उपलब्ध होत नाही, अशा

कुटुंबाचा उपभोगावरील मासिक सरासरी खर्च ग्रामीण भागांतील कुटुंबांच्या सरासरीपेक्षा निम्न स्तरावर आहे. ग्रामीण भागांत बिगर शेती व्यवसायात जे स्वयंरोजगार आहेत अथवा ग्रामीण भागांतील बिगर कृषी उद्योगव्यवसायांत ज्यांना काम मिळालेले आहे अशा दोन गटांतील कुटुंबांचाच काय तो उपभोगावरील मासिक सरासरी खर्च देशभातील ग्रामीण कुटुंबांच्या उपभोगावरील मासिक सरासरी खर्चपेक्षा अधिक दिसतो. अशीच वस्तुस्थिती देशातील शहरोशहरीदेखील नांदते आहे. शहरोशहरी रोजीरोटी कमावणा-यांपैकी जे स्वयंरोजगारी आहेत आणि /अथवा ज्यांना शहरांतील उद्योगधंद्यांच्या ॲ- संघटित क्षेत्रांत प्रासंगिक स्वरूपाचा रोजगार मिळालेला आहे अशा कुटुंबांचा उपभोगावर जो मासिक सरासरी खर्च होतो त्याची पातळी देशातील शहरी कुटुंबांचा उपभोगावर जो मासिक सरासरी खर्च होतो त्यांपेक्षा कमी आहे.

आता याच चर्चेच्या सामाजिक अंगांकडे आपण वळू. ग्रामीण भागांत वास करणारी अनुसूचित जाती-जमातींमधील जी कुटुंबे आहेत त्यांचा उपभोगावरील जो मासिक सरासरी खर्च आहे त्याची पातळी देशातील ग्रामीण कुटुंबांच्या उपभोगावरील मासिक

सरासरी खर्चपेक्षा कमी आहे. अन्य मागासवर्गीय समाजांतील ग्रामीण कुटुंबे या बाबतीत देशातील ग्रामीण कुटुंबांच्या उपभोगावरील मासिक खर्चाच्या सरासरीपेक्षा अंमळच अधिक आहेत. अगदी काठावरच म्हणावीत इतपतच. परंतु, हेच चित्र शहरी 'इंडिया' मध्ये मात्र निराळेच दिसते. शहरोशहरी वास करणारी अनुसूचित जाती- जमाती व अन्य मागासवर्गीय या तीनही समाजघटकांमधील जी कुटुंबे आहेत त्यांचा उपभोगावरील जो मासिक सरासरी खर्च आहे त्याची पातळी शहरांतील एकंदर कुटुंबांचा उपभोगावर जो मासिक खर्च होतो त्यांपेक्षा कमीच आहे. देशातील कुटुंबांचा उपभोगावर जो मासिक सरासरी खर्च होतो

त्याची सरासरी पातळी कुटुंबांच्या रोजगाराची गुणवत्ता आणि सामाजिक स्तर या दोहोंवर निर्भर राहतो, हाच याचा इत्यर्थ.

'सर्वसमावेशक विकास' ही शब्दसंहती आपल्या देशातील

विचारविश्वात प्रथम अवतरली ती २००४ सालात. आता पुरती दोन दशके उलटून चालली असताना 'सर्वसमावेशक विकास' या संकल्पनेचा वास्तवातील अवतार हा असा आहे. आता, यावरून काय निष्कर्ष काढायचा...? 'सबका साथ, सबका विकास, सबका विश्वास', या

झूठी गारंटी ही जितने का बडा आधार!

नरेंद्र मोदी
जो भी कहा, झूठ कहा

घोषणांनी फारसे

काही बदलणार नाही, हाच मोठा धडा ठरतो या
सगळ्या चर्चेचा. देशाच्या अर्थव्यवस्थेतील लोकसंख्येच्या
अतिशय मोठ्या गटाला जोवर चांगल्या दर्जाचा, उत्पादक
स्वरूपाचा, सामाजिक सुरक्षेची काही किमान हमी देणारा रोजगार
जोवर पुरेशा प्रमाणावर निर्माण होत नाही तोवर विकासाच्या
प्रांतातील असमतोल दूर होणे अशक्यप्राय ठरते, हा या सगळ्या
उहापोहाचा मुख्य सारांश होय. जगभारातील अन्य मोठ्या

अर्थव्यवस्थांच्या तुलनेत भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या प्रगतीचा वार्षिक सरासरी दर आजमितीस सर्वांधिक आहे, वित्तीय तुटीचे प्रमाण आटोक्यात आहे, जगभारात भारतीय अर्थव्यवस्था आज पाचव्या क्रमांकावर आहे, परकीय गुंतवणुकदारांचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील विश्वास बुलंद आहे आणि एकंदरीनेच आज देशात 'अमृतकाल' बहरतो आहे, हे प्रतिपादन अगदीच वरपांगी नसले तरी अपुरे आहे, हे वास्तव स्वीकारण्यातच सुझपणा दडलेला आहे. त्या तारतम्याचाच आज घाऊ क अभाव दिसतो. अर्थव्यवस्थांच्या जागतिक क्रमवारीत आज पाचव्या स्थानावर असणारी भारतीय अर्थव्यवस्था लवकरच तिस-या स्थानावर झेप घेईल, असा विश्वासही प्रगट केला जातो. हे सगळे चांगलेच आहे. परंतु, तरीही मूळ प्रश्नाला उत्तर मिळत नाही. इतक्या सुटूट अर्थव्यवस्थेमध्ये मग अंतर्गत कमतरता, कमकुवत व्यवस्था, शबलता का दिसतात, याचे उत्तर आपण कधी शोधणार...? चांगले ८०-९० माणसांचे एकत्र कुटुंब छान नांदते आहे, हे बाहेरून बघणा-या सगळ्यांनाच मोठे गोंडस व कौतुकास्पद वाटते. परंतु, त्याच एकत्र कुटुंबातील परित्यक्ता, गतधवा (विधवा), परवश घटकांची घुसमट, पिलवणूक, बलदंड कुटुंबप्रमुखावरील त्यांचे कधीही न संपणारे अवलंबन हे बाहेरच्या जगाला कधीच दिसत नाही. असे कुटुंब मोठे व एकत्र असले तरी निकोप आहे, असे म्हणणे मग धाडसाचेच ठरेल. आपल्या शरीराचेदेखील तेच व तसेच असते.

वजनाने दणदणीत, धिपाड शरीराची असलेल्या संस्था, पचनसंस्था, मज्जासंस्था यांसारख्या कळीच्या संस्थांचे

काम निरामय व निर्दोष
प्रकारे चालू असेलच
याची हमी वरकरणी देता
येत नाही. आपण भाळतो
ते बाहेरून दिसणा-या
आकारमानावर. परंतु,
आडदांड शरीरातील
मूळभूत संस्थाच जर
सदोष असतील तर,
वरकरणी भरभक्म व
मजबूत भासणा-या
शरीराचा महिमा का व
कोठवर गात बसायचा...?

'काय भुलालासी वरलिया
चोखोबारायांची सावधगिरीची
हाक अर्थव्यवस्थेलादेखील लागू पडते. आणि अशी चेतावणी
देणारे छिद्रान्वेषी व राष्ट्रविरोधक नसतात, याचे भान तरी आपण
ठेवणार की नाही?'

■■■

मोदी राजवटीत पत्रकारितेचा कणा मोडला, स्वरूप वाटविले

व्यंकटेश केसरी
ज्येष्ठ पत्रकार, नवी दिल्ली

पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या दहा वर्षाच्या कारकिर्दीत भाषा, त्याचा फोकस , त्याचे व्याकरण ,त्याची नैतिकता योजनाबद्धीत्या बदलण्यात आली. प्रिंट, इलेक्ट्रॉनिक ,सोशल मीडिया एवढेच नाही तर सिनेमाच्या माध्यमातून मोदी सरकार किती महान आहे आणि त्यापूर्वीची सारी सरकारे ज्यात अटल बिहारी वाजपेयी, मोरारजी देसाई,चौधरी चरणसिंग , व्ही.पी.सिंग, चंद्रशेखर,देवेंगोडा आणि इंद्र कुमार गुजराल या गैर काँग्रेसी सरकारांचा समावेश आहे, ती कशी बेकार होती, भ्रष्ट होती हे सांगितले जाते. आणि ज्या काँग्रेसच्या सरकारांनी म्हणजे जवाहरलाल नेहरू, लाल बहादूर शास्त्री, इंदिरा गांधी, राजीव गांधी, पी.व्ही नरसिंह राव आणि डॉ. मनमोहन सिंग यांनी देशाच्या विकासाचा पाय घातला, अन्न-धान्य उत्पादनात देशाला स्वयंपूर्ण बनविले,तंत्रज्ञानात क्रांती केली, युद्धात पाकिस्तानचा पराभव केला ,पंजाब मधला आतंकवाद संपविला, आर्थिक सुधारणा केल्या --ती सरकारे कंटी होती असे चित्र मोदी सरकारने त्यांच्या अंकित असलेल्या माध्यमातून रंगविले. यात मजेशीर बाब म्हणजे एकही युद्ध न लढता मोदी यांचे सरकार सर्वाधिक बलवान कसे ? पण असा प्रश्न विचारण्याची हिम्मत आजच्या पत्रकारितेत कोठून येणार !

एकेकाळी पत्रकार आणि पत्रकारिता यांची ओळख

व्यवस्थेच्या विरोधी , आवाज नसलेल्यांचा आवाज उठविणारी, अच्यायाचा विरोधात सरकारला जाब विचारणारी अशी होती. नरेंद्र मोदी यांच्या राजवटीने पत्रकारितेचे स्वरूप पूर्णतः बदलून टाकले याचे शंभर टक्के श्रेय साक्षात पंतप्रधानांना, त्यांच्या राजकीय मैरेजसना आणि भाजपला दिलेच पाहिजे. "बजाते रहो" या तंत्राने आणि मंत्राने पत्रकारितेची वाटचाल चालू आहे . कोणाला तरी चढवायचे , कोणाला तरी बदायचे या कोशल्याने पत्रकारिता, सोशल मीडिया चालतो. मोदी राजवटीने पत्रकारितेची नस पकडली.मालकाला धंदा दाखविला, संपादकाला नामधारी केला आणि लोकशाहीतल्या या चौथ्या स्तंभाची वाट लावली. जो आपल्याबरोबर आहे त्याला "जी हुजूर "बनवा, जो विरोधात आहे त्याला संपवा, या धोरणाने ही राजवट चालते. त्यामुळे सगळे न्युज चॅनेल्स, पेपर्स एकसारखे, एकसुरी दिसतात. आणि हा चमत्कार या राजवटीत दिसतो.

राष्ट्रीय पातळीवर काम करणाऱ्या पत्रकारांचे,संपादकांचे या राजवटीशी पटणे कधीच शक्य नव्हते. तिला स्वतंत्र बुद्धीने काम करणाऱ्यापेक्षा प्रचार करणारे हवे होते. त्यातून तसे चॅनेल्स, तसे अँकर्स, तशा वृत्तसंस्था , तसे मीडिया हाऊसेस निर्माण करण्यात आले. त्याला पूरक सोशल मीडियाचे जाळे बनविण्यात आले. त्यातून काशिमी हे राष्ट्रद्रोही, अल्पसंख्यांक

२०१४ ते २०२४ काळा आलेख

हिंदू विरोधी संविधानावर ब्रिटिश गुलामीची छाप, असे नैरटिल्ह बनविण्यात आले. जवाहरलाल नेहरू यांना ही राजवट खलनायक मानते. गांधीजींची प्रतिमा फक्त स्वच्छतेसाठी वापरली जाते आणि अप्रत्यक्षपणे नंद्रे मोदी हे युगपुरुष याची निर्मिती माध्यमातून करण्यात येत आहे. आणि भारतीय माध्यमांचा या मोहिमेत अत्यंत चपखलपणे वापर केला जात आहे. या उदात्त क्षेत्रात खुज्या माणसांचा भरणा केला जात आहे.

वरिष्ठ पत्रकारांना संसदेच्या केंद्रीय कक्षात (सेंट्रल हॉल) जाण्याला बंदी घालणे, लोकसभा आणि राज्य सभेच्या कामकाजाचे प्रत्यक्ष संकलन करणाऱ्या पत्रकारांच्या संघ्येवर, या दोन्ही सभागृहाच्या प्रेस ग्यालरीतील त्यांच्या प्रवेशावर कपात करणे, वरिष्ठ पत्रकारांना संसद परिसरात येण्यास मज्जाव करणे, त्यांच्या ग्रंथालयातील प्रवेशावर निर्बंध घालणे, अर्थ संकल्प, इकॉनॉमिक सर्वे, संसदीय समित्यांच्या अहवालाच्या छापील प्रति, खर्चात कपात करण्याच्या नावे पत्रकारांना न देणे, पी.आय.बी.कार्ड्सच्या आधारे कोणत्याही मंत्रालयात सहज प्रवेश मिळण्याच्या त्यांच्या सोइत अडथळे निर्माण करणे --हे सरो छोटे मुद्दे आहेत. कारण फॅसिस्ट राजवटीची ही लक्षणे आहेत.

पत्रकारांचा मुक्त वावर, खासदार, मंत्री, अधिकारी

यांच्याशी त्यांचा होणारा संवाद बंद करणे या सूत्राने गेल्या दहा वर्षांपासून मोदी राजवट काम करत आहे. ज्या पत्रकारितेने आणीबाणीच्या विरोधात संघर्ष केला त्या पत्रकारितेचे सत्व या राजवटीने काढून घेतले हे निर्विवाद आहे. "आम्ही देतो त्या बातम्या घ्या, आमचे अँगल त्या बातम्यात चालवा" या अलिखीत आदेशाने भारतीय पत्रकारितेची वाटचाल सुरु आहे.

"काळ्या कायद्याच्या" विरोधात राजधानी दिल्लीच्या सीमेवर आंदोलन करणाऱ्या शेतकऱ्यांचा आंदोलनाला खलिस्तान्यांचा पाठिंबा, हे श्रीमंत शेतकऱ्यांचे आंदोलन आहे, यात पंजाब, हरियाणा, पश्चिम उत्तर प्रदेशातील काही बडे सामील आहेत, देशभारातील शेतकरी या पासून दूर आहेत असा प्रचार सरकारच्या इशाऱ्यावर करणाऱ्या माध्यमांच्या विरोधात "गोदी मीडिया" (सत्ताधाऱ्यांच्या मांडीवर बसणारा) या शब्दाचा जन्म झाला. त्यानंतर विरोधी पक्षांनी सरकारधार्जिणे टी.व्ही, चॅनेल्स, त्याचे सरकारी भक्त अँकर्स यांच्या कार्यक्रमांना न जाण्याचा जाहीर निर्णय घेतला पण त्याने लाज न वाटता असे चॅनेल्स आणि सरकारी भक्तांची पत सरकार दरबारात वाढली. त्यांच्या निष्ठेची किंमत त्यांना मिळू लागली. बाजारपेठेच्या तत्वावर माध्यमे चालविणारे मालक खुश आहेत. कारण अशा आयडॅटिफाइड पत्रकारांमुळे त्यांचा गल्लाही भरू लागला.

या राजवटीचे वैशिष्ट्य म्हणजे तिने फक्त प्रिंट, इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांनीच मॅनेज केले नाही तर सोशल मीडियात आपली पगारी माणसे घुसविली. द्विट, व्हाट्सअप, फेसबुक, इंस्टग्राम मधून मोदी विरोधकांची टिंगल टवाळी उडविणे, त्यांची कुचेषा करणे, त्यांचे चारित्र्य हनन करणे हे काम त्यांना देण्यात आले. दिवंगत भाजप नेत्या आणि मोदी यांच्या पहिल्या सरकार मधील परराष्ट्र मंत्री सुषमा स्वराज याही त्यातून सुटल्या नाहीत. आपल्या विरोधकांचे (भाजप, भाजप बाहेरचे) खाजगी संभाषण टॅप करणे, त्यांच्या खाजगी चारित्र्याचे टेप बनविणे, त्याची माध्यमात गॉसिपद्वारे चर्चा घडून आणणे, विरोधकांना दाऊदचे हस्तक ठरवणे हे या राजवटीचे, भाजपचे आवडते काम आहे.

मुक्त आणि निरोगी वातावरणात लोकशाही फुलते, विकसित होते. सरकारवर टीका करणारा काही तरी सुचवत असतो, आपले दोष दाखवत असतो त्याकडे सकारात्मक नजरेतून पाहण्यापेक्षा, त्या टीकेतून आपले दोष काढून टाकण्यापेक्षा त्या टीकाकाराला राष्ट्रद्वेषी ठरवणे, त्याच्या विरोधात गुन्हे दाखल करणे हा या राजवटीच्या कामाचा खाक्या आहे.

१९५० च्या दशकातील पत्रकारितेला देशभक्तीची

झळाळी होती. १९६० ते ८० या कालखंडातील पत्रकारितेत सामाजिक अन्यायाला प्रभावीपणे वाचा फुटू लागली. आघाडी सरकारे, चीन, पाकिस्तान बरोबर झालेले युद्ध, बांगला देशाची निर्मिती, आणीबाणी याने पत्रकारिता बदलत गेली. १९८० ते २००० या काळात आसाम, पंजाब मधील आंदोलने, आतंकवादाचा फैलाव, इंदिरा गांधीची हत्या, मंडल - अयोध्या आंदोलन, आर्थिक सुधारणा आणि केंद्रात आलेली आघाडी सरकारे याचा प्रभाव पत्रकारितेवर झाला. पण या घुसल्णीने पत्रकारितेचे बेसिक स्टक्चर बदलले नाही. कारण पत्रकारिता कशासाठी, कुणासाठी हे स्पष्ट होते. या क्षेत्रातल्या बदलत्या तंत्रज्ञानाने याच्या मूल्यावर घाला घातला नव्हता.

नंरेंद्र मोदी यांच्या राजवटीपूर्वी पंतप्रधान संसदेच्या

Mistri Bana Godi Media

त्रिपुरा ज्ञान विद्यालय | असामी विद्यालय | असामी विद्यालय

अधिवेशन काळात प्रत्येक आठवड्यात प्रश्नोत्तराच्या तासात एक दिवस लोक सभा आणि एक दिवस राज्य सभेत बसत. कधी कधी ते इंटरवेन ही करत असत. त्यांच्या उपस्थितीने त्यांना संसदेतील नव्या सदस्यांचे टॅलेंट, मंत्रांचा आत्मविश्वास, राज्य मंत्रांची कामगिरी पाहता येत असे. विदेश दौन्याहून परतल्यानंतर ते त्यावर सभागृहात निवेदन करत. या राजवटीत नरेंद्र मोदी संसदेत येतात, त्यांच्या कार्यालयात बसतात पण सभागृहात येत नाहीत. राष्ट्रपतींच्या अभिभाषणावरील चर्चेतील त्यांची भाषणे जाहीर सभेसारखी असतात. एकदा, असे भाषण करताना ते "भाइयों और बहानो" "असे म्हणाले

असल्याने काही अकाउंट्स आणि पोस्ट्स बंद करण्याचे आदेश सरकारतर्फे देण्यात आला. शेतकरी आंदोलनाशी निगडित १७७ अकाउंट्स बंद करण्यात आल्याच्या बातम्या आहेत.

काही काळापूर्वी देशातल्या एका मोठ्या मीडिया हाऊस च्या मालक-संपादकाने आपल्या कार्यक्रमास प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित असलेल्या नरेंद्र मोदी यांना आज आमचे "दुकान" चालवा म्हणून प्रेमाने, हक्काने गळ घातली. आणि त्यानंतर बोलताना मोदींनी आपल्या भाषणात, "चलो, आज मैं आपकी दुकान चलाता हूँ" असे सांगितले.

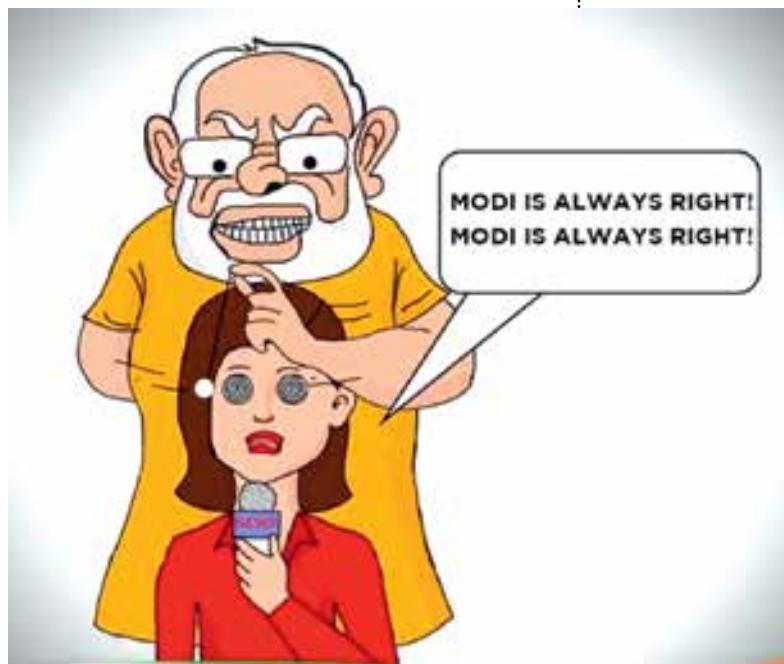
नरेंद्र मोदी यांना भाजपचे लोक "विश्वगुरु" म्हणतात.

त्यांनी भारताची प्रतिमा जगात उंचावली आहे, भारत हे जगातले सामर्थ्यवान राष्ट्र आहे असा त्यांचा दावा आहे. पण त्याचे श्रेय घेण्यासाठी मग मोदी पत्रकार परिषद का घेत नाहीत? देशात सोडा, कारण इथल्या पत्रकारांत मोदींना समजण्याची पात्रता नसेल पण ते विदेशात का पत्रकार परिषद घेत नाहीत? या प्रश्नाचे उत्तर फक्त स्वतः मोदीच देऊ शकतात. पण त्यांनी ते गेल्या दहा वर्षांत दिले नाही. गुजरात दंग्यामुळे ते पत्रकार परिषद घेत नाहीत असे भाजप अंतर्गत बोलले जाते.

मोदी यांच्या राजवटीत पत्रकारिता शेवटचे आचके देत आहे, निवडणूक आयोग प्रभावहीन आहे, न्यायपालिकेवर दडपण आहे.

या संस्था मोदीत काढून त्यांना काय आणायचे आहे? त्यांच्या राजवटीत विरोधी पक्षांना संसदेत त्यांचा स्पेस देण्यात येत नाही. त्यांच्या नेत्यांची भाषणे चालू असताना माईक बंद केला जातो, संसद चैनेलवर त्यांना दाखविले जात नाही, त्यांची भाषणे कामकाजातून काढली जातात. या राजवटीला बिजू जनता दलासारखे पक्ष हवेत. ते तांत्रिकदृष्ट्या भाजप आधाडीत नसले तरी प्रत्यक्षात मित्र पक्षासारखे काम करतात.

आता पत्रकारिता संपली तर ती किमान पन्नास वर्षे तरी उठणार नाही. संसदीय लोकशाहीला बळकट करण्यासाठी संसद, न्यायपालिका, कार्यपालिका आणि प्रेस हे आधारस्तंभ मजबूत पाहिजेत पण तेच डगमगू लागले आहेत. आणि त्यांना कमजोर करण्याचे मोठे श्रेय या राजवटीला जाते.

आणि सभागृहात हशा पिकला! संसदेत विषयावर बोलावे लागते, त्यासाठी विषयाची माहिती, त्याचा आवाका आणि पर्सेप्टिव्ह लागते.

मोदी राजवटीत वेगळी भूमिका घेणाऱ्या पत्रकारांच्या नोकच्या गेल्या. रवीश कुमार, पुण्य प्रसून वाजपेयी सारख्यांनी युठ्यूब वर आपले आपले स्वतंत्र कार्कम सुरु केले. पण टी.व्ही.चॉइल्स वर काम करणाऱ्याला सुरक्षीत नोकरीची हमी नाही, त्यांना दोन तासांच्या नोटिसाने काढले जाते. भारतातल्या पत्रकारितेला आज नेता नाही, नेतृत्व नाही. पत्रकारांच्या संघटना, एडिटर्स गिल्ड प्रभावहीन बनत चालल्या आहेत. कारण सरकाराला हे क्षेत्रच मोदींत काढायचे आहे. ड्विटर हॅण्डलचे नवे स्वरूप एकस प्लॅटफॉर्म झाले आहे. तेथे सरकाराला अनुकूल काही येत नसल्याने, क्रिटीकल कन्टेन्ट

शेजारच्या देशांशी मोदी सरकारने संबंध विघडवले

पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या

नेतृत्वाखालील सरकारला १०

वर्ष झाली. ही वेळ त्यांच्या एकूण धोरणाची समीक्षा करण्याचा आहे. त्यांच्या धोरणाचा सर्वसामान्य लोकांवर काय परिणाम झालं, आंतरराष्ट्रीय स्तरावर लोकं त्याकडे कसं पाहतात याचा आढावा घेण्याची गरज आहे. भारताचे इतर देशांशी आणि त्यातही शेजारील राष्ट्रांशी असलेले संबंध अधिक मजबूत झाले की नाही, हे समजून घेतलं पाहिजे. शेवटी परराष्ट्र धोरण हे देशातल्या अंतर्गत धोरणाचा विस्तार असतो. भारताच्या पहिले पंतप्रधान जवाहरलाल नेहरू यांनी भारताच्या

जतिन देसाई

परराष्ट्र धोरणाला दिशा दिलेली. कुठल्याही एका प्रभावशाली राष्ट्राच्या बाजूने परराष्ट्र धोरण असता कामा नये. खरंतर ते स्वातंत्र्यासाठी लढणाऱ्या, मागासलेल्या राष्ट्रांच्या आणि सामान्य माणसाच्या बाजूने असले पाहिजे, असं त्यांचं मत होतं. याकरिता त्यांनी गुरुनिरपेक्ष आंदोलन स्थापन करण्यासाठी विशेष प्रयत्न केले. आफ्रिकेतल्या लहान मोठ्या राष्ट्रांच्या स्वातंत्र्यलढ्याच्या बाजूने भारत उभं होतं. आंतरराष्ट्रीय स्तरावर महात्मा गांधी आणि नेहरू भारताचे ब्रँड अँबेसेडर होते आणि ते आजही आहे. नेहरू यांना आंतरराष्ट्रीय घडामोर्डींच प्रचंड ज्ञान होतं. वर्तमान सरकारच्या आंतरराष्ट्रीय

२०१४ ते २०२४ काळा आलेख

धोरणाची समीक्षा करताना या गोष्टी
लक्षात घेतल्या पाहिजे.

नरेंद्र मोदी यांनी सुरुवात चांगली
केली. २०१४ च्या मे महिन्यात त्यांनी
आपल्या शपथविधी समारंभाला साऊथ एशियन असोसिएशन
फॉर रीजनल कॉ-ऑपरेशनच्या (सार्क) आठही देशाच्या
नेत्यांना बोलावलं. पाकिस्तानातून पंतप्रधान नवाझ शरीफ,
बांगलादेशातून शेख हसीना, अफगाणिस्तानहून हमीद
कारझाई, श्रीलंकेचे महिंद राजपक्षे, नेपाळचे सुशील कोईराला
इत्यादी आलेले. नवाझ शरीफ यांच्या भेटीकडे काहीशा
आश्वयनी, कुठूहलाने आणि संशयाने पाहिले गेले. पण एक
नवीन सुरुवात करण्याचा प्रयत्न त्यात दिसला. त्यानंतर मोदी
यांनी त्यांच्या पहिला विदेश दौरा भूतान पासून केला. नंतर ते
ब्राझील, नेपाळ, जपान गेले. भूतान सारख्या लहान देशानी
विदेश प्रवासाची सुरुवात निश्चित चांगलं पाऊल होतं. मोदी
शेजारील राष्ट्रांना त्यांच्या आंतरराष्ट्रीय धोरणात अधिक महत्त्व
देणार असं चित्र निर्माण झालं. तुमच्या शेजारील राष्ट्रांशी संबंध
कसे आहेत ते शेवटी सर्वात महत्त्वाचे असते. शेजारील राष्ट्रांशी
संबंध चांगले असल्याचा अर्थ तुमच्या सरहदीवर शांतता.
शेजारील राष्ट्रांशी संबंध चांगले असण्याचा अर्थ तुमच्या परस्पर
व्यापारात सतत वाढ. मोदी आणि नवाझ शरीफ यांच्यात काही
प्रमाणात विश्वास निर्माण झाला. त्याच महिन्यात पाकिस्तानने
त्यांच्या तुरंगातून १५१ भारतीय मच्छिमार सोडले. पाकिस्तानने
पहिल्यांदा २०१५ मध्ये त्यांच्या ताब्यात असलेल्या भारतीय

मच्छिमार बोटीपैकी ५२ सोडल्या.
डिसेंबरमध्ये अफगाणिस्तानातून परत
येताना अचानक मोदींनी लाहोरला
विमान उतरवून शरीफ यांची भेट घेतली.

या अचानक ठरलेल्या भेटीमुळे भारताचे पाकिस्तानातील
उच्चायुक्त टीसीए राघवन यांनी इस्लामाबादहून लाहोर जेमतेम
गाठलं.

सुरुवातीचे पाच वर्ष सुषमा स्वराज भारताच्या परराष्ट्रमंत्री
होत्या. त्यांनी परराष्ट्र धोरणाला मानवीय चेहरा देण्याचा प्रयत्न
केला. पाकिस्तान, अफगाणिस्तान व इतर शेजारील राष्ट्रातील
आजरी लोकांना भारतात औषधेपचार करता यावा यासाठी
त्यांना व्हिसा लवकर मिळेल, याकरिता त्यांनी विशेष प्रयत्न
केले. धोरणावर मात्र पंतप्रधान कार्यालय अधिक सक्रिय होतं.
नंतर एस. जयशंकर परराष्ट्रमंत्री झाले. ते आधी भारताचे परराष्ट्र
सचिव होते. आंतरराष्ट्रीय राजकारणाबद्दल त्यांना प्रचंड अनुभव
आहे. त्यांना आधीपासूनच जगभरातले नेते व राजनैतिक
अधिकारी ओळखत होते. साहजिकच, त्यांच्याकडून खूप
अपेक्षा आहेत. द्विपक्षीय संबंधाच्या पलीकडे ते अधिक सक्रिय
भूमिका पार पाडतील, असं वाटणं स्वाभाविक होतं. संयुक्त
राष्ट्रात (यूएन) सुधारणा केल्या पाहिजेत, ही भारताची जुनी
मागणी आहे. त्याबद्दल त्यांनी आग्रह धरला आणि व्यापक
प्रचाराही केला. जी-२० शिखर परिषद यशस्वीरित्या पार पडली
त्यात त्यांचा महत्त्वाचा वाटा होता. मात्र सार्क कडे दुर्लक्ष
करण्यात आलं. सरकारने, कदाचित, ते जाणीवपूर्वक केलं

असण्याची शक्यता आहे. बे ऑफ बंगल इनिशेटिव फोर मल्टी-सेक्टरोल टेक्निकल ॲड इकॉनोमिक को-ऑपरेशन (बिमस्टेक) ला सार्के ऐवजी जास्त महत्व देण्यात आलं. त्यात पाकिस्तान नाही आणि म्यानमार, थायलंडचा पण त्यात समावेश आहे. दक्षिण आशियाची सार्के ही ओळख आहे. त्यात पाकिस्तान असला तरी इतर सहा सभासद-राष्ट्रांच्या मदतीने सार्कला नवीन दिशा देण्याचा प्रयत्न करण्याची आवश्यकता होती.

आंतरराष्ट्रीय स्तरावर भारताची प्रतिमा आणि इतर राष्ट्रांशी संबंध बिघडू नये यासाठी भाजपाच्या प्रवक्तांनी बोलण्यात भाज ठेवण्याची आवश्यकता आहे. भाजपची प्रवक्ता नुपूर शर्मने २०२२ च्या मे महिन्यात एका वृत्तवाहिनीत मोहम्मद पैगंबर संबंधी केलेल्या वादग्रस्त वक्तव्यामुळे मुस्लिम राष्ट्राने भारताच्या विरोधात आक्रमक भूमिका घेतलेली. भारताशी चांगले संबंध असलेल्या कतारने सर्वांत आधी विरोध केलेला. अलीकडे चंपतप्रधानांनी कतारचा दौरा केला आणि भारतीय नौदलाच्या आठ जवानांना सोडल्याबद्दल कतारचे आभार मानले होते. सौदी अरेबिया, संयुक्त अरब अमिरात इत्यादींशी संबंध सुधारण्याच्या दृष्टीने भारताने पावलं उचलली आहेत. मोर्दी पश्चिम आशियाला महत्व देत आहेत. पण बेफाम बोलण्यासाठी प्रसिद्ध असलेले भाजपचे प्रवक्ते भारतासाठी पुढेही अडचणीचे ठरू शकतात. त्यांना थांबवणे

सत्ताधाच्यांसाठी कठीण आहे. पण अशया लोकांमुळे भारताचे इतर राष्ट्रांशी संबंध बिघडू शकतात, याची नोंद घेतली पाहिजे. हे विसरता कामा नये की लाखो भारतीय सौदी, युएई, कतार, बेहरीन इत्यादी देशात काम करत आहेत.

भारताला आंतरराष्ट्रीय समुदायाने नेहमी महत्व दिलं आहे. त्याला कारण म्हणजे भारताचं अहिंसक स्वातंत्र्य आंदोलन, गांधी-नेहरू, गूट निरपेक्ष आंदोलनाच्या स्थापनेत भारताची राहिलेली महत्वाची भूमिका, बांगलादेशला स्वातंत्र्य मिळवून देण्यात भारताने बजावलेली भूमिका. अमेरिका सारख्या देशासाठी भारत एक मोठी बाजारपेठ आहे. १९९२ मध्ये मनमोहन सिंग अर्थमंत्री असताना त्यांनी स्वीकारलेल्या उदार आर्थिक धोरणाचा मोठ्या प्रमाणावर परिणाम दिसायला लागला आहे. विदेशी भांडवल सहजरित्या भारतात येऊ लागलं तसेच अनेक भारतीय कंपन्या जागतिक झाल्या. भारताच्या विकासामुळे मोठी राष्ट्र देखील भारताला महत्व देऊ लागली. शीतयुद्धाचा काळ संपला पण आता अमेरिका आणि चीनमध्ये नवीन शीतयुद्ध सुरु आहे. अशा परिस्थितीत साहजिकच अमेरिकासाठी भारत अधिक महत्वाचा ठरला.

भारताला देखील अमेरिकेची आवश्यकता होती. भारताच्या शेजारील राष्ट्रांना आपल्या बाजूने करायला चीनने याच काळात मोठ्या प्रमाणात सुरुवात केली.

अमेरिकेचे तेव्हाचे अध्यक्ष बराक ओबामा, नंतर डोनाल्ड ट्रम्प आणि वर्तमान जो बायडन यांच्या राजवटीत भारत-अमेरिकेचे संबंध अधिक चांगले झाले आहेत. ट्रम्प आणि मोदी यांच्यात चांगली मैत्री निर्माण झालेली. २०१९ च्या सप्टेंबर महिन्यात ह्युस्टन येथील एका कार्यक्रमात ५०,००० हून अधिक मूळ भारतीय लोकांसमोर मोदी आणि ट्रम्प एकत्र आले. यापूर्वी असं कधीही घडलं नव्हतं. “अबकी बार, ट्रम्प सरकार” असंही म्हटलं गेलं. निवडणुकीत ट्रम्प यांचा पराभव झाला आणि डेमोक्रॅट जो बायडन निवडून आले. नंतर कोरोना सुरु झाला तेव्हा फेब्रुवारी २०२० मध्ये अहमदाबाद येथे “नमस्ते ट्रम्प” हा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता. मुत्सद्देगिरीचे काही नियम असतात. एखाद्या राष्ट्रप्रमुख किंवा पंतप्रधानांच्या बाजूने एवढी उघड भूमिका कधी घ्यायची नसते. कधी ना कधी त्या व्यक्तीचा पराभव होतो आणि अशा परिस्थितीत नवीन येणाऱ्या माणसाशी मैत्री संबंध निर्माण करणे कठीण होत. आंतरराष्ट्रीय राजकारणात प्रत्यक्ष देश आधी आपलं हित पाहतो. लोकशाही राष्ट्रांनी इतर देशांशी संबंध प्रस्थापित करत असताना त्याच्या देशातल्या सामान्य नागरिकांचा देखील विचार केला पाहिजे. बायडनशी पण मोदीचे संबंध चांगले आहेत. क्वाडमध्ये आपण एकत्र आहोत. अमेरिका आणि भारतात $2 + 2$ संवाद आहे. $2 + 2$ मध्ये दोन्ही देशाचे संरक्षण आणि पराष्ट्र खात्यातील मंत्री अधून मधून भेटतात. क्वाडच्या माध्यमातून भारत, अमेरिका, जपान आणि ऑस्ट्रेलियाचा उद्देश मुक्त आणि समृद्ध हिंद-प्रशांत भागाला मदत करणं आहे.

अनेक मुद्द्यांवर भारत आणि अमेरिका एकत्र असल्याचा आपल्याला दिसतं. अलीकडे खलिस्तानी अतिरिक्त गुरुपतंवंत सिंग पन्हू याचा अमेरिकेच्या भूमीवर हत्या करण्याचा प्रयत्न करण्यात एक भारतीय अधिकारी गुंतला असल्याचा अमेरिकेने केलेल्या आरोपानंतर उभय देशात काही प्रमाणात तणाव निर्माण झालेला. त्यापूर्वी, खलिस्तानी अतिरिक्ती हरदीप सिंग निज्जरची

कॅनडात हत्या करण्यात आली होती. त्याबद्दल कॅनडानी भारतावर आरोप केलेला. भारताने तो आरोप स्पष्ट शब्दात नाकारलेला.

२०२० च्या स्वातंत्र्य दिन निमित्ताने ब्राझीलच्या तेव्हाच्या अध्यक्ष बोल्सोनारो यांना आमंत्रित करण्यात आले होते. प्रजासत्ताक दिनी आपण ज्या माणसाचा बहुमान करतो तो माणूस त्या लायकीचा आहे की नाही, ते पाहिले पाहिजे. एका महिला खासदाराची अत्यंत गलिछ्या भाषेत टीका करणाऱ्या व्यक्तीला भारतीय इतिहासाच्या महत्वाच्या दिवशी बोलवता कामा नये. बोल्सोनारो धर्मनिरपेक्षतेच्या देखील विरोधी आहे. आपले ब्राझीलची संबंध चांगले आहेत आणि चांगले राहणार. एखाद्याला न बोलावल्यामुळे संबंध बिघडत नाही. माझं स्पष्ट मत आहे की बोल्सोनारोला बोलावून मोदी सरकारने मोठी चूक केली होती. बोल्सोनारो यांनी महिला खासदाराला जे म्हटलं होत ते मी येथे लिहू देखील शकत नाही.

ईशान भारत आणि म्यानमार

मणिपूर येथे अजूनही मैत्री आणि कुकी समाजात तणाव आहे. गेल्या वर्षी ३ मेला सुरु झालेली हिंसा थांबलेली नाही. म्यानमारहून दहशतवादी येत असून ते कुकीना मदत करतात, असं बहुमंळ्य असलेल्या मैत्री याचे म्हणणे आहे. म्यानमारहून मादक पदार्थ येत आहे. सीमेवर राहणाऱ्या दोन्ही देशातील लोकांना दुसऱ्या देशात १६ किलोमीटर पर्यंत विहासिवाय जाण्याची कायद्यात तरतूद आहे. ८ फेब्रुवारीला केंद्रीय गृहमंत्री अमित शहा यांनी ही तरतूद रद्द करण्यात येईल अशी घोषणा केली. त्यापूर्वी त्यांनी दोन्ही देशात असलेली १,६४३ किलोमीटर लांब सरहदीवर कुंपण घालण्यात येईल, असं म्हटलेलं. मणिपूर, मिजोराम, नागालंड आणि अरुणाचल

ON EVERYTHING ELSE...

ON MANIPUR...

प्रदेशची सीमा म्यानमारला लागून आहे. मणिपूर आणि अरुणाचल प्रदेशचा अमित शहांनी केलेल्या गोष्टीना समर्थन आहे. तर मिझोराम आणि नागालंडचा विरोध. मिझोराम विधानसभाने २९ फेब्रुवारीला या दोन्ही प्रस्तावाच्या विरोधात मतदान केलं. मिझोराम आणि म्यानमारच्या शिन जमातीचा मिझोंशी जवळचे संबंध आहेत. २०२१ मध्ये लष्कराने सत्ता काबिल केल्यानंतर सुरक्षिततेसाठी ३० हजाराहून अधिक शिन समाजातील लोकांनी मिझोरामध्ये आश्रय घेतला आहे. १० हजाराहून अधिक कुकी पण मणिपूरहून येथे आले आहेत. कुपण बांधणं आणि व्हिसाशिवाय येण्या जाण्यावर बंदी आणणे सोपं नाही. गृह मंत्रालय आणि परराष्ट्र मंत्रालयात तसेच केंद्र सरकार आणि संबंधित चार राज्यांमध्ये एकमत कोण आवश्यक आहे हा प्रश्न अतिशय गुंतागुंतीचा आहे हे लक्षात घेतलं पाहिजे.

इखायल- पेलेस्टाईन

हमास या दहशतवादी संघटनेने इखाईलवर ७ ऑक्टोबरला अचानक केलेले हल्ल्यात २,१०० हून अधिक लोक मारली गेली. या हल्ल्याने पश्चिम आशियाचे वातावरण बदलले. भारताने तत्काळ इखायलचा निषेध केला. देशभरात इखायलच्या बाजूने लोकांनी निर्दर्शने केली. इखायलने दिलेल्या उत्तरात आतापर्यंत जवळपास ३० हजार पेलेस्टीनी मारले गेले. नंतर परराष्ट्र मंत्रालयाने पत्रकार परिषद घेऊन इखायल आणि पेलेस्टाईन या दोन स्वतंत्र राष्ट्राच्या बाजूने भारताची भूमिका असल्याचं स्पष्ट केलं. मानवतेसाठी युद्ध थांबवावं असा संयुक्त राष्ट्राच्या सामान्य सभेत ॲक्टोबर महिन्यात आलेल्या प्रस्तावावर भारताने मतदान केलं नाही कारण त्यात हमासचा उल्लेख नव्हता. नंतर भारताने युद्धविरामाच्या बाजूने सतत मतदान केलं. मोदी आणि इखायलचे पंतप्रधान

बेंजामिन नेतान्याहू यांच्यात चांगले संबंध आहेत. नेतान्याहू बदनाम असल्याने युद्धाच्या माध्यमातून ते आपली प्रतिमा सुधारण्याच्या प्रयत्नात आहेत. भारताची सुरुवातीपासून स्वतंत्र आणि समृद्ध इस्यायल आणि पॅलेस्टाईनची भूमिका आहे. आता बहुसंख्य देश द्विराष्ट्राच्या बाजूने आहे. पॅलेस्टाईन लिबरेशन. ऑर्गनायझेशनच्या (पीएलओ) यासर अराफत आणि इंदिरा गांधीत चांगले संबंध होते. भारत मोठं राष्ट्र असल्याने भारताच्या भूमिकेला नेहमी महत्व राहिले आहे.

चीन

भारत आणि चीनमध्ये ३,४८८ किलोमीटर लांब सीमा आहे. ही सरहद वादात असल्याने त्याला लाईन ऑफ एक्चुयल कंट्रोल (एलएसी) म्हणतात. ही लाईन तीन विभागात आहे. १, पूर्व सेक्टर: अरुणाचल प्रदेश आणि सिक्किम. २, मध्य सेक्टर: उत्तराखण्ड आणि हिमाचल प्रदेश आणि ३, पश्चिम सेक्टर: लडाख. ही लाईन प्रतिकात्मक

INDIA-ISRAEL

असल्यामुळे अनेकदा त्याच उल्लंघन होतं.

२०२० च्या जून महिन्यात चीनच्या पीपल्स लिबरेशन आर्मीने (पीएलए) भारताच्या नियंत्रणात असलेल्या भागात केलेल्या घुसखोरी आणि हल्ल्यात भारताचे २० जवान शहीद झाले होते. चीनच्या या हल्ल्याबद्दल भारतात प्रचंड संताप निर्माण झालेला. त्यानंतर झालेल्या सर्वपक्षीय बैठकीनंतर मोदी यांनी "कोणी आपल्या सरहदीत घुसलं नाही आणि आपली कुठलीही पोस्ट इतरांच्या ताब्यात नाही" असं म्हटलेलं.

मोदी यांच्या वक्तव्यावर विरोधी पक्षाने टीका केलेली. लडाखच्या बन्याच भागावर चीनने कब्जा केला आहे. पूर्व लडाख येथे एकूण ६५ पेट्रोलिंग पॉइंट (पीपी) पैकी २६ पीपीत पेट्रोलिंग करण्यात आलं नसल्यामुळे त्यावर कब्जा

करण्याची संधी चीनला मिळाली, असं गेल्या वर्षी जानेवारी महिन्यात इंटेलिजन्स ब्युरोने (आयबी) आयोजित केलेल्या डिरेक्टर जनरल ऑफ पोलिसांच्या वार्षिक परिषदेत एका शोध पेपरात म्हटलेलं. एप्रिल-मे २०२० मध्ये भारताच्या जवळपास २,००० किलोमीटर जमिनीवर चीनने कब्जा केला असल्याचं संरक्षण तज्ज मनोज जोशी यांनी म्हटलं आहे. माझी मंत्री आणि भाजपचे नेते सुब्रह्मण्यम स्वामी यांचा आरोप आहे की चीनने ४,०६४ चौरस कि.मी. जमीनीवर कब्जा मिळवला आहे. दोन्ही देशाच्या लष्कराच्या अधिकाऱ्यांमध्ये चर्चेच्या अनेक फेन्या झाल्या तरी एलएसी वरील प्रश्न सुटलेला नाही.

खरंतर ज्या देशाशी आपले तणावाचे संबंध असतात त्या राष्ट्राशी व्यापार कशा स्वरूपाचा आणि तो कितपत असावा, याचा विचार सरकारने करण्याची आवश्यकता असते. उदाहरणार्थ पाकिस्तान सोबत आपला व्यापार जवळ जवळ नाही. आश्र्य म्हणजे चीन बदल भारतीय लोकांमध्ये संताप असून देखील चीन सोबतचा व्यापार सतत वाढत आहे. त्यात आयात खूप आहे. विदेश व्यापारात आयात-निर्यातीचे प्रमाण सारखं किंवा जवळपास सारखं असणं नेहमी चांगल असतं. निर्यातीचे प्रमाण अधिक असलं तर उत्तमच. २०२२ मध्ये भारत आणि चीनमध्ये एकूण १३५.९८ अब्ज डॉलर एवढ्या रकमेचा व्यापार झाला होता. त्यापैकी भारताने ११८.५ अब्ज डॉलर एवढ्या रकमेच्या वस्तू आयात केल्या होता. भारतातून चीनने मात्र १७.४८ अब्ज डॉलर एवढ्या किमतीच्या वस्तू

आयात केल्या होत्या. याचा अर्थ जवळपास १०० अब्ज डॉलर एवढी तूट. हा विषय व्यापार मंत्रालयाशी संबंधित असला तरी परराष्ट्र मंत्रालयाने त्याकडे दुर्लक्ष करता कामा नये. उजव्या विचाराच्या काही संघटना 'चीनच्या वस्तूंचा बहिष्कार करा' अशा घोषणा देतात पण वस्तुस्थिती मात्र वेगळी आहे.

चीनचा विचार करताना ते आर्थिक आणि लष्करी ताकद म्हणून उभा राहिला आहे. लहान देशांना आर्थिक मदतीच्या किंवा गुंतवणूकीच्या माध्यमातून चीन आपल्या प्रभावाखाली आणतो. त्या देशाला आपल्याला अभिप्रेत असलेली भूमिका घेण्यास चीन भाग पाडतो. ही भारताच्या दृष्टीने अतिशय चिंतेची बाब आहे आणि भारत सरकारने त्या स्वरूपाची आपली रणनीती आखण्याची आवश्यकता आहे.

मालदीव

एक हजारहून अधिक लहान टापूंचा हा देश. एकूण वस्ती सुमारे पाच लाख आणि सर्व मुस्लिम. जगभरातील श्रीमंत लोकं येथे पर्यटनासाठी येत असतात. पर्यटन व्यवसाय हा महसूलाचा मुख्य स्रोत. मोहम्मद मुईझू राष्ट्राध्यक्ष. निवडणूक प्रचारात त्यांनी भारतविरोधी भूमिका घेतलेली. निवडून आल्यानंतर

मालदीव येथे भारताचे जवळपास ८५ संरक्षण खात्यातील कर्मचाऱ्यांना मालदीव सोडण्याचा आदेश देण्यात आला. हे अधिकारी मालदीवच्या लोकांना आणीबाणीच्या परिस्थितीत सुरक्षितस्थळी पोहचविण्याचे काम काम करायचे. पण, मुईझू भारतविरोधी आणि चीनचे समर्थक. सहसा मालदीवचे अध्यक्ष निवडून आल्यानंतर विदेश प्रवासाची सुरवात भारतहून करतात. शी जिनपिंग यांच्या निमंत्रणावरून ते जानेवारीच्या दुसऱ्या आठवड्यात चीनला गेले. त्यापूर्वी ते तुकरींये येथे गेले होते. पंतप्रधान मोदी यांच्या लक्षदीप भेटीच्या दरम्यान

मालदीवच्या तीन उपमंत्रांनी पंतप्रधानांबद्दल आक्षेपार्ह विधान केलेली. भारताने लगेच त्यावर आपला विरोध नोंदवला. त्या तिघांची मंत्रिपदावरून हकालपट्टी करण्यात आली. या दरम्यान गोदी मीडियाने “मालदीवचा बहिष्कार करा” असा प्रचार सुरू केला. त्याच परिणामही झालं. भारतातून मालदीवला जाणाऱ्या प्रवासांची संख्या कमी झाली. कोरोनानंतर मालदीवला सर्वांत जास्त भारतीय पर्यटक जात होते. त्यापूर्वी चीनचे प्रवासी सर्वांत अधिक असायचे. गोदी मीडियाला एवढेही कळत नाही की त्यांच्या ‘बहिष्कार मालदीव’ मुळे उभय देशातील संबंधात तणाव निर्माण होऊ शकतो. चीनमध्ये मुईझू यांनी चीनने अधिक लोकांना मालदीवला पाठवावं अशी विनंती केली. मालदीवच राजकीय महत्व लक्षात घेऊन गोदी मीडियाने अतिरेकी भूमिका घेता कामा नये. पण, त्यांना कोण समजवणार! अश्या अतिरेकी भूमिकेमुळे आपण लहान राष्ट्रांना चीनच्या दिशेला ढकलत आहोत. मुईझू यांच्या आधी भारताच्या बाजूने असलेली मालदीवीयन डेमोक्रेटिक पार्टीचं सरकार होतं.

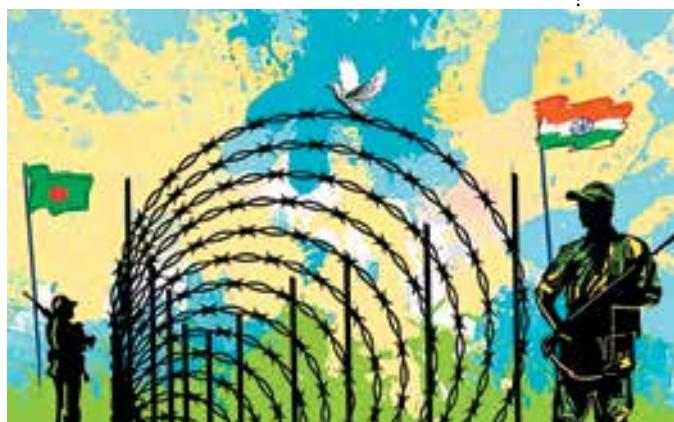
बांगलादेश

अनेक कारणामुळे भारताचे बांगलादेशाशी अतिशय जवळचे संबंध आहे. या वर्षाच्या सुरुवातीला झालेल्या निवडणुकीत अवामी लीगचा विजय झाला आणि शेख हसीना सलग चौथ्यांदा पंतप्रधान म्हणून निवडून आल्या. बांगलादेश नॅशनॅलिस्ट पार्टी, जमात-ए-इस्लामी व इतर काहींनी निवडणुकीचा बहिष्कार केलेला. शेख हसीना यांचे पंतप्रधान होणे भारतासाठी महत्वाचे आहे. २०२१ मध्ये भारताने १४.१ अब्ज डॉलर एवढ्या रकमेच्या वस्तूंची निर्यात केली होती आणि बांगलादेशातून आयात मात्र १.७२ अब्ज डॉलर एवढी होती. चीन आणि बांगलादेशात जवळीक वाढत चालली आहे. २०२२ च्या सप्टेंबर पासून बांगलादेशातून चीनला निर्यात होणाऱ्या बहुसंख्य वस्तूंवर शून्य आयात

कर चीनने केला आहे. याशिवाय त्यांनी अनेक प्रकल्प बांगलादेशात हाती घेतले आहेत. चीनचा बांगलादेशात वाढत असलेला प्रभाव भारतासाठी चिंतेची बाब आहे. तिष्ठ नदीच्या पाण्याच्या वाटपाचा प्रश्न लवकरात लवकर सुटेल त्या दृष्टीने भारताने प्रयत्न केले पाहिजे. हा प्रश्न अनिर्णित राहिल्याने अवामी लीगच्या विरोधक त्याचा फायदा घेत आहे. हा प्रश्न सोडवण्यासाठी राजकीय इच्छाशक्तीची आवश्यकता आहे. भारताच्या एनआरसी आणि सीएए बद्दल देखील तिथे नाराजी आहे. शेख हसीनाच्या राजवटीत बांगलादेशाचा विकासाचा दर वाढत आहे.

नेपाळ

भारतासाठी नेपाळ अनेक दृष्टीने महत्वाचा आहे. गौतम बुद्धाचा जन्म लुम्बिनी येथे, तर सीतेचा जनकपुर येथे. पशुपतिनाथ तर काठमांडूत आहे. उभय देशात चांगले संबंध असताना अनेकदा तणाव निर्माण होत असताना आपण पाहतो. २०१५ मध्ये नेपाळची नवीन राज्यघटना अस्तित्वात आली त्याला मधेशच्या काही राजकीय पक्षांचा विरोध होता. भारताचे तेव्हाचे परराष्ट्र सचिव एस. जयशंकर यांनी नेपाळला नवीन राज्यघटनेची अंमलबजावणी लांबणीवर टाकावी असं सांगितलं. तेव्हा के. पी. शर्मा ओली पंतप्रधान होते. मधेशी लोकांनी अनेक दिवस रस्ते अडवले. नेपाळला समुद्र नसल्याने

त्यांची सर्व आयात-निर्यात भारतातून होत असे. मधेशी लोकांनी रस्ते अडविले असल्याने नेपाळमध्ये प्रचंद टंचाई निर्माण झाली होती. या आंदोलनाला भारताची मदत असल्याचा आरोप केला गेला होता. उभय देशात मोठ्या प्रमाणात अविश्वास निर्माण झालेला. त्या काळात मात्र भारतावर अवलंबून राहण्याएवजी चीनची मदत घेण्याच्या दृष्टीने नेपाळने पावलं उचलायला सुरुवात केलेली. आता चीनचा प्रभाव खूप वाढला आहे.

पाकिस्तान-अफगाणिस्तान

पाकिस्तानात अजूनही लष्कर पंतप्रधान 'सिलेक्ट' करतो, हे उघड झालं आहे. लष्कराला इम्रान नको होता. कट्टर धार्मिक विचाराचा इम्रान भारतासाठी देखील अधिक अडचणीचा आहे. नवीन सरकारने भारतासोबत बोलणी सुरु केली तर त्यात त्यांचा फायदा जास्त आहे. पाकिस्तानने तालिबान ही अतिरेकी संघटना बनवण्यापासून आतापर्यंत तालिबानला मदत केली आहे आणि आता अफगाणिस्तानात सतत असलेला तालिबान पाकिस्तानात तेहरीक-ए-तालिबान पाकिस्तानच्या (टीटीपी) माध्यमातून दररोज बॉम्बस्फोट करत आहे. पाकिस्तान आर्थिक संकटात आहे. उद्योग इतरत्र चालले आहेत. दहशतवाद्यांना मदत करण्याच धोरण पाकिस्तानने बंद केलं तरच ते संकटातून बाहेर पदू शकेल. भारतात नवीन सरकार जोपर्यंत येत नाही तोपर्यंत पाकिस्तानशी कुठल्याही मुद्द्यांवर चर्चा होणे शक्य नाही. इराण-पाकिस्तानात देखील तणाव आहे. अलीकडे इराणनी पाकिस्तानच्या बलुचिस्तानात ड्रोनने हल्ला केला होता. पाकिस्तानच्या बलुचिस्तानातून इराणवर दहशतवादी कृत्य करण्यात येतात आणि त्यांच्या अडऱ्यावर हा हल्ला करण्यात आला होता असं इराणने सांगितलं. त्यानंतर पाकिस्तानने देखील तशाच स्वरूपाचा कारण देऊन इराणवर ड्रोननी हल्ला केलेला.

एकाही देशाने अफगाणिस्तानच्या तालिबान सरकारला मान्यता दिलेली नाही. मोदी सरकारने काबूल येथे दूतावास सुरु केला आहे. तिथे राजदूत नाही. ते मात्र तांत्रिक दूतावास आहे. त्याचं प्रमुख काम भारताच्या वेगवेगळ्या प्रकल्पावर

लक्ष ठेवणं, भारताकडून पाठवली जाणारी मदत व्यवस्थित पोहोचते की नाही ते पाहणं आहे. तालिबान सरकारशी देखील अनेकदा त्यांची चर्चाही होते. भारताची अफगाणिस्तानात प्रचंड गुंतवणूक आहे. इराणच्या चाबहार बंदरातून अफगाणिस्तान मार्गे मध्य आशियातील राष्ट्रात आयात-निर्यातीची महत्वाकांक्षी योजना भारताची होती. एका बाजूने तालिबानशी संवाद ठेवणे आणि दुसऱ्या बाजूने प्रामुख्याने महिला व इतरांवर होणाऱ्या अत्याचाराबद्दल बोलण्याची भूमिका भारताची असली पाहिजे. तालिबानशी वेगवेगळ्या मंचावर काही प्रमाणात भारत सरकारचा संवाद आहे. कोरोनाच्या काळात भारतात शिकत असलेले काही हजार अफगाण विद्यार्थी त्यांच्या देशात परत गेलेले. २०२१ मध्ये तालिबानने संपूर्ण अफगाणिस्तानवर कब्जा मिळवला. त्यानंतर ते विद्यार्थी आणि इतर अनेक तालिबान विरोधी भारतात येऊ शकले नाही. त्यांना यायची इच्छा होती, त्यातल्या अनेकांकडे व्हिसा पण होता. पण भारताने आधीचे व्हिसा रद्द केलेले आणि ई-व्हिसा सुरु केले. त्यांना भारतात येऊ द्यायला पाहिजे होतं. आजही अफगाण जनता भारता सोबत आहे.

श्रीलंका

एलटीटीईच्या काळात भारत-श्रीलंकेत तणाव होता. श्रीलंकाच्या तमिळांच्या प्रश्नांकडे भारत दुर्लक्ष करू शकत नाही, ही राजकीय वस्तुस्थिती आहे. महिंदा राजपक्षे आणि त्यांचे बंधू गोटाबाया यांनी चीनला अधिक महत्व दिलं होतं. २००८ मध्ये चीनच्या मदतीने दक्षिणेत हम्बनटोटा येथे बंदर बांधण्यास सुरुवात करण्यात आली. कर्जाची परतफेड करू

न शकल्यामुळे चायना मर्चटस स्पोर्ट्स होलिंग या कंपनीला १९ वर्षाच्या कराराने बंदर देण्यात आलं. भारतासाठी हा सुरक्षितताचा मुद्दा आहे कारण भारताला चिंता आहे की या व कोलंबो बंदराचा चीन दुरूपयोग करेल. भारताच्या दृष्टीने हा अतिशय संवेदनशील मुद्दा आहे. भारताला श्रीलंकेच्या नेत्यांनी श्रीलंकेच्या जमिनीचा कोणालाही दुरूपयोग करू दिला जाणार नाही असं आश्वासन दिलं. श्रीलंकेत २०२२ मध्ये जेव्हा प्रचंड आर्थिक संकट उभं राहिलं तेव्हा सर्वांत आधी भारताने मदत केली होती. गेल्यावर्षी श्रीलंकाचे प्रमुख रनिल विक्रमासिंगे भारताच्या दौऱ्यावर असताना उभय देशात अनेक करार झाले. भारताची सुरक्षितता श्रीलंकासाठी पण महत्वाची असल्याच विक्रमासिंघेनी म्हटलेलं.

भूतान

भूतानच्या डोकलाम वरून भारत-चीनमध्ये २०१७ मध्ये तणाव निर्माण झाला होता. चीनचं धोरण विस्तारवादी आहे. डोकलामवर चीनचा डोळा आहे. भूतान सोबत पण चीनचा सीमावाद आहे. भूतान नेहमी भारताच्या बाजूने राहिला आहे. १९४९ मध्ये उभय देशात मैत्री आणि सहकाराचा करार झालेला. चीनचा येथेही प्रभाव वाढत चालला आहे. गेल्या वर्षी सप्टेंबर

महिन्यात भारताने जी-२० राष्ट्राच्या प्रमुखांची शिखर परिषद आयोजित केलेली. रोटेशनने इन्डोनेशियाकडून भारताकडे अध्यक्षपद आलं होत. रशिया-युक्रेन युद्धाच्या संदर्भात सर्व राष्ट्रांनां मान्य होईल असं निवेदन तयार करणं सोप नव्हत. पण, मागे राहून काम करणाऱ्या राजनैतिक अधिकाऱ्यांनी ते काम केलं. भारताने आपलं कौशल्य दाखवलं.

सार्क

२०१४ च्या शेवटी सार्क शिखर परिषद नेपाळच्या काठमांडू येथे झाली. त्यानंतर २०१६ च्या नोव्हेंबरमध्ये ती पाकिस्तानला होणार होती. पण त्यापूर्वी काश्मीरच्या उरी येथे पाकिस्तानी दहशतवाद्यांनी केलेल्या हल्ल्यामुळे भारताने त्यात सहभागी होण्यास नकार दिला. बांगलादेश, भूतान आणि अफगाणिस्तानने पण याच कारणाने सहभागी होण्यास नकार दिला. त्यानंतर सार्क परिषद झाली नाही. १९८५ ला स्थापन झालेल्या सार्कचा उद्देश दक्षिण आशियातील आठ

राष्ट्रांना जवळ आणण्याचा आहे. पण गेल्या दहा वर्षात सार्क परिषद झाली नाही. त्याच सेक्रेटरीएट नेपालमध्ये आहे. दक्षिण आशियातील लहान राष्ट्राला सार्कची आवश्यकता वाटते. भारताने बे ऑफ बंगाल यूनिवर्सिटी फोर मल्टी सेक्टरल टेक्निकल ॲंड इकॉनोमिक कॉर्पोरेशन याला अधिक महत्व द्यायला सुरुवात केली. त्यात पाकिस्तान नाही. पण म्यानमार, थायलंडचा समावेश आहे. सार्कला जिवंत केलं पाहिजे. दक्षिण आशियातील ती प्रादेशिक संघटना आहे. ती अधिक सक्रिय कशी होईल त्याकडे भारताने पाहण्याची आवश्यकता आहे. लहान राष्ट्रांना अशा प्रादेशिक राष्ट्रांच्या संघटनेची इतरांपेक्षा जास्त आवश्यकता असते. सार्क देशांमधला परस्पर व्यापार खूपच कमी आहे.

जैन टिश्युकल्चर तंत्रज्ञानाने निर्मित भारतीय केळीच्या लोकप्रिय जाती आता आपल्या करीता उपलब्ध

- वेगवेगळ्या टप्प्यावर क्वायरस इंडेक्सींग करून अस्सल, रोगमुक्त व दर्जेदार रोपे निर्मित करणारी जैन टिश्युकल्चर ही एकमेव कंपनी आहे.
- जैन टिश्युकल्चर केळीच्या रोपांची निर्मिती रोगमुक्त, उक्तृष्ट, उच्चतम गुणवत्ता व निवडक मातृवृक्षापासून केली जाते.
- वातावरण नियंत्रित ग्रीनहाऊस व पॉलीहाऊस मध्ये शास्त्रोक्त पद्धतीने हार्डिंग करणारी एकमेव कंपनी.
- जैन टिश्युकल्चरच्या रोपांची वाढ पोषक तत्वांनीयुक्त असणाऱ्या, निर्तुक व विशेषरित्या आयात केलेल्या मातीविरहीत मिडीयामध्ये होते. अशा रितीने वाढ झालेल्या रोपांमध्ये मातीतून पसरणाऱ्या रोगांचा प्रादुर्भाव होत नाही व रोपे रोगमुक्त असण्याची खात्री असते.
- जैन टिश्युकल्चर रोपांचा पुरवठा रूट ट्रेनर ट्रे मधून केला जातो, त्यामुळे मुळांचा विकास व वाढ योग्यरित्या होते व हाताळणी करताना मुळांना नुकसान होत नाही.
- जैन टिश्युकल्चर तंत्रज्ञानानेच शेतामध्ये रोपांची झिरो-डे सेटींगची खात्री.
- जैन टिश्युकल्चर केळीची रोपे म्हणजे विक्रीमी उत्पादनाची हमी.
- जैन टिश्युकल्चर शेतकऱ्यांच्या मागणीनुसार एकात्मिक पैकेज प्रदान करून त्यांना हायटेक लागवड पद्धती, अत्याधुनिक सुधम सिंचन, त्यातून खेत देण्याच्या तंत्रज्ञानाचे वैज्ञानिकदृष्ट्या मार्गदर्शन करते.

जैन टिश्युकल्चर -
इलाकी
रूपये २०/रोप

जैन टिश्युकल्चर -
पूवन
रूपये १६/रोप

जैन टिश्युकल्चर -
बऱ्थल/ मोन्थन
रूपये २०/रोप

जैन टिश्युकल्चर -
नेन्द्रन
रूपये १८/रोप

जैन टिश्युकल्चर -
रेड बनाना
रूपये २०/रोप

त्वारित बुकिंग करा
व निराशा टाळा

जैन
टिश्युकल्चर
अधिक जाणावा – अधिकांकित नवा,

जैन इंशेनेशन सिस्टीम्स लि.
करवना कणारी, ब्रह्मांडाचा भेद करो.TM

जैन हाईटेक
प्लॅन्ट फॅक्टरी
अधिक जाणावा – अधिक नवा,

वाहतुक खर्च
वेगळा लागेल.

बुकिंगसाठी संपर्क: (महाराष्ट्र) अकलुज: ९४२२७७४९३७; चोपडा: ९४२२७७३३४५, जलगाव: ९४२२७७६७४८, ९४२२७७६७४९३, ९४०३९५५३१७, ९४२२७७३७६८

अंजनगाव सुर्जी: ९४२२७७५९२८; मालगाव: ९४०३०८०३८; नांदेड: ९४०३६९५९१३, ९४०३६९५४८६; नंदुरवार: ९४२२७७३७५; मुकाईनगर: ९४०३६९५१०८;

पुणे: ९४२२७७४९३३; सावंतवार: ९४२२७७४९३१; टेंपूरी: ९४२२७७४९३२; सांगली: ९४०३०८०१७२, कोकण व गोवा: ९४२२७७४९३१, ९४०९१०७५४, ९४२२७७४९३३; ९४२२७७३७६८,

टिप - जैन टिश्युकल्चर केळी रोपे रोगमुक्त असली तरी शेतात लागवड केल्यानंतर त्यावर रोगांचा प्रादुर्भाव होऊ शकतो.

त्यामुळे रोगांच्या प्रादुर्भावाची व त्यानंतर येणाऱ्या उत्पादनाची हमी कंपनी घेते शकत नाही.

भारतीय सैन्याच्या 'कारगिल विजयाचे' बोट धरून सत्तेवर आलेले अटलबिहारी वाजपेयीचे भाजपप्रणीत एन.डी.ए. सरकार पुन्हा काही सत्तेवर येऊ शकले नाही. इंडिया शायनिंगचा मोठा गजावाजा करूनही देशातील जनतेने त्यांच्या विरोधात कौल दिला आणि मनमोहन सिंग यांचे सरकार आले आणि टिकलेही; तब्बल दहा वर्षे! आत्ताचे भाजप सरकारही 'ये मोदी की ख्यारंटी है' चे ढोल पितृत मतदारांसमोर पुन्हा एकदा मायाजाल फैलावू पहात आहे. परंतु किंवा खेरे, तर किती भासमान आहे हे मृगजळ?

'अब की बार चारसौ पार' चा जयघोष घेऊन भाजपप्रणीत राष्ट्रीय लोकशाही आघाडी उर्फ एनडीए सार्वत्रिक निवडणुकीच्या मैदानात उतरली आहे. राष्ट्रवादी काँग्रेस, काँग्रेस, आम आदमी पार्टी, तृणमूल काँग्रेस, बसपा... वरैरे लोकशाहीवादी समविचारी पक्षही 'इंडिया आघाडी'मध्ये एकत्र येऊन त्याविरुद्ध दंड ठोकून उभे आहेत.

सत्ताधारी भाजपाने तर सार्वत्रिक प्रचाराचा धुमधडाका लावला आहे. आधीच्या ६० वर्षात काँग्रेसने देशाचे जे घोर नुकसान केले ते भरून काढून आम्ही भारताला आर्थिक, तांत्रिक, उत्पादन, संशोधन तथा सामाजिक क्षेत्रात जगात आघाडीवर नेऊन ठेवले आहे, गेल्या दहा वर्षात असा त्यांचा दावा म्हणजे खेरे तर प्रचार आहे. आणि येत्या सव्वादोन दशकात म्हणजे २०४७ पर्यंत आम्ही देशाला जगातील सर्वात विकसित देशांच्या रांगेत

नेऊन बसविणार आहेत, त्यासाठी आम्हालाच पुन्हा एकदा (खेरे तर वारंवार) निवडून द्या अशी त्यांची मागणी आहे. सभा, भाषणे, वृत्तपत्रे, दूरचित्रवाणी वाहिन्या, समाजमाध्यमे आणि प्रचारतंत्राच्या सर्व साधनांमधून त्यांच्या याच मागणीच्या तोफा सतत धडधडताना दिसत आहेत. युद्धखोर हिटलरच्या प्रचारमंत्री गोबेल्स तंत्राला अत्याधुनिक साधनांची जोड देऊन, अब्जावधी रूपयांचा चुराडा करणाऱ्या जाहिराती दररोज करत आणि खन्याखोरुच्याची बेमालूम सरमिसळ घडवून आणत हा प्रचार देशाच्या एकशेतीस करोड नागरिकांच्या माथी हरघडी मारला जातो आहे... अगदी थेट, उघडउघड प्रचारकी पद्धतीपासून ते हक्कवार प्रचलन अन मनोवैज्ञानिक साधनांचा आधार घेऊनही!

कधी होणार हे "दूध का दूध और पानी का पानी"? कोण आणि कसा करणार हा 'नीरक्षीरविवेक'?

'मोदी की ख्यारंटी'चे मृगजळ

राधाकृष्ण रामदास

आकड्यांची हेराफेरी !

नुकत्याच संपलेल्या तिमाहीमधील आकडेवारीचा आधार घेऊन सरकार 'जगात सर्वाधिक वेगाने वाढणारी अर्थव्यवस्था' अशी स्वतःचीच पाठ बडवून घेत आहे. त्याला आधार देत आहे ते 'निती आयोग' या (नियोजन मंडळाच्या जागी याच सरकारने आणलेल्या) नव्या व्यवस्थेने जाहीर केलेल्या आकडेवारीचा.

निती आयोगाने २०२३-२४ या चालू आर्थिक वर्षाच्या तिसऱ्या तिमाहीसाठी म्हणजे ऑक्टोबर २०२३ ते डिसेंबर २०२३ या तीन महिन्यांच्या कालावधीतील सांख्यिकी कार्यालयांकडून जाहीर केलेल्या आकडेवारीचा आधार त्यासाठी घेतला आहे. या तिमाहीत भारताच्या अर्थव्यवस्थेची वाढ तब्बल ८.४ टक्के झाली असल्याचे जाहीर करत सरकारने 'जगातील सर्वाधिक वेगाने वाढणारी अर्थव्यवस्था भारताची (आणि अर्थातच जे कर्तृत्व भाजपाप्रणीत सरकारचे) अशी काही फिरवली आहे अन् त्याची शेखी मिरवणेही राजरोसपणे चालू आहे. पण असे म्हणतात की संख्याशास्त्राइतके फसवे इतर काहीही नाही. आकडेवारी ही वापरणाराची बटीक असते, वाकवाल तशी वाकू शकते.

सरकारी आकडेवारीनुसार गेल्या तिमाहीत भारताचे सकल अंतर्गत राष्ट्रीय उत्पन्न (जीडीपी) ८.४ टक्क्यांनी वाढले तर त्याआधीच्या तीन महिन्यांमध्ये ही वाढ ७.६ टक्के एवढी होती. म्हणजेच ही आठ दशांश इतके टक्के वाढ तीन महिन्यांपुरतीच होती. ती कमीही होऊ शकते. तर गेल्या वर्षी याच तिमाहीमध्ये हा दर जेमतेम ४.३ टक्के होता. याचाच अर्थ असा की संपूर्ण वर्षाचा साकल्याने विचार केल्यास हा दर फसवा असून त्यात कितीतीरी बदल घडू शकतो.

औद्योगिक उत्पादन बांधकाम तसेच खनिज व तत्सम क्षेत्रातील उत्पादनवाढ यामुळे हा ८.४ टक्क्यांचा जाडू आकडा गाठता आला असे विश्लेषण संबंधित सरकारी निवेदनामध्ये करण्यात आले आहे. असे असेल तर त्यामागे सरकारी प्रेरणा व प्रयत्न कितपत आहेत आणि त्यासाठी सरकारने श्रेय मागून घेण्याचे कारण तरी कितपत योग्य आहे?

अशा या तत्कालिन बदलांची कारणेही तत्कालिन असतात व त्यांमधील फरकामुळे दूरगामी बदल घडू शकतात, राजकीय अस्थीर्य, आंतरराष्ट्रीय राजकारण, हवामानातील बदल, पूर, अवर्षण आणि टंचाई, मागणी-पुरवठ्याचा असमतोल, जनमानसातील बदल, शांतता-अशांतता, धोरणातील सातत्य असे अनेक घटक अर्थव्यवस्थेची मजबूत व वाढ वा घट यावर परिणाम घडवूनआणणारे असतात.

२०१४ ते २०२४ काळा आलेख

जर या सर्व घटकांवर सरकारचा अजिबात अंमल नसेल तर मग त्याचे श्रेय लाटण्यात हशील ते काय? पण हा समतोल विचार राजकारणापालिकडे काहीच न दिसणाऱ्यांना भावणार तरी कसा?

कुठे वाढले शेतकऱ्यांचे उत्पन्न?

केंद्र सरकारने नुकताच सादर केलेला (हंगामी) अर्थसंकल्प हे सुद्धा या अशाच 'आकडेवारीचे' ज्वलंत उदाहरण म्हणता येईल. २०२४ हे सार्वत्रिक लोकसभा निवडणुकांचे वर्ष असल्याने (आणि येणारे नवे लोकनियुक्त सरकार अगदी वेगळे असू शकते या संभाव्यतेमुळे) आणखी जेमतेम दोन-अडीची महिनेच सत्तेवर असू शकणाऱ्या या सरकाराला केवळ अंतरिम अर्थसंकल्प मांडण्याचीच मुभा होती. हा अर्थसंकल्प

तर खेरे म्हणजे लेखानुदान म्हणजेच 'व्होट अॅन अकाउंट' या स्वरूपाचाच असल्याने यामध्ये कोणतेही ठोस किंवा धोरणात्मक निर्णय घेण्याची मुभा नव्हती.

पण प्रत्यक्षात काय दिसून येते? फक्त शब्दांचेच बुडबुडे, ज्याच्या जिवावर अर्थव्यवस्था तगून राहते, चालते अन् वाढतेही त्या शेतकी, शेतमजूर, कामगाराच्या पदारात या अर्थसंकल्पात आणि गेल्या १० वर्षांत काय पडले? तर फक्त कुंठितावस्था आणि घसरण यांचाच सामना या वर्गाला सतत करावा लागला आहे. भाववाढ आणि चलन फुगवटा ध्यानात घेता या सर्व वर्गांचे उत्पन्न आणि वेतन हे सातत्याने घसरते आहे. साधारणत: दर वर्षी पाव टक्क्यापेक्षाही जास्त अशी

ही घसरण आहे. म्हणजेच वाढती महागाई व रुपयाची घटती क्रयशक्ती लक्षात घेता गेल्या दशकभरामध्ये या वर्गाचे सरासरी उत्पन्न हे वाढले तर मूळीच नाही पण तीन टक्क्यांनी घटले आहे.

अधांतरी दरबारांचे अपयश सगळ्याच आघाड्यांवरती !

कविकलगूरू कै. ग. दि. माडगुळकर ईश्वरास उद्देशून लिहून गेले होते, ‘उद्धवा, अजब तुझे सरकार; लहरी राजा, प्रजा आंधव्ही, अधांतरी दरबार!....

हे परखड विधान आजच्याइतके चपखल कोणत्याही परिस्थितीला लागू होत नाही, ‘मायबाप’ सरकार स्वतःच्याच छबीच्या देखण्या (परंतु भ्रामक व चुकीच्या) रेखाचित्रामध्ये मशगुल आहे. वास्तवात प्रत्येक क्षेत्रात व आघाडीवर अशांतता, नव्हे अनागोंदी आहे तर उन्मादी सुलतानीच्या फेन्यामध्ये अडकलेली, गांजलेली ‘मुकी बिचारी’ जनता त्राहिभगवान म्हणत आकाशाकडे टक लावून बघत उभी आहे. पण सरकारचे लक्ष आहे तरी का? आणि कुठे?

करोनाच्या महामारीआधी आणि नंतरही सातत्याचे बदलते हवामान आणि ऊन-पावसाचा खेळ, कमी आणि अवेळी पावसाने पिकाचे (पर्यायाने शेतकऱ्याचे) नियमितपणे होणारे अतोनात नुकसान, टंचाई आणि दुष्काळ, आकुंचन पावणारी थंडी तर प्रसरणशील उन्हाळा, कुठे अवर्षणाचा फटका तर कुठे महापुराचा, जंगलांचा न्हास, जमिनीची धुप यापैकी कशाकडेही कुणाचे लक्ष नाही, उपाय तर सोडाच. त्यामुळे आजही देश ज्याच्यावर अवलंबून आहे तो बळीराजाच उपाशी आहे.

दरबारी कानडा न्यायालयांची चपराक!

सरकारच्या या अतिउत्साहाला वेसण घालण्याचे काम न्यायालये मात्र इमाने-इतबारे करताहेत, निवडणूक रोखे कार्यक्रम कोटीने नुकताच रद्दबादल ठरवला तर चंडीगढ महापौर निवडणुकीचाही निकाल फिरवत गुजरातमधील विलिक्सबानो प्रकरणी सरकारने सोडलेल्या सर्वांची पुन्हा कोठडीत रवानगी करून एक ऐतिहासिक निर्णय दिला.

शेतमालाला भाव मिळत नाही. रास्त मागण्या मान्य होत नाहीत म्हणून दर वर्षी हजारो शेतकरी दिल्लीच्या वेशीपर्यंत धडका मारताहेत अन लाठीमार खाऊन गोळ्या सहन करून परताहेत, आणखी विद्ध अवस्थेत! दर वर्षी शेकडो शेतकरी टाचा घासून मरताहेत, हजारो आत्महत्या करताहेत, सगळ्यांची मायलेकरे उघड्यावर पडताहेत, लाखो गुरेढोरे तडफडून प्राण सोडताहेत. पण इथे कुणाला काय आहे त्याचे?

शेतीची प्रगती खुंटली पण अर्थव्यवस्थेच्या इतर घटकांचे काय? खासगी गुंतवणूक वाढत नाही, परदेशी गुंतवणूक

येत नाही आणि निर्यातीही वेग घेत नाही, परदेशी व्यापारातही तूट कमी होत नाही तशीच अर्थसंकल्पातली तूटही घसरत नाही. या सर्वच आघाड्यांवर अपयश येत असता अर्थव्यवस्थेची ‘स्वप्नातली भरारी’ प्रत्यक्षात कधी येणार?

‘जगातील पाचवी सर्वात मोठी आर्थिक महासत्ता’ असे बिरूद (स्वतःच लावून घेऊन) मानाने मिरवत असताना त्यामागचे वास्तव आपण कधी तरी समजावून घेणार आहोत का? ही वाढ खरोखरीची का केवळ सूजच याचे भान आपण कधी तरी ठेवणार आहोत की नाही, हा ‘वरचा क्रमांक’ आपल्याला मिळाला तो आपल्या कर्तृत्वाने की इतरांच्या नाकर्तेपणे,

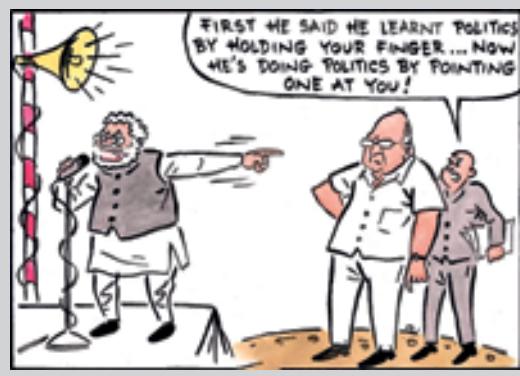
हा प्रश्न तरी आपण कधी आपल्याला विचारणार आहोत का ?

आपण अर्थव्यवस्थेच्या एकूण विस्तारामध्ये इंग्लंड, फ्रान्स, स्पेन, कोरिया, ऑस्ट्रेलिया, इटली वगैरे देशांना मागे टाकले खरे पण वैयक्तिक सांपत्तिक आणि सामाजिक स्थितीत यापैकी एका तरी देशापुढे आपण गेलो का ? याचे उत्तर हताशपणे ‘नाही’ असेच द्यावे लागले. आपल्या १३० कोटी नागरिकांची एकत्रित संपत्ती यंदा या सगळ्यांच्या पुढे म्हणजे पाचव्या क्रमांकावर पोहोचली. परंतु ही गोळाबेरीज ना समाजाचे आर्थिक, सामाजिक स्वास्थ्य दाखवते ना आरोग्य.

देशाच्या प्रगतीचा त्यामानाने वास्तव निर्देशांक दाखवता येतो, तो त्याच्या प्रत्येक नागरिकामागील दरडोई राष्ट्रीय उत्पन्नावरून म्हणजे ‘पर कॅपिटा नॅशनल इन्कम’ने ! त्याबाबतीत दरडोई वार्षिक जेमतेम २ हजार डॉलरचे उत्पन्न असलेला भारत आपल्यापुढील अमेरिका, जपान, जर्मनी या श्रीमंत देशांच्याच नव्हे तर फ्रान्स इंग्लंड, स्विट्जर्लंड, इटली, कॅनडा, कोरिया (द.), ऑस्ट्रेलिया, न्यूझीलंड, नॉर्वे, स्वीडन अशा बहुसंख्य देशांच्या पासंगालाही पुरत नाही, ना अगदी आपल्याइतकीच अवाढव्य लोकसंख्या असणाऱ्या चीनच्याही जवळ जात नाही. सिंगापुर, तैवान, भूतान यांसारखे छोटेखानी देशही आपल्यापेक्षा किंतीतरी पुढे आहेत, तर दुर्बई, आबुधाबी, कतार सारखे देशही किंत्येक पर्टीनी आघाडीवर आहेत. खरे तर आपली गणना आजही आफ्रो-आशियाई देश, दक्षिण अमेरिकन राष्ट्रे व अशा प्रकारच्या ‘मागासवर्गीयां’मध्येच

कुठे गेला तो राजधर्म !

बारामतीच्या नमो रोजगार मेळाव्यात हजर राहून व मुख्यमंत्र्यांसकट सर्वांना भोजनाला आमंत्रित करून शरद पवारांनी आपण राजधर्म पाळला, पण शरद पवारांनी मला मदत केली आणि पवारांचे बोट धरून मी राजकारणात आलो म्हणणाऱ्या पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी कुठे पाळला आपला राजधर्म ?

होते, हे आजच्या घडीचे वास्तव आहे. स्वतःच्याच प्रचाराला बळी पडून, भुलून आलेला हा उन्माद आहे, की आपण काय आश्वासने दिली पण काय केले नाही, याचा विसर पडून आलेली ही आत्मप्रौढी आहे ?

‘ये मोदी सरकार की ग्यारन्टी है !’, ‘अब की बार चारसौ पार’ ही घोषणाबाजी नेमके तेच दाखवून देते. देशाला जागतिक क्रमवारीमध्ये पाचव्या क्रमांकाच्या अर्थव्यवस्थेवर नेऊन ठेवल्याची ‘मातब्बरी दाखवत’ २०४७ सालामध्ये भारत हा (सर्वाधिक) विकसीत देशांच्या रांगेत जास्त पोहोचला असेल अशी सुखस्वप्ने रंगवत जनतेला (मतांसाठी) झुलवत ठेवताना सरकाराला (आपण तोपर्यंत सत्तेवर टिकू किंवा नाही आणि टिकल्यास) आपण ते साध्य करू शकू का, याचेही भान राहिलेले दिसत नाही इतकी वारेमाप (वाटणारी) आश्वासने सर्रास जनतेच्या आणि प्रश्नकर्त्यांच्या तोंडावरती फेकून मारली जात आहेत.

येत्या तीन वर्षात देशाची अर्थव्यवस्था पाच ट्रिलियन डॉलरवर नेऊ तर २०३० पर्यंत तीच अर्थव्यवस्था सात ट्रिलियन डॉलर म्हणजे जवळजवळ सहा लाख अब्ज रूपये इतक्या अवाढव्य रकमेवर नेऊ अशी डोळे विस्फारणारी आश्वासने देणाऱ्या सरकार--- कुणी “२०२२ पर्यंत शेतकऱ्यांचे उत्पन्न दुपट करण्याची जी हमी मोर्दीनी दिली होती, तिची मुदत दोन वर्षांपूर्वीच संपली.” याची आठवण का करून घेत नाही ? आणि अशा अनेक आश्वासन-प्रलोभनांची पूर्ती आजवर का झाली नाही ? असे प्रश्नही का विचारत नाही ?

दडपशाही आणि घोडेबाजार !

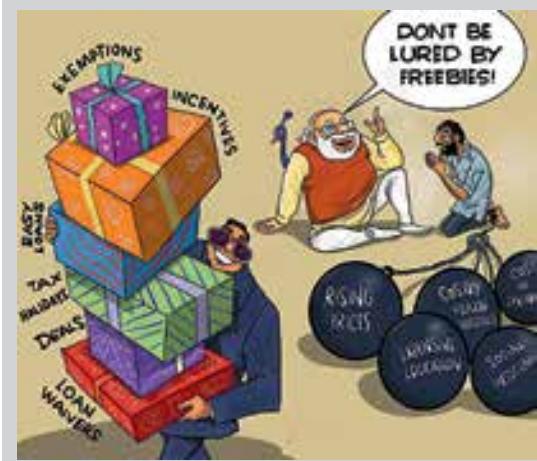
पण आजच्या राज्यकर्त्यांना आपली ही वारेमाप आश्वासने त्यांचा फोलपणा आणि त्यामधून उद्भवलेल्या व उद्भवणाऱ्या सार्वत्रिक असंतोषाची पुरती जाणीव नक्कीच आहे आणि त्यामुळेच नवी आश्वासने, उत्पादक स्वप्ने आणि अतिरंजित जाहिराती यांच्या खैरातीबोरोबरच दडपशाही अन् घोडेबाजाराचाही उघडउघड धडाका लावला आहे. साम-दाम-दंड-भेद या चारही प्रकारांचा घाऊक अवलंब सुरु केली आहे. दडपशाहीचे सर्वात मोठे सरकारी शास्त्र म्हणजे ‘ईडी’ उर्फ सक्तवसुली संचानालयाकडून आर्थिक व्यवहारांची चौकशी अटक आणि कोठेही, त्याहीपेक्षा महत्वाची आणि धास्ती भरवणारी गोष्ट म्हणजे अशा ‘ईडी चौकशीची’ शक्यता आणि भीती.

सरकारने जवळजवळ सर्व विरोधी पक्षांना आणि त्यांच्या मोठ्या नेत्यांना ईडीचे लक्ष्य केले आहे. माजी मंत्री अनिल देशमुख, खासदार संजय राऊत ईडीच्या तुरंगात जाऊन आले आहेत, तर रोहित पवार, केजरीवाल, के. चिंदंबरम व

स्वातंत्र्य की भाकरी ?

१९७५ साली स्वातंत्र्य पाहिजे का भाकरी ? हा प्रश्न विचारत आणिबाणी आली, तिला विरोधकांनी 'स्वातंत्र्य आणि भाकरी' असे उत्तर दिले, जवळजवळ अर्धे शतकानंतर आता पुन्हा व्यक्तिस्वातंत्र्याचे अधिकार मर्यादित केले जात असतानाच 'भाकरी तर हवीच, पण स्वातंत्र्यही' हे ठासून सांगण्याची वेळ आली आहे.

इतर अनेकांवर समन्स बजावण्यात आली आहेत. घोषणा, निदर्शने, मोर्चावर बंद्या घातल्या आहेत, तरी आदिवासींपासून शेतकऱ्यांपर्यंत, आंगणवाड्यांपासून निवासी डॉक्टरांपर्यंत तर सरकारी नोकरांपासून शिक्षकांपर्यंत सर्वांनाच आपल्या रास्त मागण्यांसाठी संपावर जावे लागत आहे, हरताळ करावे लागताहेत. परंतु एवढ्याने सरकार धडा घेत नाही. विरोधकांना धमक्या, चौकशा, तुरऱ्यावास याबरोबरच प्रलोभने व आमिषे यांच्या खैराती चालूच आहेत. पक्ष फोडणे, आमदार-खासदार गळाला लावणे मुख्यमंत्रीपदासकट सर्व प्रकारची लालूच दाखवणे हे प्रकार सर्वांस चालू आहेत. बिहारचे मुख्यमंत्री नितीशकुमार हे त्याचे जितेजागते उदाहरण. हिमाचल प्रदेश, चंदीगढ अशा कितीतरी बाबी आणि कर्नाटक, झारखंड येथील असे अनेक प्रयत्नही कशाची लक्षणे आहेत? येन केन प्रकारे सत्ता मिळवणे व टिकवून धरणे यासाठीचीच नाही का ही धडपड? आपल्या महाराष्ट्रात गेले दीड वर्षे घडलेल्या घडामोडी आणि त्याआधी अडीच वर्षांपासून चाललेले प्रयत्न तरी वेगळे काय सांगतात? शिवसेना, राष्ट्रवादी काँग्रेस या पक्षांमध्ये पाडण्यात आलेली उभी फूट ही देखील कशासाठी होती? महाराष्ट्रात भाजपाला पुन्हा सत्ता मिळावी आणि काहीही करून ती टिकावी, यासाठीच तर ना?

परराष्ट्र आघाडीवर घोर अपयश !

परदेशस्थ भारतीयांच्या (इंडियन डायस्पोर) उत्सूर्त (?) स्वागताच्या सवंग दर्शनाच्या पार्श्वभूमीवर भारताच्या वाढत्या सामर्थ्य व महत्वाची आंतरराष्ट्रीय दखल या नावाखाली खपवल्या जाणाऱ्या घडामोडी जरा दूर करून जागतिक रंगमंचावर दृष्टीक्षेप टाकल्यास कोणते वास्तव समोर येते? पदोपदी अडवणारा सीमेवर सर्वत्र कुरापती-आक्रमणाद्वारे कित्येक किलोमीटरची भारतीय भूमी कुरतडणारा चीन, खलिस्तान, व दहशतवादांचा भस्मासूर पोसून हजारो जखमांनी भारताला विढ करू पाहणारा पाकिस्तान या उघड उघड वैरी देशांच्या कारवायांमध्ये कुठेही खंड पडलेला नाही. उलट तुर्कस्तान, मलेशिया या देशांनी उघड उघड भारतविरोधी भूमिका घेतल्या आहेत. आपला अगदी नगण्य शेजारी मालदीव विरोधात ठाकला आहे तर श्रीलंका, नेपाळ हे परंपरागत मित्रही दुसरीकडे नजर ठेवून आहेत.

कातारसारखा देश आठ भारतीयांना विनाचौकशी फाशीची शिक्षा देतो आणि त्यांना सोडविण्यासाठी त्याच्या नाकादुन्या काढाव्या लागतात. रशियन सैन्यामध्ये जबरदस्तीने भरती केलेले भारतीय 'मदतनीस' मरण पावतात. तांबऱ्या समुद्रातील बोटींवरील भारतीय खलाशांना समुद्री चाचे पकडून ठेवतात. या सान्या बातम्या भारताचे वाढते सामर्थ्यच दाखवतात का? एवढेच नव्हे तर कॅनडासारख्या देशाचा पंतप्रधान त्यांच्या राष्ट्रीय संसदेमध्ये भारत सरकारवर जाहीर आरोप करतो त्याला अमेरिका, ब्रिटन, ऑस्ट्रेलिया आदी देश प्रच्छन्न पाठिंबा देतात हेही कशाचे लक्षण आहे?

हे सर्व अस्थीर्य आणि अनिश्चितता यांच्या पार्श्वभूमीवर मग 'फोडा आणि झोडा' हे राजकारण दुदैवाने देशात त्याच जनतेवर वापरले जाते आहे. राजकीय, सामाजिक आणि धार्मिक ध्रुवीकरण होऊन आपली धर्माध व्होट बँक बळकट व्हावी, त्याकरता मग सारा देश दुभंगला तर चालेल या एकमेव उद्देशाने कलम ३७० रद्द केले, फौजदारी कायदे बदलले, नागरिकत्व कायदा दुरुस्त केला, समान नागरी कायद्याचा डंका सुरु केला आणि रामजन्मभूमी, काशी विश्वेश्वर, द्वारका या देवस्थानांचा आणि त्यावरील करोडोंच्या श्रद्धांचा अंधवापर-अंधव्यापार करण्याचा प्रयत्न केला गेला, केला जात आहे. पण हे कुठपर्यंत टिकणार आहे? शेवटी, 'आपुलीच प्रतिमा होई आपुलीच वैरी' अशी गत होऊन जनता योग्य तो फैसला करेल, हेच नक्की!

■■■

देश शात एकाच वेळी लोकसभेपासून ग्रामपंचायतीपर्यंतच्या निवडणुका घेण्याच्या कल्पनेचे भूत उतरायला तयार

यासंदर्भात काही शिफारशी केल्या असल्याचे समजते. ही संकल्पना राबविण्यासाठी त्यांनी तीन घटनादुरुस्त्या सुचविल्या आहेत. एवढेच

नाही. माजी राष्ट्रपति रामनाथ कोविंद यांच्या अध्यक्षतेखाली या संकल्पनेचे अध्ययन करण्यासाठी एक उच्चस्तरीय समिती नेमण्यात आली आहे. येत्या ऑगस्ट महिन्यापर्यंत या समितीने सरकारला अहवाल सादर करणे अपेक्षित आहे.

दुसरीकडे विधि आयोगानेही ही कल्पना अमलात आणण्यासाठी राज्यघटनेत कोणकोणत्या दुरुस्त्या कराव्या लागतील याचे अध्ययन सुरु केले आहे. यासंदर्भातील एक अहवालही आयोगाने तयार केल्याची माहिती मिळत आहे.

२०२९ पर्यंत काहीही करून देशात लोकसभेपासून ग्रामपंचायतीपर्यंतच्या सर्व निवडणुका एकाच वेळी घेण्याचा घाट घालण्यात येत आहे. हा राजहडू कुणाचा आहे हे सांगण्याची गरज नाही. कारण नोटाबंदी असो किंवा जीएसटी असो किंवा चीनची लडाखमधील घुसखोरी असो खोटेपणा करून आपले म्हणणे देशावर लादण्याची विकृत सवय या देशात प्रस्थापित होताना दिसत आहे. नोटाबंदीच्या लहरी

निर्णयाचे आणि पूर्वतयारी न करता सदोष पद्धतीने जीएसटी प्रणाली देशावर लादण्याचा निर्णय, या दोन निर्णयांचे आर्थिक दुष्परिणाम देश अजुनही भोगत आहे. तरीही विकृत लहरीपणाला लगाम बसताना दिसत नाही हे देशाचे दुदैव आहे.

आता एकाचवेळी दिल्लीपासून गल्लीपर्यंत एकच निवडणूक घेण्यासाठी साहेब झेला पेटले आहेत. यासंदर्भात कायकाय प्रस्ताव पुढे येत आहेत यावर नजर टाकावी लागेल.

विधि आयोगाने (ज्याला इंग्रजीत लॉ कमिशन म्हणतात)

नव्हे तर राज्यघटनेच्या १५व्या विभागात निवडणुकांबाबतच्या तरुदी आहेत त्याला एक नवा किंवा अतिरिक्त विभाग (चॅप्टर) जोडण्याचे आयोगाने सुचविले आहे. हा विभाग (१५अ) म्हणून गणला जाईल असेही आयोगाने म्हटले आहे. यामध्ये एकाच वेळी दिल्ली ते गल्ली निवडणुका घेण्याच्या प्रक्रियेचे तपशील तसेच निवडणूक आयोगाची सुसज्जता यासंदर्भातील तरुदीचा समावेश असेल.

विधि आयोगाने हा अहवाल सरकारला सादर केलेला नाही परंतु यासाठी नेमलेल्या माजी राष्ट्रपति रामनाथ कोविंद यांच्या समितीला ते हा अहवाल अध्ययनासाठी पाठविण्याची शक्यता आहे. यासंदर्भात जी माहिती मिळत आहे त्यानुसार २०२४ ते २०२९ या पाच वर्षात देशातील सर्व राज्यांच्या विधानसभा निवडणुका दोन टप्प्यात पूर्ण करण्याचा प्रस्ताव आहे. हे झाल्यास २०२९ मध्ये ठरविण्यात येत असल्याप्रमाणे लोकसभा व विधानसभांच्या

निवडणुका एकत्रितपणे घेणे शक्य होईल. यासाठी काही राज्यांच्या विधानसभांची मुदत वाढवावी लागेल तर काही राज्यांच्या विधानसभांची मुदत कमी करावी लागणार आहे. त्यासाठी घटनादुरुस्ती करावी लागेल.

स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुका या राज्यांच्या अधिकारात असतात आणि त्यांच्या वेळापत्रकाची फेररचना संबंधित राज्य सरकारे करतील आणि २०२९ मध्ये लोकसभेपासून ग्रामपंचायतीपर्यंतच्या सर्व निवडणुका एकाच वेळी घेणे शक्य

होईल. असे असले तरी काही व्यावहारिक किंवा प्रत्यक्षात येऊ शकणाऱ्या अडचणींबाबत अद्याप स्पष्टता नाही.

एखाद्या विधानसभा निवडणुकीत त्रिशंकू विधानसभा अस्तित्वात आल्यास आणि तेथे सरकार स्थापनेबाबत अडथळा आल्यास त्या परिस्थितीत काय करायचे या प्रश्नाचे उत्तर अद्याप सापडलेले नाही. त्याचप्रमाणे एखाद्या राज्यातील सरकार बहुमत गमावून पडल्यास त्या परिस्थितीत काय करायचे याबाबतही अद्याप स्पष्ट असा तोडगा निघताना दिसत नाही.

एकाच वेळी सर्व निवडणुका घेण्याच्या संकल्पनेच्या टिकाऊणाबाबत उपाय सुचविणारी दुसरी घटनादुरुस्ती असेल असे सांगण्यात येते. केंद्रातले किंवा एखाद्या राज्यातले सरकार देखील मुदतीपूर्वीच पडले तर त्या परिस्थितीत काय करायचे हा यक्षप्रश्न सर्वापुढेच आहे. यासंदर्भात आयोगाने केलेल्या शिफारशीत एक सर्वपक्षीय हंगामी सरकार स्थापन करून राज्याकारभार चालू ठेवण्याची कल्पना मांडण्यात आली आहे.

हे संयुक्त सरकार त्या विधानसभेच्या (राज्यात असेल तर) किंवा केंद्रात संसदेच्या उर्वरित मुदतीपुरते मर्यादित राहील असेही सुचविण्यात आले आहे. समजा हे सरकार स्थापन होऊन न शकल्यास आणि मुदतपूर्व किंवा मध्यावधी निवडणुका अटल झाल्यास त्या निवडणुकाही सभागृहाच्या उर्वरित कालावधीपुरत्याच मर्यादित राहील. या तरतुदीमुळे सरकार पाडापाईचे प्रकार कमी होतील असा अंदाजही या अहवालात व्यक्त करण्यात आल्याचे समजते.

दिल्ली ते गल्ली किंवा एक देश एक निवडणूक या योजनेसाठी इतका हट्ट कशासाठी हा खरा प्रश्न आहे. कारण संसदीय लोकशाहीत अशी साचेबद्धता आणता येणार नाही. पूर्वी लोकसभा व विधानसभा या प्रत्यक्ष निवडणुकीने निवडल्या जाणाऱ्या सभागृहांची मुदत किंवा कालावधी निश्चित करण्याची कल्पना मांडण्यात आली होती. तेव्हा देखील एखादे सरकार मुदतीपूर्वीच अल्पमतात येऊन पडले तर उर्वरित काळासाठी संयुक्त सरकारची स्थापना करण्याची बाबही त्यात समाविष्ट करण्यात आली होती. परंतु ती योजना किंवा कल्पना व्यावहारिक नसल्याने बागळली. परंतु वर्तमान राज्यकर्त्यांचा अट्टाहास हा संसदीय लोकशाहीच नष्ट करून त्याजांनी अध्यक्षीय व्यवस्था आणावी यासाठी असावा अशी शंका येऊ लागली आहे.

कारण उघड आहे. ज्याअर्थी एकत्रित निवडणुकीसाठी घटना बदलण्याचा प्रस्ताव केला जात असेल तर त्यानंतरची पायरी संसदीय प्रणाली रद्द करून अध्यक्षीय प्रणाली आणण्याचीच असू शकते. त्यासाठीच लोकसभेप्रमाणेच राज्यसभेत देखील दोन तृतीयांश बहुमत प्राप्तीचा जो आटापिटा भाजपकडून चालू आहे त्यामागे देखील हाच हेतु असावा असे आता प्रकरणी वाढू लागले आहे. एकाचवेळी सर्व निवडणुका घेण्याची बाब व्यवहार्य नसल्याचे मत अनेक माजी निवडणूक आयुक्तांनी व्यक्त केलेले आहे. सर्वांत महत्वाची बाब म्हणजे या एकत्रित निवडणुकांसाठी लागणाऱ्या साधनसंपत्तीची आहे.

मतदानयंत्रांच्या द्वारे निवडणुका होत असल्याने लोकसभा, सर्व विधानसभा, जिल्हा परिषदा, व ग्रामपंचायती यांच्यासाठी किती मतदान यंत्रे लागतील याची कल्पनाच केलेली बरी. त्याचप्रमाणे निवडणुकीच्या वेळी कायदा व सुव्यवस्था राखण्यासाठी सुरक्षा दलांची जी गरज भासते ती या एकत्रित निवडणुकीसाठी पुरेशी पडणार आहे काय हा प्रश्न आहे. भारतात अनेक राजकीय पक्ष आहेत. अनेक राज्यात प्रादेशिक पक्ष प्रबल आहेत. या सर्व बाबी लक्षात घेता एकत्रित निवडणुकांची व्यवहार्यता ही संदेहास्पद आहे. परंतु केवळ ते निमित्त करून संसदीय प्रणालीलाच नख लावण्याचा प्रयत्न केला जात असेल तर हा प्रकार वेळीच मोडून काढायला हवा.

महाराष्ट्र भाजप अध्यक्षांचे वक्ताडन

महाराष्ट्र भाजपचे अध्यक्ष चंद्रशेखर बावनकुळे आहेत.

त्यांनी अलीकडेच एक वादग्रस्त विधान केले. ते अनेक ठिकाणी प्रसिद्धही झाले. यानंतर झालेला गदारोळ पाहून त्यांनी तसे विधान केलेच नव्हते असा विश्वामित्री पवित्रा घेतला.

एवढेच नव्हे तर संबंधित बातमी देणाऱ्याविरुद्ध बदनामीचा खटला लावण्याचा इशारा किंवा धमकीही दिली.

बावनकुळे यांनी असे कोणते विधान केले होते की ज्यामुळे असा वाद निर्माण झाला ? प्रसिद्ध झालेल्या विधानानुसार बावनकुळे यांनी राज्यातील लहानसहान राजकीय पक्ष संपवून टाका असे आवाहन केले. या विधानाला महाराष्ट्रातील अनेक लहान पक्षांनी तीव्र हरकत घेतली. भाजपला महाराष्ट्रात अगदी

राज्यातील लहानसहान राजकीय पक्ष संपवून टाका

लहानसहान पक्ष व गटांची गरज भासत असताना अशा परिस्थितीत अशा प्रकारचे एकप्रकारे उद्घाम व उर्मट विधान कुणी केले असेल तर त्याचा निषेध योग्यच आहे. परंतु बावनकुळे यांनी त्याचा इन्कार केला. असे असले तरी बावनकुळे यांनी फार मनाला लावून घेऊ नये. त्यांच्या पक्षाचे मार्गदर्शक आणि ज्यांना त्यांच्या सर्वोच्च नेत्यांनी अडगळीत टाकले आहे त्या लालकृष्ण अडवानी यांनी देखील अशा स्वरूपाचे विधान काही वर्षापूर्वी हरयाणात केले होते. त्यावेळी त्यांचा राग तेथील स्थानिक पक्ष असलेल्या ओमप्रकाश चौटाला यांच्या लोकदलावर होता.

हरयाणात भाजपला असेही फारसे स्थान नव्हते. काँग्रेस विरुद्ध स्थानिक व प्रादेशिक पक्ष असाच सामना तेथे होई. तसेच हे प्रादेशिक की स्थानिक व लहान पक्ष राजकीय स्थिरतेच्या दृष्टीने भरवश्याचे नसतात असे त्यांचे पक्के मत होते. त्यामुळेच त्यांनी हे आवाहन करतानाच मतदारांनी राष्ट्रीय पक्षांना मरते द्यावीत आणि भाजपला द्यायची नसतील तर नका देऊ पण काँग्रेस सारख्या राष्ट्रीय पक्षाला द्या पण स्थानिक पक्षांना देऊ नका असे म्हटले होते. त्यावेळीही यावरुन गदारोल झाला होता. परंतु अडवानी त्यांच्या विधानावर ठाम राहिले. त्या निवडणुकीत हरयाणात भाजपचे पानिपत झाले पण अडवानी यांनी एक विशुद्ध भूमिका घेतली होती. त्यामारे आयारामग्याराम रोगाचा जो तीव्र असा प्रादुर्भाव भारतीय राजकारणात झाला आहे त्याला रोखण्याची त्यांची भूमिका होती. कारण हे लहान किंवा केवळ स्थानिक पातळीवर अस्तित्व राखून असणारे राजकीय पक्ष मोठ्या प्रमाणात डडजोडवादी असतात आणि राष्ट्रीय पक्षांना बहुमतासाठी त्यांची मदत लागल्यास त्या परिस्थितीत ते राष्ट्रीय पक्षांची विलक्षण पिल्हवणूक करतात.

राष्ट्रीय पक्ष बहुतांश मुद्यांवर राष्ट्रीय हिताच्या दृष्टिकोनातून भूमिका घेत असतात आणि त्यांच्या भूमिका व असे लहान पक्ष यांच्या भूमिका परस्परांना छेद देणाऱ्या होण्याची परिस्थिती अनेक वेळेस निर्माण होते आणि त्यावेळी राजकीय अस्थिरता अपरिहार्य होते. दिल्लीत आम आदमी पार्टीचा उदय झाल्यानंतर भाजप आणि काँग्रेस या दोन्ही राष्ट्रीय पक्षांनी असल्या स्थानिक स्वरूपाच्या राजकीय पक्षांचे पीक फार बाढू नये यासाठी मतदारांना राजकीय स्थैर्यसाठी राष्ट्रीय पक्षांनाच मतदान करण्याचे आवाहन केले होते. प्रत्यक्षात मतदारांनी दोन्ही राष्ट्रीय पक्षांना चारी मुऱ्या चीत करून टाकले.

अर्थात अगदी लहान किंवा एखाद्या सामाजिक समूहाच्या अस्तित्वाच्या आधारे निर्माण झालेले राजकीय पक्ष आणि प्रादेशिक पक्ष यांच्यात देखील फरक करावा लागेल आणि त्यांच्या भूमिकांबाबतही तौलनिक दृष्टिकोन ठेवावा लागेल.

नरसिंह राव यांच्या पराभवानंतर केंद्रात युनायटेड फ्रंटचे सरकार स्थापन झाले होते. या सरकारचे पंतप्रधान एचडी देवेंगोडा हे देखील प्रादेशिक नेतेच होते. या आघाडीत बहुतेक पक्ष हे प्रादेशिक पातळीवरील प्रबळ पक्ष होते आणि त्यांनी अत्यंत

परिपक्व भूमिका घेत हे सरकार चालविले होते. या सरकारच्या काळातच देशाचे पहिले डीम बजेट किंवा स्वपील अर्थसंकल्प सादर करण्यात आला होता हे विसरून चालणार नाही.

विशेष म्हणजे देवेंगोडा हे प्रादेशिक नेते असूनही त्यांनी पंतप्रधान म्हणून कधी त्यांच्या प्रदेशाला झुकते माप देण्याची भूमिका घेतली नव्हती.

आज स्वतःला विश्वगुरु, विश्वप्रिय नेते म्हणून मिरवून घेणारे नेते प्रत्यक्षात मात्र स्वतःच्या राज्याच्या हितापलीकडे पाहताना आढळत नाहीत एवढे ते संकुचित व आखूड मेंदुचे आहेत.

आपल्याच राज्याला चांगले प्रकल्प मिळावेत यासाठी ते धडपड करतात आणि इतर राज्यांचे चांगले प्रकल्प चोरून स्वतःच्या राज्यात नेतात. देवेंगोडा यांनी असा संकुचितपणा कधी दाखवला नाही. तेव्हा हा फरकही समजून घ्यावा लागेल.

मुळात प्रादेशिक राजकीय पक्षांची निर्मिती ही प्रादेशिक

CSO ची आकडेवारी
वस्तुनिष्ठ नाही.

अस्मितांमधून झालेली आहे. तमीळनाडूतील दोन प्रबळ प्रादेशिक पक्ष द्रमुक आणि अण्णा द्रमुक हे तेथील द्रविडी राजकारणाचे वारसदार आहेत.

उच्चवर्णीयांच्या अन्यायअत्याचारांच्या विरोधात तेथील कनिष्ठ म्हणून वर्षानुवर्षे दबलेल्या वर्गांनी आवाज उठविला. एक मोठी सामाजिक सुधारणेची चळवळ उभारण्यात आली आणि उच्चवर्णीयांचे वर्चस्व संपूर्णत आणण्यात आले. ही चळवळीची पार्श्वभूमि लाभलेले हे पक्ष आहेत. त्यांना संपविणे कोणत्याही राष्ट्रीय पक्षाला अशक्य झाले आणि आता भाजपकडून तेथे शिरकाव करण्याचा जो प्रयत्न सुरु आहे तोही फारसा यशस्वी होईल अशी स्थिती नाही.

आंंद्र प्रदेशाच्या विभाजनानंतर तेथे काँग्रेस म्हणजेच राष्ट्रीय पक्षाचे अस्तित्व नगण्य झाले. तेलंगणा राष्ट्र समिती तेलंगानात आणि उर्वरित आंंद्र प्रदेशात वायाएसआर काँग्रेस हे दोन प्रादेशिक

पक्ष निर्माण झाले आणि तेथील राजकारणावर त्यांचे वर्चस्व निर्माण झाले. आता ताज्या निवडणुकीत काँग्रेसला तेलंगणात यश मिळाले ते दहा वर्षांनंतर मिळाले. याआधी आंध्र प्रदेशात काँग्रेसला शह देणारा प्रबळ राजकीय पक्ष तेलगु देशम हा होता. काँग्रेसकडून मिळालेल्या सावत्र वागणुकीचा निषेध म्हणून एनटी रामाराव यांनी तेलगु अस्मितेच्या आधारे हा पक्ष स्थापन केला आणि काँग्रेसची पीछेहाट केली.

ईशान्य भारतातील प्रत्येक राज्यात स्थानिक अस्मितेच्या आधारावरील पक्षांचे प्राबल्य आहे आणि केंद्रात सत्ताधारी असलेल्या राजकीय पक्षांना त्यांच्याशी मिळतेजुळते घेणे भाग पडते. जम्मू काश्मीर मध्ये देखील प्रदेशिक अस्मितेवर आधारित पक्षांचे वर्चस्व आहे. पंजाबमध्ये अकाली दल या पक्षाचे महत्व असेच निर्णयक आहे. थोडक्यात सांगायचा मुद्दा हा की या लहान पक्षांचे महत्व कमी लेखण्याचे पाप कुणी करू नये.

जे बाबनकुळे लहानसहान पक्षांना खतम करा असे म्हणतात त्यांना हे कदाचित माहिती नसावे की उत्तर प्रदेशात आपले वर्चस्व टिकावे यासाठी अगदी लहानलहान अशा जातिसमूहांच्या राजकीय पक्षांबरोबर देखील त्यांचा जगातला सर्वांत मोठा असणारा पक्ष हांजीहांजी करीत आघाडी करीत सुटला आहे. कुर्मी, निषाद यासारख्या जातिसमूहांच्या पक्षाना उत्तर प्रदेशात तर बिहारमध्ये महादलित म्हणून गणल्या जाणाऱ्या समाजातील जीतनराम मांडळी यांच्या पक्षालाही जगातला हा सर्वांत मोठा पक्ष स्वतःबोरबर ठेवू पहात आहे. भाजप आणि संघ परिवार हा त्यांच्या दुतोंडीपणाबद्दल प्रसिद्धच आहे. तोंडात राम आणि हृदयात नथुराम असलेली ही मंडळी आहेत. यांचे विश्वप्रिय नेते विरोधी पक्ष मुक्त भारताचे स्वप्न पहात आहेत. त्यांना देशात विरोधी पक्षच नको आहेत. त्यांच्याच सुरात सूर मिसळून त्यांचे बाबनकुळे यांच्यासारखे अनुयायी लहान पक्षांना खतम करण्याची भाषा करीत आहेत.

दुसरीकडे वर उल्लेख केल्याप्रमाणे आपली मते व जागा कमी होऊ नयेत यासाठी अगदी टिचभर राजकीय पक्षांच्या नाकदुऱ्या देखील काढल्या जात आहेत. हा ढोंगीपणा किती पराकोटीचा आहे हेही मतदारांनी समजण्याची आता वेळ आली आहे. असे असले तरी बाबनकुळे यांना खरे बोलल्याबद्दल पावती द्यावी लागेल. महाराष्ट्रात त्यांच्या पक्षाने शिवसेना आणि राष्ट्रवादी काँग्रेस या दोन पक्षात फोडाफोडी करून त्यांच्यातील फिरू गटांबरोबर सरकार स्थापन केले. हे संबंध, ही युति अनेसर्गिक आहे हे त्यांनाही मनोमन पटत आहे.

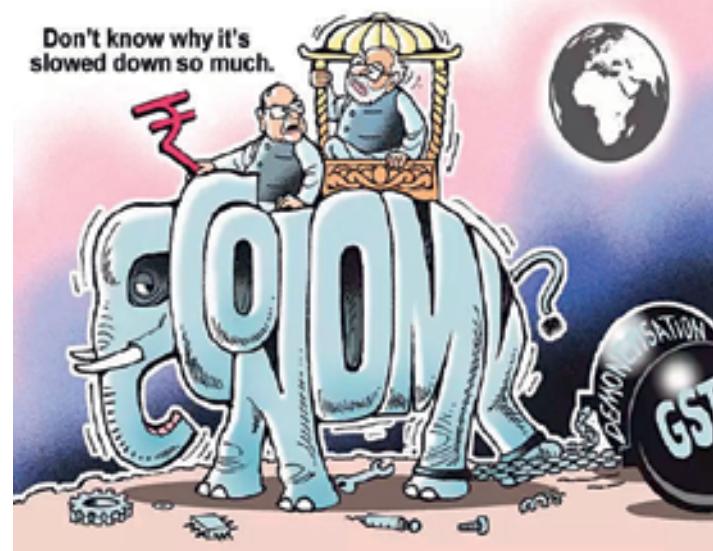
कारण ही राजकीय बांडगुळे बरोबर बाळगून त्यांना त्यांचे राजकारण करता येणे अशक्य व अवघड आहे. आघाडीच्या राजकारणात तडजोड अपरिहार्य असते. परंतु दीर्घकाळ तडजोड करणे अशक्यप्राय होऊन बसते आणि मग कुरुरुंचे रुपांतर भांडणांमध्ये आणि अखेर परस्परांचे जीव घेण्यापर्यंत (उदा. पोलिस ठाण्यातील गोळीबारा) मजल गाठली जाते. मग ताटातू आणि राजकीय पीछेहाटही अटल होते. आघाडीचे राजकारण

वाईट नसते. केरळ किंवा पश्चिम बंगाल या राज्यांमध्ये आघाडी राजकारण यशस्वीपणे झाले कारण तेथील आघाड्यांमध्ये वैचारिक समानता असलेल्या पक्षांचा समावेश होता आणि त्या आघाड्या किमान समान कार्यक्रमावर आधारित होत्या.

मनमोहनसिंग सरकार देखील आघाडीचेच होते.

त्यांच्या पहिल्या मुदतीत किमान समान कार्यक्रमावर आधारित सरकार चालले. परंतु त्या कार्यक्रमापासून फारकत घेताच पुढे फाटाफूट झाली. तरीही ते सरकार दहा वर्षे सुरक्षीत चालले ही वस्तुस्थिती आहे. भाजपमध्ये अहंकाराचा असा काही रोग आहे की इतर राजकीय पक्षांना तुच्छ लेखण्याचे प्रकार ते करीत आहेत. कदाचित महाराष्ट्राच्या विधानसभा निवडणुकीत त्यांना सध्या नाईलाजास्तव त्यांच्याबरोबर असलेल्या या दोन बांडगूळ राजकीय फुटीर गटांचे अस्तित्व संपवायचे असावे आणि म्हणूनच बाबनकुळे यांनी हे प्रेषिताचे उदार काढून भाजपच्या मनातील सत्यविचार प्रकट केले असावेत. आता या दोन राजकीय

Don't know why it's slowed down so much.

बांडगूळ गटांनी भाजपबाबत विचार करण्याची वेळ आहे.

तात्पुरत्या सत्तेच्या सुखापोटी स्वतःची कायमस्वरूपी निंदा करून घ्यायची काय हा खरा प्रश्न आहे. पण बाबनकुळेसाहेबांना सत्यविचार प्रकट करण्याबद्दल धन्यवाद द्यावे लागतील.

गुलाबी अर्थव्यवस्था की संख्याशास्त्रीय चलाखी ?

केंद्रीय संख्याशास्त्रीय विभागातर्फे (सीएसओ) नुकताच अर्थव्यवस्थेच्या संदर्भातील एक अहवाल प्रसिद्ध करण्यात आला. यामध्ये आगामी काळात भारतीय अर्थव्यवस्थेचा विकासदर साडेसात टक्क्यांहून अधिक राहील असे भाकित वर्तविण्यात आले आहे. २०२२-२३ या आर्थिक वर्षाच्या तिसऱ्या तिमाहीमधील आकडेवारी व विश्लेषण या अहवालात आहे. त्यानुसार ऑक्टोबर

WHAT SLOWDOWN!
I AM GOING SO FAST!!

ECONOMY

ते डिसेंबर २०२२ या तिमाहीतील विकासदर ८.४ टक्क्यांपर्यंत पोहोचल्याचे नमूद करण्यात आले आहे. त्याआधारे त्यांनी २०२३-२४ या आर्थिक वर्षातील विकासदर ७.६ टक्क्यांपर्यंत जाईल असे अनुमान काढले आहे. घरगुती वस्तुंच्या खपाच्या आधारे हा अहवाल तयार करण्यात आला आहे. याचा अर्थ विविध वस्तुंचा किंती खप झाला आहे त्या आकडेवारीचा प्रामुख्याने यात आधार घेण्यात आला आहे. हा बदललेला निकष आहे. यापूर्वी ग्राहकांची वर्गवारी आणि त्यांच्याकडून झालेली खरेदी म्हणजेच बाजारातील खप यांच्या आधारे अर्थव्यवस्थेच्या एकंदर स्थितीचे विश्लेषण केले जात असे. परंतु निवळ खपाच्या आधारे हे विश्लेषण असल्याने त्याच्या आधारे अर्थव्यवस्थेच्या स्थितीबाबत काढण्यात आलेले निष्कर्ष शास्त्रशुद्ध किंवा अचूक मानता येतील काय हा खप्रा प्रश्न आहे. कारण केवळ खप (कन्दांप्सान) हा आधारभूत निकष धरल्यास त्या आधारे सर्वांगीण किंवा सर्व स्तरीय व समतोल आर्थिक स्थितीचे चित्र मांडता येणार नाही. खप केवळ विशिष्ट वर्गापुरता म्हणजेच उच्च आर्थिक वर्गापुरता वाढीव असेल तर त्याचा सरळ अर्थ हा आहे की समाजातील आर्थिकदृष्ट्या कनिष्ठ वर्गांकडे खरेदीची क्षमता नाही आणि त्यांच्या वर्गात खपाचे प्रमाण वाढलेले दिसणार नाही. म्हणजेच समाजातील वाढत्या आर्थिक विषमतेचा तो स्पष्ट असा आरसा मानावा लागेल. म्हणूनच केवळ संख्याशास्त्रीय आकड्यांच्या आधारे खप वाढलेला दाखविणे आणि अर्थव्यवस्था कशी गतिमान होत आहे असा निष्कर्ष काढणे अशास्त्रीय किंवा अर्धसत्य मानावे लागेल. केवळ खप हा निकष आधारभूत धरणे आणि खप कसा वाढलेला आहे हे दाखविणे अनुचित किंवा दिशाभूल करणारे अशासाठी आहे कारण अन्नधान्याचेच उदाहरण द्यायचे झाल्यास सरकारतरफे मोफत ते अत्यल्प किमतीत गरीब वर्गांना अन्नधान्य पुरवठा करण्याच्या योजनामुळे या वस्तूंच्या खपाचे आकडे हे मोठेच दिसणे अपरिहार्य आहे. अहवालात तसे नमूदही करण्यात आले आहे. परंतु याचा अर्थ समाजातील गरीबांची खरेदी क्षमता किंवा क्रयशक्ति वाढलेली आहे, त्यांना रोजगार प्राप्त आहे असा होत नाही. त्यामुळे ही आकडेवारी वस्तुनिष्ठ चित्र स्पष्ट करणारी

नाही असेच म्हणावे लागेल.

संख्याशास्त्रीय चलाखी कशी असते याची सोपी उदाहरणे देता येतील.

एका बाजुला विकासदर वाढ (जीडीपी ग्रोथ) साडेसात टक्क्यांहून देखील अधिक होण्याचा दावा करतानाच दुसरीकडे ज्याला ग्रॉस व्हॅल्यु ऑडिशन (जीव्हीए) म्हणजेच सकल मूल्यवर्धन म्हणतात त्याचा दर मात्र ६.९ टके दाखविण्यात आला आहे. जीव्हीए म्हणजे सकल स्वदेशी उत्पादित अधिक सब्सिडी वजा उत्पादितांवरील कर असे सांगण्यात येते. म्हणजेच जीडीपीची वाढ आणि जीव्हीएची मंदगति यांचा परस्परात मेळ बसताना दिसत नाही. जीडीपी वाढीच्या कारणामध्ये करसंकलनातील मोठ्या वाढीला श्रेय दिले जात आहे. परंतु भारतात करभरणी प्रामुख्याने पगारदार वर्ग आणि उद्योगपति यांच्याकडून केली जाते. ताज्या आकडेवारीनुसार ७६ टके कररुपी महसूल हा पगारदार वर्गाकडून जमा केला जातो तर कॉर्पोरेट क्षेत्राचा म्हणजेच बड्या कंपन्यांचा करातील वाटा फक्त २६ टके आहे. याचा अर्थ ज्यांना समजावून घ्यायचा असेल त्यांनी घ्यावा आणि सरकार कुणाला धार्जिणे आहे हे ठरवावे. या अहवालात कृषि क्षेत्र आणि विशेष म्हणजे सेवाक्षेत्रातील वाढीचे दर खालावरलेले नमूद केलेले आहेत. कृषि क्षेत्राला हे वर्ष वार्षिक आहे हे स्पष्ट झालेले आहे. अन्नधान्याच्या उत्पादनात लक्षणीय घट अपेक्षित आहे. त्यातून महाराष्ट्र वाढणार आहे हेही अटल आहे. सेवाक्षेत्रातील घसरण चिंता निर्माण करणारी आहे कारण रोजगाराच्या दृष्टीने हे क्षेत्र गेली अनेक वर्षे अग्रस्थानी राहिले आहे. परंतु या क्षेत्रात मंदगति निर्माण होत असेल तर त्याचा अर्थ बेकारीचे संकट असाच निघतो. हा अहवाल जवळपास दहा वर्षांनी प्रसिद्ध करण्यात आला. या मध्यल्या काळातील अहवाल प्रसिद्ध करण्यात आलेले नाहीत. तुम्हाला आठवत असेल तर २०१८ मध्ये असा अहवाल देण्याचा प्रयत्न झाला होता.

त्या अहवालात देशातील बेकारीचे प्रमाण गेल्या पंचेचाळीस वर्षातील सर्वात नीचांकी असल्याचे नमूद करण्यात आले होते. तो अहवाल प्रसिद्ध झाल्यास विश्वगुरुंच्या फसव्या घोषणांचे पितळ उढडे पडेल आणि निवडणुकीत त्याची किंमत भाजपला मोजावी लागेल या भीतीने तो दाबून टाकण्यात आला. एवढेच नव्हे तर वस्तुनिष्ठ अहवाल देणाऱ्या देशाच्या प्रमुख संख्याशास्त्रीला (चीफ स्टॅटिस्टिस्टिशन) राजीनामा द्यायला लावण्यात आला.

निवडणुकीनंतर काही महिन्यांनी हा अहवाल लक्षात येणार नाही अशा पद्धतीने प्रसिद्ध करण्यात आला. तोपर्यंत सत्ताप्रासीचे उद्दिष्ट पूर्ण झाले होते. त्यामुळे आता असा अहवाल प्रसिद्ध करण्यामागील हेतु व उद्देश समजून घेण्याची आवश्यकता आहे. अर्धसत्य आणि अशास्त्रीय पद्धतीने काढलेल्या निष्कर्षांचा हा अहवाल आहे. त्यावर किंती विश्वास ठेवायचा हे मतदारांनी ठरवावे.

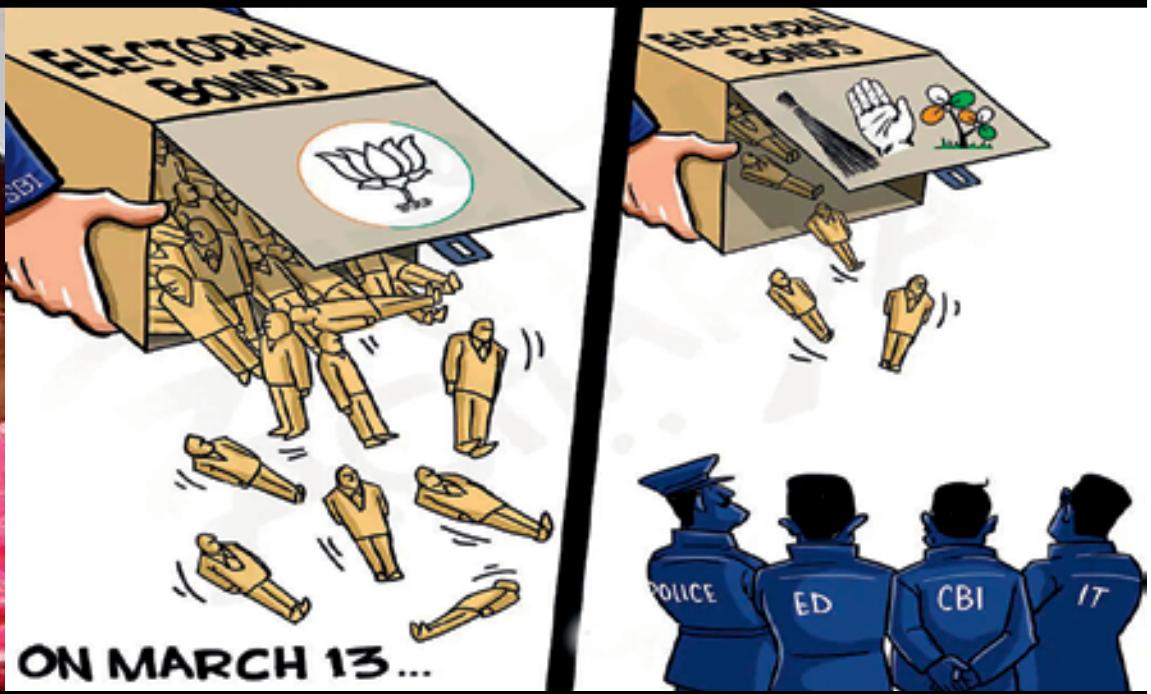
त्याप्रमिळा, पुढे काय?

सर्वोच्च न्यायालयाच्या
दोन निर्णयांचे स्वागत
करायला लागेल. उशीराने का होईना
न्यायसंस्थेकडून न्याय झाला.
केंद्रशासित प्रदेश चंडीगढच्या
महानगरपालिकेच्या महापौर
निवडणुकीत भाजप पुरस्कृत
घोटाळेबाबी पुराव्यानिशी सिद्ध झाल्याने ती निवडणूक रद्द
करून खोट्या व बनावट रीतीने पराभूत केलेल्या आम आदमी
पार्टीच्या उमेदवाराला विजयी घोषित करून त्याला महापौरपदी
विराजमान करण्याचा महत्वपूर्ण निर्णय न्यायालयाने दिला. दुसरा
निर्णय आणखी ऐतिहासिक आहे. जरी हा निर्णय विलंबाने
झालेला असला तरी न्याय करणारा असल्याने तो स्वागतार्ह
आहे. २०१७ मध्ये सतेत आल्यानंतर मोदी सरकारने भांडवलदार
व उद्योगपतींना जवळ करणे, त्यांना पाहिजे तसे अनुकूल निर्णय
करणे आणि त्यांच्याकडून देण्या वसुली करणे हा धंदा सुरु केला.
पूर्वी देखील उद्योगपती राजकीय पक्षांना देण्या देत असत परंतु
त्याबाबत संबंधित राजकीय पक्ष आणि सत्ताधारी पक्षही सारासार
विवेक आणि तारतम्य बाळगत. आता २०१४ नंतर भारतात एक

अनंत बागाईतकर

कोडगी, निगरगड आणि
विधिनिषेधशूल्य राजकीय
संस्कृती अस्तित्वात आली
आहे. त्यामुळे भांडवलदार
व उद्योगपतींच्या कलाने

निर्णय करतानाच त्यांना आपल्या कह्यात
ठेवण्याचा राजरोस प्रकार सुरु करण्यात
आला. त्यालाच २०१७ मध्ये कायदेशीर
संवृप्त देण्यात आले. त्याचे नाव निवडणूक रोखे
किंवा इंग्रजीत त्याला इलेक्टोरल बैंड असे म्हटले गेले. सामान्य
आणि स्थूल स्वरूपात सांगायचे झाल्यास या योजनेत देणगीदाराचे
नाव गोपनीय राखले जात होते. तसेच कोणत्या पक्षाला देणगी
द्यावयाची ते निवडण्याचा अधिकार अर्थातच त्या उद्योगपति
किंवा भांडवलदाराला असे. त्याने सरकारी बँकेतून (स्टेट बँक
ऑफ इंडिया) रोखे खरेदी करायचे. हे रोखे त्याच्या पसंतीच्या
राजकीय पक्षाच्या नावाने घेतले जात. मग हे रोखे त्या पक्षाला
दिले जात आणि ते त्यांना पाहिजे त्या वेळी म्हणजेच प्रामुख्याने
निवडणुकीच्या वेळी ते वठविण्याची मुभा त्या राजकीय पक्षाला

असेल. वरवर गोंडम दिसणाऱ्या या योजनेत उद्योगपतींना करसवलतही ठेवण्यात आली होती. आता या योजनेचा रोख काय असेल हे सांगायला फार बुध्दीची गरज नाही. बहुतेक उद्योगपति आणि भांडवलदार सत्ताधारी पक्षालाच अधिकाधिक देणाऱ्या देणार हे स्पष्ट आहे. त्याचप्रमाणे रोखे घेणाऱ्या उद्योगपतींचे नाव बाह्यजगाला गुप्त असले तरी त्यांनी ज्या पक्षाच्या नावाने रोखे घेतले त्या पक्षाला त्या उद्योगपतीची माहिती मिळाणारच होती. त्यामुळे त्या उद्योगपति व भांडवलदाराच्या नाड्या आपोआपच सत्ताधारी पक्षाच्या ताब्यात जाणार होत्या. तसेच सरकारी बैंकच्या माध्यमातून हे रोखे विकले जाणार असल्याने केंद्रीय अर्थमंत्रालयाकडे देखील कोणत्या विरोधी पक्षांना कोणत्या उद्योगपतीने पसंती दिली आहे ही माहितीही कळणे सहज शक्य होते. थोडक्यात सांगायचे झाल्यास फक्त आणि फक्त सत्ताधारी पक्षाला धार्जिणी आणि त्यांच्या फायद्याची अशी ही देणगी योजना होती. त्यामध्ये पारदर्शकतेचा दावा करण्यात आला होता परंतु ती अजिबात पारदर्शक नव्हती. यासंदर्भात असोसिएशन ऑफ डेमोक्रॅटिक रिफॉर्म्स(एडीआर) ही निवडणूकविषयक अध्ययन संस्था, प्रशांत भूषण यांच्यासारखे कायदेपंडित न्यायालयात गेले आणि ही योजना म्हणजे लोकशाही व निवडणूक प्रक्रिया दूषित करणारी आणि राजकीय पक्षांना निवडणूक लढविण्याबाबत असलेल्या संधीच्या समानतेला नाकारणारी आहे असे प्रतिपादन केले होते. यामध्ये माहिती अधिकाराच्या कायद्यालाही छेद दिल्याचे त्यांनी त्यांच्या जनहित याचिकेत म्हटले होते. सर्वोच्च

न्यायालयाने या याचिकेवर निर्णय करण्यास भले न्यायसंस्थेने वेळ लावला असेल परंतु ही योजनाच घटनाबाबू असल्याचे नमूद करून ती रद्द ठरविण्याचा निर्णय देऊन त्यांनी लोकशाही व निवडणूक प्रक्रियेला मदत केली आहे. या दोन निर्णयांबद्दल न्यायसंस्था निश्चितच अभिनंदनास पात्र आहे.

चंडीगढबाबतचा निर्णय महत्वाचा आहे. याची विविध कारणे आहेत. एकतर चंडीगढ हा केंद्रशासित प्रदेश आहे. म्हणजेच चंडीगढवर केंद्र सरकारचे नियंत्रण आहे. स्थानिक पातळीवरील प्रशासनासाठी तेथे १९९४ मध्ये महानगरपालिकेची स्थापना करण्यात आली होती. यामध्ये पस्तीस लोकनियुक्त किंवा प्रत्यक्ष निवडणुकीने निर्वाचित झालेले सदस्य आहेत. चंडीगढचे खासदार पदसिद्ध सदस्य असतात. याखेरीज ९ नियुक्त सदस्यही असतात. दर पाच वर्षांनी महानगरपालिकेची निवडणूक होते परंतु महापौर, उपमहापौर(२ पदे) ही पदे दुवर्षी भरण्यात येतात व त्यासाठी सदस्य मतदान करतात. आता जी निवडणूक झाली ती महापौरपदासाठी होती. या निवडणुकीसाठी निर्वाचन अधिकाराच्याची नेमणूक केली जाते. या निवडणुकीसाठी अनिल मसीह नावाच्या व्यक्तीची नेमणूक करण्यात आली होती. आता जी माहिती समोर येत आहे त्यानुसार हे चक्र भाजपशी संबंधित आहेत. त्यांचे कुटुंबिय भाजपचे पदाधिकारी आहेत. निवडणुकीसाठी निःपक्ष व्यक्तीची नेमणूक अपेक्षित असते. प्रत्यक्षात भाजपने त्यांच्याच पक्षाशी निगडित एका व्यक्तीची निवड करून निवडणूक प्रक्रिया प्रदूषित करण्याचे पाऊल उचलले. यानंतर आम आदमी पार्टी आणि कॅग्रेसची युति तोडण्यासाठी आणि त्यांचे नगरसेवक फोडण्यासाठी पुरेसा

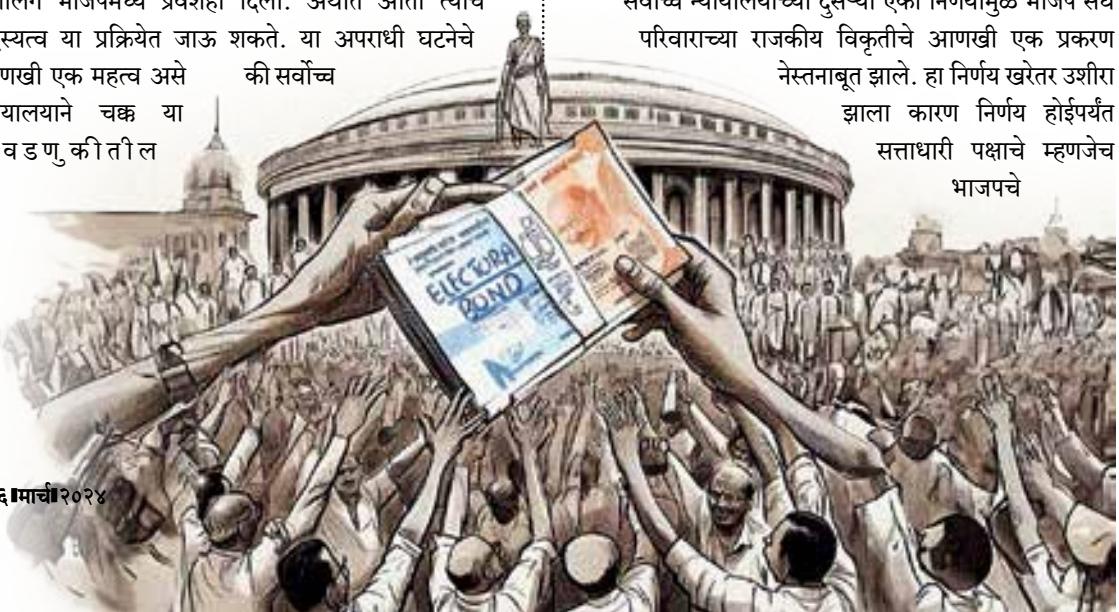

वेळ मिळावा यासाठी भाजपने निवडणूक पुढे ढकलण्याचा प्रकार केला. त्यासाठी निर्वाचन अधिकारी अनिल मसीह हे बहुधा खोटेखोटे आजारी पडले. ते रुणालयात दाखल झाले. अखेर आम आदमी पार्टी व कांग्रेस पक्षाने न्यायालयाचे दसवाजे ठोठावल्यानंतर न्यायालयाने पुढे ढकलेल्या निवडणुका अलीकडे आणल्या. नाईलाजास्तव अनिल मसीह यांना निवडणुकीचे अधिकारी म्हणून हजर व्हावे लागले. त्यावेळी ते आजारी असल्याची कोणतीही चिन्हे दिसली नाहीत असे उपस्थितानी सागितले. निवडणूक प्रक्रिया सुरु झाल्यानंतर अनिल मसीह यांना भाजपची पीछेहात होत असल्याचे निर्दर्शनाला आले. मग त्याची पक्षनिष्ठा जागृत झाली. इतकी की त्यांनी थेट आप व कांग्रेसच्या आठ मतपत्रिकांवर स्वहस्ते खुणा करून म्हणजेच खाणाखुणा करून त्या बाद म्हणून जाहीर केल्या आणि भाजपचे उमेदवार मनोज सोनकर यांना विजयी म्हणून घोषित केले. हा सरलसरल नियमबाबू प्रकार होता. आप व कांग्रेसचे महापौरपदाचे संयुक्त उमेदवार कुलदीपकुमार यांनी पुढा न्यायालयाकडे दाद मागितली आणि यावेळी न्यायालयाने देखील प्रकरणाचे गांभीर्य व तातडी लक्षात घेऊन सर्व माहिती व पुराव्यांची छाननी केली. यामध्ये अनिल मसीह हा आप व कांग्रेसच्या मतपत्रिकांवर खाडाखोड करीत असल्याचे स्पष्ट झाले कारण त्याची सीसीटीव्ही कॅमेच्यावरील चित्रफीतच उपलब्ध झाली. या प्रकाराने संतप सर्वोच्च न्यायालयाने भाजप उमेदवार मनोज सोनकर यांची निवड बेकायदेशीर ठरवली आणि कुलदीपकुमार विजयी झाल्याचे घोषित केले. सोनकर यांनीही थोडीफार लाज बाळगून तत्काळ पदाचा राजीनामा दिला. परंतु अनिल मसीह याची भाजप व संघ परिवारावरील जाज्वल्य निष्ठा पहा की सीसीटीव्ही कॅमेच्यावर तो करीत असलेले घोटाळे टिपले जात असतानाही तो निर्लज्जपणे आप व कांग्रेसच्या मतपत्रिका बाद ठरविण्यासाठी खाडाखोड करीत सुटला होता. त्याच्या या बेमुर्वत व निर्लज्ज वर्तनाबद्दल सर्वोच्च न्यायालयाने केवळ संतापच व्यक्त केला नाही तर त्याच्याविरुद्ध फौजदारी खटला चालविण्याचा आदेश दिला आहे. दरम्यान भाजपने आपचे तीन सदस्य फोडले आणि त्यांना लगोलग भाजपमध्ये प्रवेशही दिला. अर्थात आता त्यांचे सदस्यत्व या प्रक्रियेत जाऊ शकते. या अपराधी घटनेचे आणखी एक महत्व असे की सर्वोच्च न्यायालयाने चक्र या निवडणुकी तील

मतपत्रिकांची दस्तुरखुद छाननीही केली. चित्रफीत होतीच परंतु थेट मतपत्रिकाही न्यायालयाने तपासल्या आणि आपला निर्णय दिला.

या अपराधी प्रकरणाचे तपशील लक्षात ठेवणे अत्यावश्यक आहेत. कारण हा मामला चंडीगढच्या महापौर पदाच्या निवडणुकीइतका लहानसा वाटत असला तरी त्यातून पुढे येणारे वास्तव तेवढेच गंभीर व दखल घेण्यासारखे आहे. सर्वप्रथम म्हणजे चंडीगढ हा केंद्रावासित प्रदेश आहे. तेथे केंद्र सरकारचे आधिपत्य आहे. त्यामुळे तेथे घडणाऱ्या प्रत्येक घडामोर्डीशी केंद्र सरकारचा संबंध असतो. तेथील प्रशासक किंवा आयुक्त हा केंद्र सरकारला उत्तरदायी असतो आणि थेट राज्यपालांच्या म्हणजेच केंद्र सरकारच्या अधिकारात तेथील प्रशासन येते. म्हणजेच साध्या महापौरांच्या निवडणुकीत जर भाजपचे सर्वोच्च नेतृत्व उर्फ जोडगोळी हस्तक्षेप, ढवळाढवळ करीत असेल आणि जबरदस्तीने तेथे भाजपच्या उमेदवाराला निवडून आणण्यासाठी गैरप्रकार करीत असेल तर लोकसभा व विधानसभांच्या निवडणुकांमध्ये देखील भाजपतर्फे गडबड घोटाळे व भानगडी केल्या जात असतील आणि त्यांना पाहिजे तसे निकाल लावले जात असतील असा आरोप कुणी केला तर तो वावगा म्हणता येणार नाही. त्यामुळेच लोकसभा निवडणुकीत किंवा विधानसभा निवडणुकींमधील काही निकाल हे शंकास्पद ठरतात त्यामागे हे गैरप्रकार आहेत. निवडणुकीत विजय मिळविण्यासाठी भाजप आणि संघ परिवार कोणत्याही आणि कितीही खालच्या थराला जाऊ शकतात हे चंडीगढच्या उदाहरणावरून सिद्ध झाले आहे. प्रभु रामचंद्रांच्या नावाने मते मागण्याच्या भाजप व संघ परिवाराच्या नेतृत्वाना प्रभु रामचंद्र लोकलज्जेला किती महत्व देत असत हे समजावण्याची आवश्यकता आहे. अर्थात प्रभु रामचंद्रांचा वापर केवळ मते मागण्यासाठी करणाऱ्या भाजप संघ परिवाराला लोकलाज किंवा लोकलज्जा ही संकल्पना कधीच कलणार नाही कारण त्यांनी ती कधीच कोळून प्यायली आहे आणि तीच त्यांची लज्जाहीन राजकीय संस्कृती नव्हे विकृती आहे. ही विकृती न्यायसंस्थेने निकामी केली हे भारतीय लोकशाहीच्या दृष्टीने फार मोठे सकारात्मक चिन्ह मानावे लागेल.

सर्वोच्च न्यायालयाच्या दुसऱ्या एका निर्णयामुळे भाजप संघ परिवाराच्या राजकीय विकृतीचे आणखी एक प्रकरण नेस्तनाबूत झाले. हा निर्णय खेरेतर उशीरा झाला कारण निर्णय होईपर्यंत सत्ताधारी पक्षाचे म्हणजेच भाजपचे

निवडणूक रोख्यांचा तपशील मोदींची लपवालपवी

उखळ भरपूर पांढे झाले आहे. आता या निर्णयानुसार जे निवडणूक रोखे वठविण्यात आलेले नाहीत ते संबंधित देणगीदार उद्योगपति किंवा भांडवलदाराला परत करण्याचे बंधन राजकीय पक्षांवर घालण्यात आले आहे. त्यामुळे भाजपचे काहीच नुकसान होणार नाही पण इतर राजकीय पक्षांना म्हणजेच देण्यांचे किरकोळ तुकडे मिळालेल्या राजकीय पक्षांचे मात्र आर्थिक नुकसान होणार आहे. अर्थात हा लहानसा मुद्दा सोडला तर एकंदरीत लोकशाही व निवडणूक प्रक्रियेच्या दृष्टीने हा निर्णय उपकारकच मानावा लागेल. उशीरा का होईना हे शहाणपण सुचले असेच म्हणावे लागेल. कमीत कमी यापुढील काळात तरी सरकार असल्या योजना आणून उद्योगपतींकडून फक्त सत्तापक्षाचाच खजिना भरण्याचे प्रकार कणार नाही.

या योजनेच्या स्थूल स्वरूपाचा वर उल्लेख केलेला आहेच. परंतु काही बाराकावेही लक्षात घ्यावे लागतील. २०१७ मध्ये अरुण जेटली अर्थमंत्री असताना त्यांनी वित्तविधेयकाच्या माध्यमातूनच म्हणजेच अर्थसंकल्प सादर करतानाच या योजनेची घोषणा केली होती. प्रारंभी देणगीदारांसाठी काही मर्यादा घालण्यात आल्या होत्या. त्यामध्ये उद्योगपतींना होणाऱ्या वार्षिक फायदाच्या केवळ साडेसात टक्के रकमच ते राजकीय पक्षांना देणगीदाखल देऊ शकत होते. त्याचप्रमाणे परकी कंपन्यांना या योजनेतून हेतुपूर्वक वगळण्यात आले होते. कारण स्पष्ट होते की भारतीय निवडणुका प्रभावित करण्यासाठी परकी किंवा परदेशी कंपन्यांना हस्तक्षेपाची संधी मिळू नये. अरुण जेटली आज ह्यात नाहीत. परंतु थोडीफार चाड असलेले ते नेते होते. मागाहून या सरकारने ही दोन्ही बंधने रद्द करून टाकली आणि तशी दुरुस्ती या योजनेच्या कायद्यात करून टाकली. म्हणजे राजकीय पक्षांना देणग्या देताना म्हणजेच त्यांच्या नावे रोखे खरेदी करताना रकमेची मर्यादा काढून टाकण्यात आली. म्हणजेच कितीही प्रमाणात राजकीय पक्षांना देणगी देण्याची मुभा त्यांना मिळाली. त्याचप्रमाणे एखाद्या परकी किंवा परदेशी कंपनीच्या भारतातील सहाय्यक कंपनीला भारतातील राजकीय पक्षांना देणग्या देण्याची संधीही देण्यात आली. याचाच अर्थ एकप्रकारे भारतातील निवडणुका प्रभावित करण्यासाठी परदेशातील कंपन्यांना परवानगी देण्यात आली. याला देशभक्ति आणि राष्ट्रवाद म्हणतात काय याचे उत्तर भाजप व संघ परिवाराने देण्याची आवश्यकता आहे. भारतीय वृत्तपत्रे आणि इलेक्ट्रॉनिक माध्यमात परकी गुंतवणुकीला विरोध करण्यात आला होता तो याच कारणास्तव होता की भारतातील जनमत प्रभावित करण्यासाठी या परकी गुंतवणुकीच्या माध्यमांचा दुरुपयोग केला जाऊ नये. परंतु राष्ट्रवादाचे ढोण करणाऱ्या भाजप व संघ परिवाराने निवडणुकांसाठी परदेशी देणगीदारांना देखील भारताचे दरवाजे उघडले. म्हणजे जो राजकीय पक्ष आपल्या देशाला अनुकूल भूमिका घेईल त्या राजकीय पक्षाला देणग्या देण्याचे प्रकार यामध्ये झाले असल्यास आश्वर्य वाटण्यासारखे नाही. यावरून भाजप संघ परिवाराच्या राष्ट्रवादावर महाप्रश्नचिन्ह निर्माण होते. परंतु सर्वोच्च न्यायालयाने ही सर्व योजनाच घटनाबाबूद्य असल्याचे

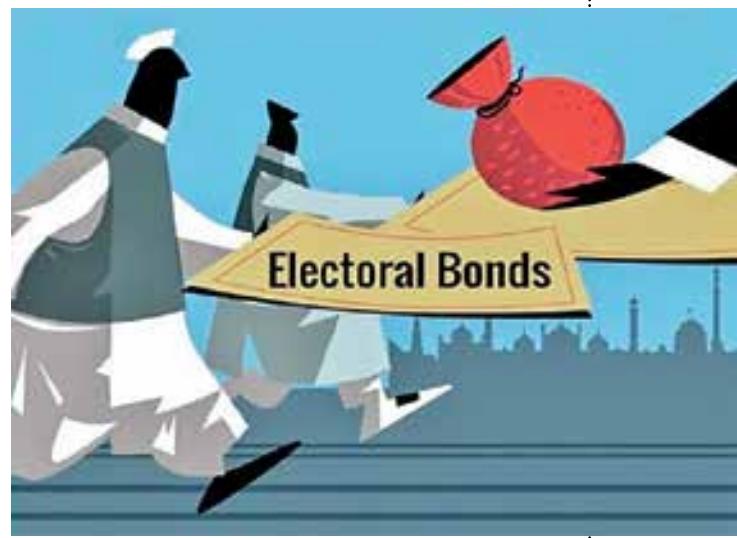
अखेर सरकारने सर्वोच्च न्यायालयास देखील वाटाण्याच्या अक्षता लावण्याचा प्रकार केलेला दिसतो. निवडणूक रोख्यांचे सर्व तपशील ६ मार्चपर्यंत एकत्रित करून ते निवडणूक आयोगाकडे सोपवावेत असा आदेश न्यायालयाने स्टेट बँक ऑफ इंडियाला दिला होता. रोखेविक्रीतील ही शिखर बँक आहे. परंतु तांत्रिक कारणास्तव हे सर्व तपशील एवढ्या लवकर एकत्रित करणे अशक्य आहे अशी असमर्थता व्यक्त करून त्यासाठी ३० जून पर्यंत मुदतवावाद मिळावी अशी याचना बँकेने न्यायालयाकडे केली आहे. त्यामुळे १३ मार्चपर्यंत निवडणूक आयोगातर्फे या रोख्यांची तपशील सार्वजनिक किंवा जाहीर करण्याचा न्यायालयाचा आदेशही आपोआपच बारगळणार आहे. स्टेट बँक ही केंद्र सरकारच्या अधिकारातील आहे. त्यामुळे मोदी सरकारला त्यांचे आणि देणगीदार भांडवलदारांचे साटेलोटे लोकसभा निवडणुकीपर्यंत जनतेसमोर येऊ द्यायचे नाहीत हे यावरून स्पष्ट होते. म्हणजेच निवडणूक रोखे प्रकरण हे पूर्णपणे भानगडीचे आहे आणि यामध्ये मोदी सरकार आकंठ बुडालेले आहे. पारदर्शकतेच्या आग्रहाचा फार मोठा आव आणणारे मोदी येथे कच का खात आहेत हा जाब आता जनतेने विचारला पाहिजे. कर नाही त्याला डर कशाला हवी या न्यायाने मोदी सरकार ही लपवालपवी का करीत आहे याचे उत्तर आता मोदींकडे मागण्याची वेळ आली आहे. या सरकारचे हे ढोंग आता उघडकीस आणण्याची वेळ आली आहे.

सांगून ती आणि त्याबद्दलचा कायदा रद्द केला. एवढेच नव्हे तर आतापर्यंतच्या सर्व देणगीदारांनी दिलेल्या देण्यांच्या रकमा, त्या देणग्या मिळालेले राजकीय पक्ष यांचा तपशील असलेली यादीच निवडणूक आयोगाने १३ मार्च पर्यंत प्रसिद्ध करण्याचे आदेश न्यायालयाने दिले आहेत. त्याआधी सरकारी बँकांनी हे निवडणूक रोखे विकण्याचे काम तकाळ थांबवावे आणि सर्व माहिती स्टेट बँकेकडे सुपुर्द करावी असा आदेशही सर्वोच्च न्यायालयाने दिला आहे. ही योजनाच लोकशाहीविरोधी आणि राज्यघटनेतील तत्वांशी सुसंगत नाही असे मत न्यायालयाने व्यक्त केले आहे. प्रशांत भूषण यांच्या प्रमाणेच कपिल सिब्बल यांनी देखील या योजनेच्या विरोधात न्यायालयासमोर युक्तिवाद केला. प्रशांत भूषण यांनी या योजनेतील गोपनीयतेवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले. निवडणुका हा लोकशाहीचा गाभा आहे आणि त्यातील मतदार हा

घटक निर्णयक असतो. कारण मतदारच नसतील तर निवडणुकांची संकल्पनाच अस्तित्वहीन असेल. त्यामुळे या देणग्यांच्या संदर्भात जर मतदारानाच अंधारात ठेवण्याचा प्रकार असेल तर तो लोकशाहीविरोधी आहे अशा आशयाचे प्रतिपादन प्रशांत भूषण यांनी केले आणि त्या आधारे या देणग्यांची माहिती घेण्याचा पूर्ण अधिकार मतदारांना आहे कारण या प्रक्रियेतील ते सर्वात महत्वाचे घटक आहेत. न्यायालयाने त्यांच्या युक्तिवादाशी सहमती दर्शवली. कपिल सिब्बल यांनी या योजनेमुळे देणग्यांचा ओघ केवळ सत्ताधारी पक्षाकडे राहणार असल्याचे सांगितले. यामुळे निवडणुका समान पातळीवर लढण्याची राजकीय पक्षांची संधीच नष्ट झालेली आहे असेही ते म्हणाले. कारण देणग्यांचा बहुतांश भाग हा केवळ सत्ताधारी पक्षाकडे राहणार असल्याने त्यांच्या विरोधातील राजकीय पक्षांना किरकोळ देणग्यांवर समाधान मानावे लागेल. तसेच सत्ताधारी पक्षाकडे अमाप देणग्या गोळा झाल्याने त्यांची निवडणुका लढण्याची आर्थिक ताकद ही प्रचंड प्रमाणात वाढेल जिचा मुकाबला इतर राजकीय पक्ष करूच शकणार नाहीत असा युक्तिवाद त्यांनी केला. यासंदर्भात त्यांनी काही आकडेवारीही दिली. एडीआर या संस्थेने यासंदर्भात अध्ययन करून आकडेवारी सार्वजनिक केली आहे. २०१७ ते २०२३ याजेवारी या कालावधीत या योजने अंतर्गत १२ हजार ८ कोटी रुपये जमा झाले. आजमीला भाजपच्या खजिन्यात ६५७० कोटी रुपये (एकूण रकमेच्या ५५ टक्के) जमा आहेत. दुसऱ्या क्रमांकावर काँग्रेस पक्ष असला तरी या पक्षाला ११७० कोटी रुपयांच्या आसपास रकम किंवा देणगी(भाजपच्या तुलनेत सहापटीने कमी) प्राप्त झाली. म्हणजेच भांडवलदार, उद्योगपति यांची पसंती सत्ताधारी पक्षाला राहिल्याचे यावरुन स्पष्ट दिसते. याउलट विरोधातील पक्षांना किरकोळ अशा देणग्या मिळण्यावर समाधान मानावे लागले आहे. एडीआर अध्ययन संस्थेच्या आकडेवारीनुसार अन्य राजकीय पक्षांमध्ये तृणमूल काँग्रेस १०९२ कोटी रुपये, तेलंगणा राष्ट्र समिती म्हणजेच आताचा भारत राष्ट्र समिती पक्ष ११२ कोटी रुपये, बिजू जनता दल ७७४ कोटी रुपये आणि द्रुमक ६१६ कोटी रुपये अशा देणग्या मिळाल्या. अशा प्रकारे कोणत्याही निवडणकीत सत्ताधारी पक्षाचे पारडे साधनसंपत्तीच्या बाबतीत जडच राहणार हे स्पष्ट होते. तसेच साधनसंपत्तीच्या मुबलकतेमुळे सत्ताधारी पक्षाचा मुकाबला करणेही विरोधी पक्षांना अशक्यच होणार हेही या आकडेवारीवरुन स्पष्ट होते. याचा अर्थ लोकशाहीत संधीची समानता हे जे मूलभूत तत्व पाळले जाते त्याला या योजनेमुळे पूर्णपणे छेद दिल्याचेही सिब्बल यांनी या आकडेवारीने न्यायालयापुढे मांडले. तसेच या देणग्यांच्या रकमेवरील बंधने किंवा मर्यादा उठविण्याचा मोठी सरकारचा निर्णय, त्याला करात सवलत देण्याचा निर्णय या सर्व बाबी लक्षात घेता या योजनेत मनी लांडरिंगचा धोका, बेहिशोबी किंवा काळा पैसा पांढरा करण्याचे प्रकार संभवतात याकडे सिब्बल यांनी न्यायालयाचे लक्ष वेधले. त्यांचा युक्तिवादी न्यायालयाने ग्राह्य धरला. सिब्बल यांनी आणखी एका व्यावहारिक मुद्याकडे लक्ष वेधले. निवडणुकांमध्ये

प्रामुख्याने रोख रकमेचा वापर केला जातो. या रोखांची रकम ही राजकीय पक्षांकडे म्हणजेच त्यांच्या खात्यात जमा होते. त्यामुळे यातील किंती रकम उमेदवारांना दिली जाते याबद्दल त्यांनी शंका व्यक्त केली. तसेच लोकसभेच्या मोठ्या मतदारसंघांसाठी ९५ लाख रुपये तर लहान राज्यातील मतदारसंघांसाठी ७५ लाख रुपये आहे. लोकसभेच्या ५४५ जागा आहेत आणि राजकीय पक्षाने सर्व उमेदवारांचा खर्च केला तरी तो चारशे कोटी रुपयांच्या आसपास येतो. आता भाजपकडे तर ६५६६ कोटी रुपये जमा असताना उर्वरित रकमेचा हिशोब काय असा सवाल सिब्बल यांनी केला. या देणग्यांचा सरळसरळ अर्थ सत्ताधारी पक्षाकडून आपल्याला हवी ती कामे करवून घेणे असा आहे आणि तोच या योजनेचा मूळ हेतु आहे

असे सिब्बल यांनी सांगितले. देणग्यांद्वारे मिळणारा पैसा हा राजकीय पक्ष म्हणजेच सत्ताधारी पक्ष त्यांची कार्यालये बांधणे, आमदार खरेदीविक्रीसाठी वापरत असणार अशी शंकाही सिब्बल यांनी व्यक्त केली. याचा अर्थ उमेदवाराचा खर्च वेगळा आणि देणग्यांद्वारे मिळणारा पैसा वेगळा अशा रीतीने निवडणुकांच्या खर्चाच्या गणिताबद्दलच एकंदरीत शंका निर्माण होते असे सिब्बल यांनी मत व्यक्त केले. सर्वोच्च न्यायालयाने योजना घटनाबाबूद्धि ठरवितानाच त्यामध्ये पारदर्शकतेचा पूर्ण अभाव असल्याचे प्रतिपादन केले. निवडणुकांची पारदर्शकता टिकविण्यासाठी अशा धूसर किंवा अपारदर्शक योजनां गैरलागू आहेत आणि लोकशाहीच्या मूल्यांशी त्या सुसंगत नसल्याच्या आशयाचे मत न्यायालयाने व्यक्त केले.

भारतात अद्याप लोकशाही व्यवस्था टिकली पाहिजे असे मानणारा मोठा वर्ग आहे. त्याचप्रमाणे भारतात लोकशाही नांदली पाहिजे यासाठी बांधिलकी मानणाऱ्या लोकशाही संस्थाही अद्याप अस्तित्वात आहेत. न्यायासंस्थेने भारतीय संसदीय लोकशाहीच्या

संदर्भातील आपली बांधिलकी या दोन निर्णयांच्या माध्यमातून सिद्ध केली आहे. उलट लोकनियुक्त सरकारकडून लोकशाहीची जी गळचेपी आणि अवहेलना केली जात आहे तिला वेळीच चाप लावण्याचे काम न्यायसंस्थेने केले आहे. २०१४ पासून सातत्याने लोकशाहीचा आणि लोकशाही संस्थांचा संकोच केला जात आहे. अशी अनेक उदाहरणे देता येतील. अगदी संसदेत बहुमताच्या जोरावर सरकारला अनुकूल असे कायदे संमत करण्याची प्रक्रियाही रेटून केली जात आहे. तीन शेतकरी कायदे ज्या पद्धतीने संमत केले गेले ते त्याचे सर्वांत मोठे उदाहरण होते. अखेर शेतकऱ्यांच्या संघटित दबावापुढे अहंमत्य नेतृत्वानाही माघार घ्यावी लागली. संसद असेल, निवडणूक आयोगासारखी घटनात्मक आणि स्वायत्त संस्था असेल अशा संस्थांना स्वतःच्या कह्यात ठेवण्याचे आटोकाट प्रयत्न राज्यकर्त्यांनी केले आहेत. निवडणूक आयोग तर

सरकारच्या तालावर नाचणारा एखादा पाळीव प्राणी असतो त्या अवधेत आहे. त्यामुळेच महाराष्ट्रातील शिवसेना फुटीवरील आपल्या निर्णयात सर्वोच्च न्यायालयाने निवडणूक आयोगाच्या आचरणावर प्रतिकूल शेरेबाजी करतानाच निःपक्ष निवडणूक आयुक्तांची निवडही पारदर्शकपणे होण्याची गरज व्यक्त करून त्यासाठी सरन्यायाधीशांचा समावेश असलेल्या समितीच्या स्थापनेची शिफारस केली होती. परंतु न्यायसंस्थेचा हा आदेश झुगारण्यासाठी या राज्यकर्त्यांनी संसदेमार्फत

समिती स्थापनेचा कायदा करताना त्यातून सरन्यायाधीशांना बगळण्याची तरतूद केली. परंतु निवडणूक आयोगाने ज्या प्रकारे फुटीर गटाला निवडणूक आयोगाने मान्यता देण्याचा प्रकार केला तो कायद्याशी सुसंगत नाही असे स्पष्ट केले होते. तसेच उद्धव ठारके यांनी राजीनामा दिला नसता तर त्यांची पुन्हा नेमणूक करण्याचा आदेश आम्ही दिला असता असेही सांगतानाच महाराष्ट्रातील शिंदे फडणवीस यांचे सरकार बेकायदेशीर असल्याचेच सूचित केले होते. न्यायसंस्थेने गेल्या काही दिवसात राज्यघटनेतील मूलभूत तत्वांबाबत सक्रियता दाखविलेली आहे. त्यामुळे राज्यकर्त्यांचा बचावाच्या पवित्रात गेले आहेत. निवडणूक रोख्यांच्या संदर्भातील निर्णयावर सरकारने आणि सत्ताधारी पक्ष असलेल्या भाजपने प्रतिक्रियेबाबत मौन पाळले हे सूचक आहे. न्यायालयाच्या निर्णयाचा सन्मान करतो आणि निर्णयाचा तपशीलवार अभ्यास करून मतप्रदर्शन करू असे प्रवक्ते रविशंकर प्रसाद यांनी सांगितले आहे. निवडणूक आयोगाने देखील अद्याप मतप्रदर्शन केलेले नाही.

स्टेट बँकेने रोख्यांबाबतची सर्व माहिती व तपशील निवडणूक आयोगाला सादर करण्याचा आदेश दिला आहे. तसेच १३ मार्च पर्यंत देण्यादारांची नावे, त्यांनी राजकीय पक्षांना दिलेल्या देण्याच्यांची रक्कम आणि देण्या मिळालेले राजकीय पक्ष यांची यादी सार्वजनिक करण्याचाही आदेश दिला आहे. त्यावरही निवडणूक आयोगाने मौन पाळले आहे. त्यामुळे आता बेगळ्या शंकाही व्यक्त होऊ लागल्या आहेत. हा निर्णय निरस्त किंवा निकामी करण्यासाठीच म्हणजेच रद्दबातल करण्यासाठी सरकार काहीतरी निर्णय करीत असल्याच्या चर्चा आहेत. वटकुम सरकार काढू शकेल की नाही याबाबत भिन्न मते आहेत. सिव्बल यांच्या मते या संदर्भात सरकारला वटकुम काढता येणार नाही. मग निवडणूक आयोगाकडून ही यादी जाहीर करण्याची बाब प्रत्यक्षात येईल काय याबाबत शंकाकुशंक क्यून होत आहेत. कारण निवडणूक आयोगाचे यावरील मौन सूचक आहे. या चर्चा चालू असतानाच आणखी एक घोटाळा प्रकाशात आलेला आहे. मोदी सरकारने ईडी (एन्फोसमेंट डायरेक्टोरेट) म्हणजेच सक्तवसुली संचालनालय, सीबीआय, प्रासीकर विभाग यांच्या मार्फत काही उद्योगांना नोटिसा पाठवून आणि कारवाईचा धाक दाखवून त्यांच्याकडून देण्या वसूल केल्या असा आरोप कांग्रेसने केला आहे. याबाबत पक्षाने अर्थमंत्रांना अधिकृतपणे पत्र लिहून याबाबत चौकशी करण्याची मागणी केली आहे. निवडणूक रोख्यांचा कायदा झाल्यानंतर २०१८ ते २०२२ या कालावधीत सुमारे तीस अशा कंपन्यांची नावे समरेआली आहेत की ज्यांच्याविरुद्ध वरील तपास संस्थांनी कारवाई सुरु केलेली होती. परंतु या कंपन्यांनी निवडणूक रोखे खेरेदी केल्यानंतर त्यांच्याविरुद्धची कारवाई थांबविष्यात आली. या कंपन्यांची नावे ईडी, सीबीआय आणि प्रासीकर विभाग (आयटी) यांच्याकडे आहेत आणि तीच नावे देण्यादारांच्या संदर्भात वेळोवेळी निवडणूक आयोगातॅ त्यांच्या वेबसाईटवर देण्यात आलेली आहे. याचाच अर्थ मोदी सरकार किंवा भाजपने सत्तेत असल्याचा गैरफायदा घेऊन या कंपन्यांना धमकावून सक्तीने रोखे घ्यायला लावले असा कांग्रेसचा आरोप आहे. या प्रकारे भाजपला ३३५ कोटी रुपये मिळाले अशी माहितीही देण्यात आली आहे. आता यासंदर्भात चौकशी होणार नाही हे उघड आहे. उलट कोडोपणाने होय, आम्ही उघडपणे देण्या घेतल्या असे छातीठोकपणे सांगितलेही जाईल. त्यामुळेच देशात एक वैशिष्ट्यपूर्ण पण चिंताजनक स्थिती असित्वात आलेली आहे. लोकशाहीच्या मुळावर आलेले राज्यकर्त्यांनी आहेत. एका विशिष्ट राजकीय विकृतीचे प्रतिनिधित्व करणारी राज्यघटनेवर आधारित सर्वसमावेशक राजकीय संस्कृती भारतात टिकवायची की लोकशाहीविरोधी राजकीय विकृतीचे प्रतिनिधित्व करणारी विचारसरणी टिकवायची याचा निर्णय मतदारांना करावा लागणार आहे. यासंदर्भात भारतीय न्यायसंस्थेने त्यांचा कौल दिलेला आहे. मतदारांना तो मार्गदर्शक ठरल्याखेरीज राहणार नाही.

■■■

भाजप हळवेत, विरोधकाच्या एकीने गणित बदलणार

व्यंकटेश केसरी

राजधानी दिल्लीच्या सीमेवर चाललेले शेतकऱ्यांचे आंदोलन, चंद्रीगड महापौर पदाच्या निवडणुकीत निवडणूक अधिकाऱ्याने भाजपला मदत करण्यासाठी उघडपणे मतप्रिकेवर खाडाखोडी करून बाद ठरविलेली मते आणि निवडणूक रोखे हे तीन मुद्दे येत्या लोकसभेच्या निवडणुकीत किती प्रमाणात निर्णायिक ठरतील हे येत्या काही दिवसात कळेल पण यामुळे भाजपच्या उन्मादी प्रचाराला खीळ बसली आहे हे मिश्रित. शेती मालाचे भाव बांधून मिळावेत, शेतकऱ्यांच्या धान्याला किमान आधारभूत किंमत मिळावी म्हणून आंदोलन करणाऱ्या शेतकऱ्यांची एकीकडून नाकेबंदी करायची, ते चिरडून टाकण्यासाठी सरकारी दमण यंत्रणेला कामाला लावायचे. लोखंडी तारा, सिमेंट्सचे बैरिकेड्स उभे करायचे, "हे फक्त पंजाब मधल्या बऱ्या शेतकऱ्यांचे आंदोलन आहे, त्यांना दुसऱ्या राज्यातील शेतकऱ्यांचा पाठिंबा नाही" असा छुपा प्रचार करायचा आणि दुसरीकडे वाटाघाटी चालू ठेवायच्या ही नरेंद्र मोदी सरकारची दुहेरी नीती आहे. गेल्या दहा वर्षांपासून सत्तेत असलेल्या या सरकारचा तोंडवळा शेतकारी विरोधी आहे हे लपूर राहिले नाही. भाजपचे 'चाणक्य' केंद्रीय गृहमंत्री अमित शहा हे मणिपूरमध्ये सप्तशेल अपयशी ठरले आणि आता ते

शेतकारी आंदोलनापासून टूर राहू लागले आहेत.

मोदी सरकारचा चेहरा उन्मादी हिंदुत्ववादी, किसान विरोधी, कॉर्पोरेट जगताच्या बाजूने आहे. हे सरकार महागाई, बेकारी, शेतकारी, असंघटित वर्ग यांच्या बदल काही बोलत नाही. म्हणजे लोकांच्या जिज्हाज्याच्या प्रशांवर न बोलता, ते न सोडविता मोदी सरकार आणि त्यांची भाजप राम मंदिर, घराणेशाही अशा प्रश्नावर सारा जोर लावते, तोंडी लावायला पाकिस्तानचा मुद्दा असतोच हे लोकांना कळू लागले आहे. शेतकऱ्यांचे आंदोलन हे जसे जसे चिघळत जाईल तसे तसे त्याची चर्चा देशभरात होईल आणि ते भाजपला या निवडणुकीच्या काळात महागात पडणार आहे. हरियाणात भाजपला मागच्या विधानसभा निवडणुकीत बहुमत मिळाले नव्हते. इंडियन नॅशनल लोकदलाच्या फुटीर गटाला सोबत घेऊन भाजपने सरकार बनविले. शेतकऱ्यांच्या आंदोलनाचा जबर फटका भाजपला हरियाणा, पंजाब, पश्चिम उत्तर प्रदेश मध्ये नाही मिळाला तर खुशाल समजावे "चंद्रीगड पॅटर्न"! . कारण निवडणूक मॅनेज केल्याशिवाय भाजप जिंकू शकणार नाही. शिवाय लाल बहादूर शास्त्रीची "जय जवान, जय किसान" ही घोषणा दिल्याने नरेंद्र मोदी, अमित शहा, भाजपचे नामधारी अध्यक्ष जे.पी. नड्डा हे शेतकारी नेते होऊ शकत नाहीत.

चंद्रीगड महापौर पदाच्या निवडणुकीत झालेल्या उघड गैरव्यहाराबद्दल सर्वोच्च न्यायालयाने ताशेरे ओढले आहेत पण या प्रकाराने भाजपची काळी बाजू, सतेसाठी कोणत्याही स्तराला जाण्याचे मोदी सरकारचे धोरण, त्यासाठी वापरली जात असलेली दमण शक्ती, पक्षपाती प्रशासन हे लोकांसमोर आले आहे. ही लोकसभा निवडणुकी पूर्वीची रंगीत तालीम असू शकते. आता

युपीत अमित शहाना 'नो एंट्री'

केंद्रीय गृहमंत्री अमित शहा वारंवार महाराष्ट्रात येतात पण ते अशांत मणिपूरला जात नाहीत. पंजाबात त्यांचे दौरे दिसत नाहीत. तामिळनाडू, केरळ त्यांच्या आवाक्याबाहेरचे आहे. आंध्र प्रदेशाच्या विभाजनाची उघड भूमिका घेतल्याने त्यांना म्हणजे भाजपला आंश्वात स्थान मिळण्याचा प्रश्न नाही. पण उत्तर प्रदेशात त्यांची एन्ट्री कोणी रोखली ? हा खरा प्रश्न आहे. उत्तर प्रदेशात नरेंद्र मोदी वगळता भाजपच्या कोणत्याही नेत्याला, केंद्रीय मंत्र्यांना स्थान नाही. कारण ते आता "योगी राज" झाले आहे. तिथे शब्द चालतो तो मुख्यमंत्री योगी आदित्यनाथ यांचा हा मेसेज भाजपत आणि भाजप बाहेर गेला आहे.

लोकसभा निवडणुका निःपक्षपातीपणे, खुल्या वातावरणात कशा होतील ? याच्या चर्चा सुरु झाल्या आहेत. निवडणूक आयोगाचे ताजे निर्णय वादप्रस्त आहेत, त्यांना सर्वोच्च न्यायालयात आव्हान देण्यात आले आहे. निवडणूक आयुक्तांची नियुक्ती प्रक्रिया पारदर्शी नाही याबद्दल सर्वोच्च न्यायालयाने शंका घेतली आहे. आणि निवडणूक आयोगाच्या ताज्या निकालांनी सर्वोच्च न्यायालयाची शंका बरोबर असल्याचे सिद्ध होत आहे. पण मोदी सरकारला याची चाढ नाही.

पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी येत्या लोकसभा निवडणुकीत भाजप ३७० जागेवर विजयी होईल तर भाजप प्रणित राष्ट्रीय लोकशाही आघाडी ४०० पेक्षा आर्थिक जागावर विजयी होईल असे सांगितले आहे. पण त्याला आधार काय ? इलेक्ट्रॉनिक वोटिंग मशीन मध्ये गडबड केल्याशिवाय हे शक्य आहे काय ? कोणतीही हवा नाही, आणि जी आहे ती मोदी सरकार व भाजपच्या विरोधी आहे. मोदी सरकारच्या विकासाच्या गप्पा जुन्या झाल्या आहेत. भाजपच्या 'विश्वगुरु' ला चीन, अमेरिका, रशिया भीक घालत नाही. विरोधक एक नसले तरी पश्चिम बंगाल, महाराष्ट्र, तामिळनाडू, कर्नाटक, केरळ, तेलंगणा, पंजाब, हरियाणा, झारखंड, दिल्ली, हिमाचल प्रदेश, उत्तराखण्ड, इतकेच नाही तर राजस्थान, छत्तीसगढ मध्ये भाजपसाठी मैदान साफ नाही. मग ३७० जागेचा आकडा येतो कोठून ? त्याचे उत्तर मिळते इलेक्ट्रॉनिक वोटिंग मशीन !

निवडणुकीपर्यंत आपण सतेत आलो असे समजून स्वतःचा जययोष करणारे नरेंद्र मोदी यांच्या सरकारने सोशल मीडियाच्या नाड्या आवळायला सुरुवात केली आहे. टी.व्ही. चॅनेल्सची विश्वासार्हता संपली आहे तर प्रिंट मीडिया चरणदासाच्या भूमिकेत

વિશ્વગુરુચી મજબુરી, પ્રાદેશિક પક્ષાંશી

જગતાત્મા સર્વાત મોઠા પક્ષ અસલ્યાચા દાવા કરણારા ભાજપ મહારાષ્ટ્ર, બિહાર, ઉત્તર પ્રદેશ, કર્નાટક યા રાજ્યાત પ્રાદેશિક પક્ષાંશી યુતી કરુન લોકસભેચ્યા નિવડણકીલા સામરે જાત આહે. હા પક્ષ પંજાબ, હરિયાણા, આંધ્ર પ્રદેશ, તામિલનાડૂત સ્વબળાવર જાઉ શકત નાહી. મહણજે તેથે આજ ના ઉદ્યા યા સ્વયંઘેણિત બલાઢ્ય પક્ષાલા પ્રાદેશિક ટેક્ઝ લાગણાર. મહણજે આઠ રાજ્યાત 'વિશ્વગુરુ' નરેંદ્ર મોદી યાંચ્યા નાવાવર નિવડણક લદણ્યાચી હિમ્મત ભાજપ મધ્યે નાહી. યા શિવાય પૂર્વોત્તર રાજ્યે, જમ્મૂ, કાશ્મીર યેથેહી યા પક્ષાલા સહાય્યાચી ગરજ આહે. અયોધ્યેતીલ રામ મંદિર, વિકાસાચ્યા વારેમાપ ઘોષણા, વિરોધી પક્ષાંચી પાડાપાડી આણિ બ્રમ્હાંડનાયક અશી પંતપ્રધાન નરેંદ્ર મોદી યાંચી પ્રતિમા કરુનહી ભાજપ નિવડણકૂપૂર્વ યુત્યા કરુન નરેંદ્ર મોદી યાંચ્યાવર અવિશ્વાસ દાખાવીત આહે. આણિ મોદી યાંચ્યા સામેર દુસરા પર્યાય નાહી કારણ યુતી શિવાય ભાજપ ૩૭૦ જાગા જિંકું શકત નાહી અશી અપ્રત્યક્ષ કબુલી મોદી સકટ સારા પક્ષ દેત આહે. ભાજપ વિરોધકાંચે જે વ્યાયચે તે યા નિવડણકીત હોઈલ પણ તુંમી કા પાય ખરરૂ લાગણાત ? હા સવાલ આહે. લોકાંચ્યા ડોલ્યાત ધૂલ ફેકણે, ત્યાંચા બુદ્ધિભેદ કરણે હે ભાજપચે આવડતે કામ આહે. તોચ યા પક્ષાચા, તિચ્યા માતૃ સંઘનેચા ડી.એ.એ. આહે. ભાજપકડે અમાપ પૈસા આહે. તો દેણગ્યાતૂન કિતી મિલાલા, ત્યા બદલ્યાત દેણગીદરાંચી કિતી કામે ભાજપચ્યા સરકારને કેલી, કંપન્યાંના ધર્મકાવૂન ત્યાંચ્યાક્ડૂન કિતી માલ કાઢલા યા બદલ ભાજપ, સરકાર આણિ 'અદૃશ્ય' હાત કાહી બોલાયલા તયાર નાહી. કારણ તે પરવડણારે નાહી. એવઢા મલિદા મિલ્લૂન વિરોધી પક્ષાલા છદમહી મિલ્લૂન્યે યાસાઠી સામ, દામ, દંડ, ભેદ યાચા વાપર સુરુ આહે. યાચા અર્થચ અસા કી ભાજપ, નરેંદ્ર મોદી યાંના કામાવર નિવડૂન યેણ્યાચી ખાત્રી નાહી.

ગેલ્યા દહા વર્ષાપાસૂન આહે. જુન્યા અવતારાતીલ ડ્વિટર હેન્ડલલા મહણજે નવ્યા અવતારાતીલ એક્સ પ્લેટફોર્મલા મોદી સરકાર ધર્મકાવત આહે, અશા બાતમ્યા આહેત. યાચા અર્થચ અસા કી અયોધ્યેતીલ રામ મંદિર, વિકાસાચ્યા વારેમાપ બાતા, વિશ્વગુરુ પ્રતિમા, આક્રમક હેંડુત્વ યાને તિસચાંદા પંતપ્રધાનપદ મિલ્યાંચી 'યારંટી' ખુદ નરેંદ્ર મોદી યાંના નાહી. એણ "મોદીજી કી યારંટી" ચ્યા જાહિરાતીવર કરોડો રૂપયે ખર્ચ હોત આહેત.

સરકારી યંત્રોનો મહણજે ઈ.ડી. સી.બી.આય, ઇન્કમ ટૅક્સ, પ્રિન્ટનેશન આંફ મરી લૉણ્ડરિંગ એક્ટ ચા વાપર રાજકીય વિરોધકાંચર કરણારે મોદી સરકાર આણિ ભાજપ આતૂન ધાસ્તાવલે આહેત. યા યંત્રોને વિરોધકાંના કેવળ એકત્ર આણલે નસૂન ત્યાંચ્યાત ભાજપલા હારવિષ્ણાસાઠી ચેવ નિર્માણ કેલા આહે. કાંગ્રેસ આણિ આમ આદમી પાર્ટી એકત્ર આલે આહેત યાચા ફટકા ભાજપલા દિલ્લી, હરિયાણા, પંજાબ આણિ ગુજરાત મધ્યે મિલ્યાર આહે. મહારાષ્ટ્રન નરેંદ્ર મોદી, અમિત શહા યાંચ્યા ઘામ નિયણાર આહે. કારણ સત્તેત અસલેલ્યા ફુટીરાંચી વિશ્વાસાર્હતા નાહી આણિ અસંગાશી સંગ કેલ્યાચી રાજકીય કિંમત ભાજપલા મોજાવી લાગણાર આહે. "ચાણક્ય" અમિત શહાંચ્યા નિગરાણીખાલી કેલેલ્યા પક્ષ ફોડી ભાજપચ્યા ગળ્યાશી યેતીલ હે સાંગણ્યાસાઠી જ્યોતિષ્યાચી ગરજ નાહી. વિરોધી પક્ષ મૈદાનાત ઉભે આહેત. ચવતાલ્લેલા વિરોધી પક્ષ, અસ્વસ્થ સિવિલ સોસાયટી, સોશલ મીડિયાચી મુસ્કટદાબી યા નિવડણકીત ભાજપચ્યા વિરોધાત જાણાર હે નિર્વિવાદ.

વિરોધી પક્ષાંચ્યા 'ઇંડિયા' આઘાડીચી 'ઇડી', આઘાડી, 'ઘમંડીયા' આઘાડી અશી ટવાઢી જાણાચ્યા ભાજપસાઠી વિરોધી પક્ષાંચે જાગ વાટપ હી ધોક્યાચી ઘંટા આહે. નિતીશ કુમાર યાંચ્યા જનતા દલાચે ભાજપ પ્રણિત આઘાડીત પુનર્ગમન ઝાલ્યાને ખુશીત અસલેલ્યા નરેંદ્ર મોદી યાંના કાંગ્રેસ આણિ આપ એકત્ર યેણ્યાચા ધોકા માહિત આહે. પશ્ચિમ બંગાલ મધ્યે તૃણમૂલ કાંગ્રેસ, કાંગ્રેસ, ડાવે યાંના ત્યાંચે અસ્તિત્વ ટિકવિષ્ણાસાઠી એક હોણ્યાચી ગરજ લક્ષ્યત આલી આહે. ઉત્તર પ્રદેશાત સમાજવાદી પાર્ટી, કાંગ્રેસ યાંચ્યા યુતીને પર્યાય નિર્માણ ઝાલા આહે. યાત તિકીટ વાટપાત મુખ્યમંત્રી યોગી આદિત્યનાથ યાંના ભાજપને ડાવલ્લે તર ભાજપ અંતર્ગત પાડાપાડી રેંગેલ. યાસ શિવાય મોદી હે ઉત્તર પ્રદેશાપેક્ષા ગુજરાતા ઝુકતે માપ દેત આહેત હે લપૂન રાહિલે નાહી. યોગી દબંગ આહેત. તે મોર્દાંચ્યા મેહેરબાનીને મુખ્યમંત્રી ઝાલે નાહીત. ત્યાંચ્યા યેણ્યાને અમિત શહાંચ્યા ઉત્તર પ્રદેશ દૌચ્યાલા છાપ લાગલા આહે. ત્યાંના દક્ષિણત વાવ નાહી.

મોદી યાંચ્યા કારકિર્દીત દક્ષિણ-ઉત્તરેતે તણાવ વાઢલે આહેત. ભાજપલા દક્ષિણત ચેહારા નાહી, ભાષા નાહી, પ્રભાવ નાહી. ત્યાંચે 'ડબલ ઇંજિન', ખોકે નીતી દક્ષિણત ચાલલી નાહી. ત્યામુલે ભાજપચી સારી મદાર હિંદી ભાર્ષિક પ્રદેશાંવર આહે. લોકપિય નેત્યાંના, જનાધાર અસલેલ્યા નેત્યાંચે ખચ્ચીકરણ કરણે આણિ 'હોયબાંના' સત્તેત બસવિણે હી નરેંદ્ર મોદી યાંચ્યા કામાચી શૈલી આહે. ત્યામુલે ગુજરાત, મધ્ય પ્રદેશ, રાજસ્થાન, છત્તીસગડ મધ્યે 'બિન ચેહન્યાચે' મુખ્યમંત્રી દિસતાત તર મહારાષ્ટ્ર મોદી કૃપેને સર્કસ આણિ તમાશા એકાચ વેળી ચાલૂ આહે. આતા ભાજપચે સહાનુભૂતિદાર, સંઘચે

एकनाथ शिंदे यांची अवस्था “दर्या में खसखस”

जनता दलाचे (सेक्युलर) नेते आणि बिहारचे मुख्यमंत्री यांनी अनेकदा कोलांटुड्या मारल्यानंतर सध्या भाजपच्या वळचणीखाली आले आहेत. तांत्रिकदृष्ट्या ते भाजप प्रणित राष्ट्रीय लोकशाही आघाडीचे (एन.डी.ए.) सर्वात वजनदार, जुने – जाणते सहकारी आहेत. त्यांच्या खालोखाल तेलगू देसमच्या एन चंद्राबाबू नायडू यांचा क्रमांक लागतो. त्यांचा पक्ष औपचारिकपणे एन.डी.ए. मध्ये सामील व्हायचा आहे. पण एन.डी.ए. मधल्या कोणत्याही घटक पक्षाच्या नेत्याला नरेंद मोदी एन.डी.ए.चे संयोजक करतील काय? मोदी यांचा स्वभाव पाहता याचे उत्तर ‘नाही’ असेच असेल. कारण कोणालाही मोठे केले तर आपण छोटे होतो अशा धास्तीने ते नेहमी पछाडलेले असतात. अमित शहाला भलेही ‘चाणक्य’ म्हटले जात असेल पण हा ‘चाणक्य’ मोदी समोर सेवकाच्या भूमिकेत असतो. केंद्रीय मंत्री मंडळातील भाजपचे वरिष्ठ मंत्री, संघटनेतील नेते यांना मोदी यांनी ‘होयबा’ करून ठेवले आहे. हे नितीश कुमार, चंद्राबाबू नायडू, देवेंगौडा यांना माहित नाही काय? यात एकनाथ शिंदे यांची अवस्था “दर्या में खसखस” अशी झाली आहे.

येती लोकसभा निवडणूक ऐतिहासिक

नरेंद मोदी यांच्या गेल्या दहा वर्षांच्या राजवटीत केंद्र आणि राज्यांचे संबंध तणावपूर्ण राहिले. त्याचा परिणाम देशाच्या ‘फेडरल स्टक्कर’ वर होत आहे. लोकसभा मतदारसंघांची पुनर्चना होणार आहे. त्यात उत्तर भारतातील जागा वाढतील, दक्षिण भारतातील कमी होतील. याचा परिणाम सत्ता, संसाधन याच्यावर उत्तरेचा वरचमा कायम राहण्यावर राहील. संपत्ती दक्षिणेतील राज्यांनी कमवायची, विकास त्यांनी करायचा आणि उत्तर भारतातील राज्यकर्त्यांनी तो लुटायचा, लोकसंख्येच्या बळावर त्यांच्याच हाती देशाची सत्ता राहणार असेल तर ते देशाच्या ऐक्याला घातक ठरणार असल्याची भीती लोकात व्यक्त होऊ लागली आहे. लोकसभा, राज्य सभेतील सदस्यांची संख्या वाढणार म्हणून नवे संसद भवन बांधण्यात आले. पण मतदारसंघाच्या पुनर्चनेने नवे भूत निर्माण झाले तर...? भाजपचे मूळ धोरण ध्रुवीकरणाचे आहे. मोदी राजवटीत त्याला भरपूर खतपाणी मिळाले. पण हे ध्रुवीकरण यापुढे फक्त हिंदू-मुस्लिम यांच्यापुरते सीमित राहणार नाही तर हिंदू-खिश्न, हिंदू-शीख, असे वाढत जाईल असे भाकीत विचारवंत वर्तवू लागले आहेत. भाजपच्या हाती सत्ता राहणे याचा अर्थ संविधानात बदल, अल्पसंख्यांकांना द्वितीय दर्जा आणि पुढे अराजकाकडे वाटचाल अशी होणार असेल तर येती लोकसभा निवडणूक ऐतिहासिक ठरणार आहे. भाजप विरोधक भले पर्याय देवो अथवा न देवो मतदानानाच आता टॉक्टिकल मतदानातून पर्याय द्यावा लागणार आहे, असे दिसते.

स्वयंसेवक यांचा मोदी राजवटीबद्दल भ्रमनिरास होताना दिसत आहे. त्यांची मते फुटीरांकडे वळणे सोपे दिसत नाही. निवडणूक प्रचाराचा सारा ताण आणि तणाव मोदी आणि शहा यांच्यावर पडणार आहे कारण यांचा दुसऱ्या कोणावर विश्वास नाही, कोणाला मोठे होऊ यायचे नाही. या दोघांनी कर्नाटकात बी.एस.येडियुरप्पा, जनता दल (सेक्युलर) यांच्या समोर झुकते घेतले आहे. मोदी नावावर महाराष्ट्रात तरुन जाता येणार नाही हे लक्षात आल्याने भाजप प्रणित

आघाडीत आता “खोगीर भरती” चालू आहे. जागा वाटपात यांच्यातले विरोधाभास प्रखर होतील. आणि त्यानंतरचा अध्याय पाडापाड्याचा असेल. ‘बाहेरचे’ नेते लादल्याने भाजपचा कार्यकर्ता अगोदरच उदासीन आहे. तो जेवढा स्थितप्रज्ञ होईल तेवढ्या प्रमाणात भाजपचे निवडणुकीत नुकसान होईल. पण इलेक्ट्रॉनिक्स वोटिंग मशीन मध्ये चमत्कार झाला तर.... काहीही होऊ शकते!

महाराष्ट्राचा चेहरा

पक्षाची उभारणी मजबूतीनं करण्याची आवश्यकता आहे, या भावनेने तुम्ही सर्व महिला भगिनी या ठिकाणी आलात. मला आठवतंय की, २५ वर्षांपूर्वी या सभागृहामध्ये राष्ट्रवादीची निर्मिती करण्यासाठीचा ठाव आम्ही केला. या ठिकाणी आम्ही पक्ष स्थापन केला. संध्याकाळी

शिवाजी पार्कवर महाराष्ट्राच्या कानाकोपन्यातून १ लाखांहून अधिक कार्यकर्ते आले होते. त्या सर्वांनी या पक्षाची धुरा खांद्यावर घेण्याची शपथ घेतली आणि पक्ष वाढवण्याच्या दृष्टीनं पावलं टाकली.

आपला पक्ष हा असा पक्ष आहे की, ज्याची स्थापना झाल्यानंतर ३ महिन्यांच्या आत महाराष्ट्राच्या जनतेनं सत्तेवर जाण्याची जबाबदारी आपल्यावर सोपावली. अनेक लोक एकत्रित आले. ज्यांनी कधी विचार केला नव्हता, सामान्य कुटुंबातल्या तरुणांनी ही जबाबदारी आपल्या खांद्यावर घेतली. ५ ते १० वर्षांमध्ये महाराष्ट्राला हे दाखवून दिलं की,

शरद पवार

सामान्य माणसाच्या प्रश्नांची सोडवणूक हा राष्ट्रवादीचा कार्यकर्ता करतो आणि त्याचे कारण, तुम्हा सर्वांचे सामुदायिक कष्ट घेण्याची जी भूमिका आहे त्यामुळं हे सर्व शक्य झालं.

काही विचारधारा आपण स्वीकारली. महात्मा फुले, शाहू राजे आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा आदर्श आपल्या सर्वांसमोर आहे. आदर्श याचा अर्थ काय? फक्त फोटो लावण, भाषणांमध्ये उल्लेख करणं या गोष्टी पुरेशा नाहीत. या महान व्यक्तींनी काय करून दाखवलं, आपल्यापुढं आदर्श काय ठेवला आणि त्यामधून आपण समाजाची उभारणी ही कशी करणार आहोत या सर्व गोष्टीकडं खन्या अर्थानं लक्ष देण्याची आवश्यकता आहे.

महात्मा ज्योतिबा फुले आणि सावित्रीबाई यांनी समाजाचा अशिक्षित वर्ग, ज्यांना सन्मानाने जगण्यासाठी

एकजुटीने बदलूया

शिक्षित करण्याचे काम मोठ्या प्रमाणावर केलं. सावित्रीबाईंनी पुण्याच्या भिडे वाढ्यामध्ये मुर्लीची शाळा काढल्यानंतर विरोध होत असताना सुद्धा त्याची चिंता न करता स्त्री शिक्षणाचा पाया घातला. महात्मा ज्योतिबा फुलेनी आधुनिकता, विज्ञान याचे महत्त्व आणि समाजाची गरिबी घालवण्यासाठी जी काही धोरणे राबवण्याची आवश्यकता आहे, त्यासंबंधीचा आग्रह त्यांनी इंग्रज सरकार समोर ठेवला.

देशात इंग्रजांचे राज्य होते आणि ते राज्यकर्ते भारतात यायला निघाले, त्यांच्या स्वागतासाठी इथल्या घटकांनी एक कमान बांधली, ज्याला आपण ‘गेटवे ऑफ इंडिया’ असे संबोधतो. त्या गेटवे ऑफ इंडियाकडे

इंग्रज राजाची तुकडी आली आणि ते उतरले. तिथं एक फेटा बांधलेला आणि हातात कागद असलेला एक ग्रामीण भागाचा गृहस्थ उभा होता. राज्यकर्ते बोटीतून उतरले आणि गाडीत बसायला जात असताना त्यांच्या लक्षात आले की, हा कोण माणूस आहे? हा का उभा आहे आणि म्हणून त्यांनी त्याची चौकशी केली. ती चौकशी केल्यानंतर सांगण्यात आलं की, त्यांना एक निवेदन द्यायचं आहे आणि ते निवेदन इंग्रज राजाने स्वीकारलं आणि त्यात ३-४ गोर्टीची माणी होती.

एक मागणी होती, मुर्लीच्या शिक्षणाची, दुसरी मागणी होती शेतीवाडी सुधारायची असेल तर पाऊस जो पडतो आणि त्याचं पाणी

‘नेशलिस्ट

महिला कॉंग्रेस पार्टी-

शरदचंद्र पवार’ पक्षाच्या वतीने

मुंबईतील षण्मुखानंद सभागृहात १५

फेब्रुवारी रोजी आयोजित ‘ज्योत निष्ठेची,

सावित्रीच्या लेकींची..!’ या महिला

मेलाव्यात ज्येष्ठ नेते खासदार

शरद पवार यांनी

केलेले भाषण...

वाहून जातं. त्यातील थेंब कसे साठवता येईल आणि त्यामुळं शेती बागायत कशी होईल आणि उत्पादन वाढेल या प्रकाराची, तिसरी मागणी होती की, शेतकऱ्याला जो धंदा हवाय त्यासाठी दुधाचा धंदा वाढायला चांगल्या जातीच्या गाई या अमेरिकेतून इथे आणाव्यात आणि अधिक उत्पादन देण्यासाठी उत्पन्न वाढीसाठी आपण कष्ट करणाऱ्या शेतकऱ्यांना मदत करावी या सर्व मागण्या ज्योतिबा फुले यांनी केल्या. १०० वर्षांपूर्वी उत्तम जातीची गाय आणा त्यातून जोडधंदा वाढेल हे सांगण, मुर्लींच्या शिक्षणाचा आग्रह धरण ही सर्व दृष्टी एक वेगळा समाज उभा करण्याबद्दल विचार करणाऱ्या एका व्यक्तिमत्त्वाची होती आणि त्यामुळं, सहजिकच त्याचा आदर्श हा आज आपण केलाच पाहिजे.

दुसरे म्हणजे शाहू राजे. ते फारच गमतीशीर होते. त्यांना

४ दिवसांपूर्वी तुमच्या राज्यात आम्ही आल्यावर मला अटक केली, तुरुंगात टाकलं, मारलं, जेवण दिलं नाही. शाहू महाराज बोलले, फार वाईट झालं. त्याचं मी समर्थन करणार नाही. पण, तुम्ही उद्या माझं काय घडणार आहे हे भविष्य सांगायला इथं आलात, तर तुम्हाला हे कळलं नाही का, की तुमचे भविष्य काय आहे. याचा अर्थ असा आहे की, हा ढोंगीपणा अशा गोष्टी महत्त्वाच्या नाही आहेत. विज्ञानावर आधारित काही विषय असतील तर त्याचे समर्थन मी करतो. असले भोंदू आणि खोटं लोक मला आवडत नाही.

तिसरे गृहस्थ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर. आपण नेहमीच सांगतो की, बाबासाहेबांनी घटना लिहिली पण, त्याहीपेक्षा खूप महत्त्वाच्या गोष्टी त्यांनी केल्या. या देशांमध्ये स्वातंत्र्यापूर्वी धरण नव्हती, पाण्याची कमतरता होती. या देशातले सर्वांत

शरद पवार यांचे स्वागत करताना रेहिणी खडसे, शेजारी जयंत पाटील, सुप्रिया सुळे, हेमंत टकले, भावना घाणेकर, विद्या वेसंडे

खोटेपणा, ढोंगीपणा हा कधी पटायचा नाही. एक दिवशी त्यांच्या दरबारात एक सरदार आला आणि त्यांनी विनंती केली की, कर्नाटकमधून एक विद्वान व्यक्ती इथे येणार आहे आणि त्या व्यक्तीचं वैशिष्ट्य आहे की, त्याला उद्या काय होणार आहे ते कळत. शाहू महाराजांनी सांगितलं, ‘उद्या काय होणार आहे हे कळत, असल्या गोर्टींवर माझा विश्वास नाही. ही भोंदूगिरी आहे आणि अशा भोंदूगिरीला मी प्रोत्साहन देऊ इच्छित नाही.’ सरदार लोकांनी फार हड्ड केला आणि सांगितलं की, काहीही करा पण, त्याला एकदा ऐकून घ्या. शेवटी त्यांना दुखवायचं नाही म्हणून शाहू राजांनी त्यांना वेळ द्यायला सांगितला. ३-४ दिवसांनी कर्नाटकातून आलेले ते गृहस्थ शाहू महाराजांच्या राजवाड्यात पोहोचले आणि शाहू महाराजांच्या पुढे उभे राहून रडायला लागले. महाराजांनी विचारलं, की तुम्हाला रडायला झाले काय? ते बोलले की, ‘तुमच्या अधिकाऱ्यांनी

मोठे धरण ‘भाक्रा नांगल’ याचा निर्णय डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी स्वातंत्र्याच्या आधीच्या मंत्रिमंडळात जल आणि विद्युत खात्यावर त्यांची नियुक्ती झाली तेव्हा त्यांनी घेतला. शेती कशी सुधरेल, यावर दूरदृष्टी ठेवून या अशा अनेक लोकांनी काम केलं.

आज आपण इथं सर्व एकत्र आहोत. संघटनेमध्ये काम करण्याची तयारी केली. याचा अर्थ असा आहे की, समाजाचा चेहरा, सामान्य माणसाचे जीवन हे आपल्याला बदलायचे आहे. स्त्री आणि पुरुष यामध्ये कोणत्याही प्रकारचे अंतर ठेवायचं नाही. स्त्रीला जर संधी मिळाली तर ती देखील कर्तृत्व दाखवू शकते. हे इंदिरा गांधींच्या हातात देश दिल्यानंतर सगळ्या जगानं पाहिलेलं आहे. या देशाची प्रतिष्ठा त्या भगिनीने वाचवली आणि त्यामुळं, या कामाला प्रोत्साहन दिलं पाहिजे.

मला स्वतःला असे वाटते की, संधीही द्यायला हवी.

मी देशाचा संरक्षण मंत्री होतो आणि संरक्षण मंत्री असताना २६ जानेवारीची पेरेड होती, त्या पेरेड नंतर जगामध्ये मी पाहिलं की, अनेक देशांमध्ये लष्करामध्ये महिला महत्वाचं काम करतात. आपल्या देशात ही पद्धत नव्हती. आपल्या देशाचे लष्कर प्रमुख, हवाई जहाज प्रमुख, नौसेनांचे प्रमुख या तिघांनाही मी बोलावलं आणि त्यांना सांगितलं की, आपल्या लष्करामध्ये मुलींना का घेतलं नाही? त्या तिघांनी मला सांगितलं की, अजिबात घेण शक्य नाही. योग्य नाही. या देशाची रक्षण करण्याची ताकद त्यांच्यामध्ये नाही आणि त्यामुळं हे शक्य नाही. एक बैठक झाली, दुसरी बैठक झाली, तिसरी बैठक झाली, तिन्ही बैठकांमध्ये तिन्ही सेना दलाच्या प्रमुखांनी दरवेळी हेच उत्तर मला दिले. चौथ्या बैठकीमध्ये

झालेली आहे. त्यानंतर आमच्या गणा सुरु झाल्या. त्यांनी एक गोष्ट मला सांगितली की, तुमचा एक निर्णय आम्हाला पटला नाही. तुम्ही मुलींना यामध्ये घेतलं हे काही बां केलं नाही. मी विचारलं काय चुकलं माझं, त्यावर ते बोललेत, 'मुलं जेवढया बारकाईने काम करतात, तेवढया मुली करत नाही. त्याच्यावर मला शंका आहे.' मी त्यांना २-३ गोष्टी सांगितल्या की, तुमच्या घरामध्ये घर चालवण्याची जबाबदारी, स्वयंपाक करण्याची जबाबदारी, भाजी कापण्याची जबाबदारी महिला करतात. मी त्यांना विचारलं महिलाच का? त्यावर त्यांनी उत्तर दिले की, 'महिलांचा एक स्वभाव आहे की, कोणतेही काम त्यांच्यावर सोपवलं तर त्या अत्यंत बारकाईने त्या करतात.' त्याउलट मुले त्यांच्यावर असलेली जबाबदारी उत्तम रीतीने पार पडायला जेवढं लक्ष देतात त्यापेक्षा कितीतरी अधिक लक्ष मुली या देत असतात.

आपण संघटनेमध्ये

सहभागी झालेलो आहोत. हा पक्ष सर्वसामान्य जनतेचा पक्ष आहे. या पक्षावर आघातही खूप होतात, पण त्या आघाताची फिकीर ही तुम्ही आणि आपण करणे सोडून देऊया. आपण एकसंघ राहू. जे काही पक्षाचे कार्यक्रम असतील ते करू. तुमच्या हिताची जी जी धोरणे तयार

सुप्रिया सुले यांचे स्वागत करताना रोहिणी खडसे, शेजारी जयंत पाटील

मी सांगितलं की, 'या देशातल्या जनतेनं संरक्षण खात्याची जबाबदारी माझ्यावर टाकलेली आहे, निर्णय घ्यायचा अधिकार मला आहे' आणि माझा हा निर्णय आहे की, 'पुढच्या महिन्यापासून या देशाच्या लष्करामध्ये सुरुवातीला ११ टक्के मुलींना जागा देण्यात येईल आणि हा निर्णय घेतला' आणि आज आपण बघतो आहोत की, २६ जानेवारी, १५ ऑगस्ट या दिवशी आपल्या देशातील मुली पेरेड करतात. सीमेवरच्या अतिशय महत्वाच्या भागांचे रक्षण मुली करतात. अनेक ठिकाणी वैमानिक म्हणून अतिशय महत्वाची जबाबदारी मुली पार पाडतात.

आणि एक आणखीन गोष्ट गंमत म्हणून सांगतो, एक दिवशी मी मुंबईवरून दिल्लीला गेलो होतो आणि माझ्या शेजारी जे गृहस्थ होते त्यांनी त्यांची ओळख करून दिली की, मी असा-असा आहे आणि लष्करामध्ये माझी नियुक्ती

करायची असतील, त्यामध्ये लक्ष देऊ आणि एकजुटीन आपण या महाराष्ट्राचं चित्र आणखीन चांगलं कसं होईल याची खबरदारी घेऊ आणि ते करण्यामध्ये स्त्री शक्ती ही अत्यंत मोलाची शक्ती आहे. मला आनंद आहे की, रोहिणी ताई आणि त्यांच्या सर्व सहकाऱ्यांनी या आजूबाजूच्या ३-४ जिल्ह्यांतून तुम्हा सर्वांना या ठिकाणी निर्मित केले. आपण सर्व आता जाताना आपल्या गावात, आपल्या आजूबाजूच्या घरात हा राष्ट्रवादीचा विचार पोहोचवण्यासाठी जे काही करता येईल ते तुम्ही करा. त्याचा लाभ तुमच्या कुटुंबाला तर होईल, पण खन्या अर्थानं महाराष्ट्राला होईल. तो महाराष्ट्राचा चेहरा आपल्याला बदलायचा आहे आणि ते तुम्ही करू शकाल याची खात्री या ठिकाणी मी बाळगतो आणि माझे दोन शब्द संपवतो.

■■■

दिल्लीतील अदृश्य शक्तीच्या विरोधात लढा

सुप्रिया
सुल

शरद पवार साहेबांचा पक्ष आणि चिन्हाची लढाई आता न्यायालयात पोहोचली आहे. काही लोक म्हणतील, की हे आता रडत बसतील. पण, आता रडण्याचे दिवस संपले आहेत. लढण्याचे दिवस आहेत आणि हीच महिलांची खासियत आहे. जेव्हा एखादा माणूस बोलून जातो, त्यावेळी डोळ्यात टर्चकन पाणी घेतं. पण, जेव्हा महिलेवर संघर्ष करायचा काळ येतो, तीच महिला पदर खोचून ताकदीनं लढते आणि महिला शक्ती सब पे भारी पडती हैं हे सगळ्यांनी लक्षात ठेवा. प्रेमाची नाती जपावी लागते आणि जपायला जास्त ताकद लागते. तुम्हाला जरी वाटत असेल, की हा संघर्षाचा काळ आहे. पण मला तो वाटत नाही. कारण, मला असें वाटतं, की मैदान सब के लिए खुला है, जो मेहनत करेगा वो महाराष्ट्र के दिल पे राज करेगा अशी परिस्थिती झालेली आहे. त्याच्यामुळे कोणी गेलं, राहिलं काही फरक पडत नाही. आता तिथं एवढी गर्दी झाली आहे, की एकमेकाचा आतापताच राहिलेला नाही. ज्या कार्यकर्त्यांनी सतरंज्या उचलल्या, संघर्ष केला, लाठ्या खालल्या, ते सगळे एका बाजूला आहेत आणि नवीनच लोकं येऊन चांदीच्या ताटात गरम जेवणाच्या पंगतीला बसलेले आहेत. त्याच्यामुळे तिकडं काय चाललंय याची फार चिंता न करता आपण आपला पक्ष, आपला विचार हा लोकांपर्यंत कसा पोहोचवणार आहे. कारण, हा काळ भारतासाठी, महाराष्ट्रासाठी अडचणीचा आहे.

काल विद्याताई चब्बाण आशा वर्कर्सना घेऊन मुख्यमंत्री, उपमुख्यमंत्रांकडे गेल्या होत्या. त्यावेळी आशा वर्कर्सनी त्यांना आरोग्य मंत्र्यांनी आम्हाला पगार वाढवू, भाऊबीज देऊ असे आश्वासन दिले होते असे सांगितले. त्यावेळी फडणवीस यांनी त्यांना तो अधिकार नसल्याचे सांगितले. यावरून असे दिसते, की स्वतःच्या डिपार्टमेंटचा निर्णय घेण्याचा अधिकार संबंधित मंत्र्यांना नसेल तर नव्ही सरकार कोण चालवतं? म्हणजे यांचं सरकार म्हणजे राऊत साहेब म्हणतात तसे गँगवार असते. भुजबळ साहेबांनाही कॅबिनेटमध्ये कोण ऐकून घेत नाही म्हणून मीडियासमोर बोलावं लागतं. एवढे वयस्कर नेते असूनही. गेल्या आठवड्यात पुण्यात भेटल्यानंतर ते त्यांच्या व्यथा आणि अनुभव सांगत होते.

इलेक्टोरल बॉण्डला म्हणजे बॉण्डच्या बदल्यात राजकीय पक्षांना देणारी देणे, याला आम्ही सुरुवातीला विरोध केला होता. कारण, जो सतेत असेल तोच पक्ष बॉण्ड विकत घेऊ शकतो आणि याच्यात साटलोट ठोक शकतं अशी शंका आम्ही घेतली होती. पण, भारतीय जनता पक्षानं ते सुरू केलं. आज मी माननीय सुप्रियम कोर्टचं आभार मानते, की त्यांनी इलेक्टोरल बॉण्ड हे थांबले पाहिजेत, हा चुकीचा निर्णय आहे, हा निर्णय रद्द करावा असं सांगितलं. सगळ्यात जास्त ५ हजार कोटीचे इलेक्टोरल बॉण्ड भारतीय जनता

पक्षाचे आहेत. सुप्रियम कोर्ट म्हणतं, की याच्यामध्ये भ्रष्टाचार असू शकतो, त्यामुळे याची चौकशी झाली पाहिजे. हा पहिला निर्णय असा आहे, जो भारतीय जनता पक्षानं घेतला आणि त्याच्यावर कोर्टानं फुली मारली.

दुसरा विषय पेटीएम. देशातला सगळ्यात मोठा भ्रष्टाचार पेटीएममध्ये झाला आहे. हे मी म्हणत नाही तर केंद्र सरकार म्हणतंय. नोटबंदी केली, त्यानंतर सगळ्यांना वाटतं, की मोठ्याचा पैसा जातोय, आपला नाही. पण, मला भारतीय जनता पक्षाला दोनच प्रश्न विचारायचे आहेत. नोटबंदी झाली असेल तर तुम्ही जिथे धाड मारता तिथे एवढ्या नोटा कशा मिळतात? मग कोणीतरी वेगळं छापतंय का? पैसे छापायचा अधिकार फक्त सरकारला आहे. मग हे पैसे येतात कुठून? दुसरं डिजिटल पेमेंट आणलं, म्हणजे कुणी पैसे खाऊ शकत नाही आणि याच्यात सगळ्यात मोठा भ्रष्टाचार हा पेटीएममध्ये झालाय. २७ हजार कोटीचा घपला हा पेटीएममध्ये झालाय अशी बातमी वर्तमानप्रतात छापली आहे. या पेटीएममध्ये चायनीज गुंतवणूक आहे असंही बातमीत म्हटलं आहे. भारतीय जनता पक्षानं याचं उत्तर दिलं पाहिजे. मी या भ्रष्टाचाराच्या विरोधात लढायचं ठरवलंय. कारण, सुप्रिया सुले सर्वांत मोठी ताकद माझी इमानदारी आहे हे मी नाही म्हणत तर माझे विरोधक पण म्हणतात. राष्ट्रवादीचे आम्ही सगळे ओरिजिनल खासदार पालमेंटमध्ये किंवा चौकशीला पण कशाला घाबरत नाही.

हे दिल्लीवाले महाराष्ट्राचा द्वेष करतात. मराठी माणसांमध्ये भांडणं लावण्याचं काम दिल्लीतीली अदृश्य शक्ती करत आहे. पण, मी मराठी स्वाभिमानी मुलगी आहे. तुम्ही जर चुकीच्या गोष्टी केल्या, तर आम्ही मराठी माणसं एकमेकांत लढत बसणार नाही. तर तुमच्याशी लढणार. आपल्यापेक्षा गरीब, कमकुवत असेल त्याच्याशी काय लढायचं? महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्रीच म्हणतात, की अदृश्य शक्ती हे राज्य चालवते. ती कुठे इथे आहे का दिल्लीत आहे मला माहिती नाही. पण या अदृश्य शक्तीच्या विरोधात लढायचा मी निर्णय घेतलाय. तुम्ही ठरवायचंय, की या लढाईमध्ये तुम्ही काय करणार? आणि घाबरायचं तर कुणाला नाही. त्यामुळे महिलांची जबाबदारी मोठी आहे.

काही दिवसांपूर्वी निखिल वागळेंची गाडी फोडली. लाज वाटली पाहिजे त्या भारतीय जनता पक्षाला. त्यावेळी वाचवायला कोण होती? मला अभिमान वाटतो, की राष्ट्रवादी कांग्रेस पक्षाची भक्ती नावाची मुलगी मध्ये आली आणि त्यांना वाचवलं. गाडीचा ड्रायव्हर पण आपल्या पक्षाचा कार्यकर्ता होता, त्यानेही न घाबरता तशीच गाडी नेली. आज स्वतः निखिल वागळे म्हणतात, की मी आणि असिम सरोदे जीवंत आहोत, कारण, या देशातला सगळ्यात सुसंस्कृत नेता, ज्याच्यावर मी अनेक वर्ष टीका केली, पण त्यांनी

कधी मला उत्तर दिलं नाही आणि त्या माणसाचं नाव शरद पवार.

सुरक्षितता, यांची सत्ता आहे म्हणजे हे काही करतील. पोलिस स्टेशन म्हणजे आपलं माहेर. आर. आर. आबा या राज्याचे गृहमंत्री होते, त्यावेळी प्रत्येक महिलेला पोलिस स्टेशनमध्ये अधिकार होता. आणि आज पोलिस स्टेशनमध्ये काय होतंय, तर लोकं बंदुकी घेतायंत आणि एकमेकाला गोळ्या मारतायंत. मग आपल्या आर. आर. पाटलांचं राज्य हवंय का देवेंद्र फडणवीसांचं हे राज्य हवंय हा निर्णय आपल्याला घ्यायचंय. हे सरकार अब की बार गोळीबार सरकार असं आहे. या सगळ्या परिस्थितीमध्ये आपल्याला या सरकारच्या विरोधात प्रचंड लढायचंय. जे जे आरोप त्यांनी आपल्यावर केले, आज ते डबल भारी त्यांच्यावर पडलेत. काल एक मोठा प्रवेश त्यांनी घेतला. मला कुणीतरी विचारलं, की कसे काय गेले. मी म्हटलं, उन्हाला वाढलांय. आईसची (इन्कम टॅक्स, सीबीआय, ईडी) गरज आहे सगळीकडे. त्यांच्यामुळे बच्याच हालचाली होताना दिसतायंत. मागच्या आठवड्यात पालमेंटमध्ये व्हाईट पेपर सादर करण्यात आला. फौजिया ताई, वंदना ताई अतिशय उत्कृष्ट काम पालमेंटमध्ये करतात. त्या दोघींनी तो व्हाईट पेपर वाचलेला आहे. ज्यांची नावं त्या व्हाईट पेपरमध्ये होती, एक आठवड्यानं ते सगळे भारतीय जनता पक्षात आहेत. त्या व्हाईट पेपरमध्ये आदर्श शब्द होता आणि त्यामुळं आज काय आदर्श झालायं हे तुम्ही सगळे बघताय.

इलेक्टोरल बॉण्ड आणि पेटीएम हे दोन ऑफिशियल भ्रष्टचार केले गेले आहेत आणि त्याच्याविरोधात आपल्याला लढायचंय.

कारण, याच्यात सर्वसामान्य माणूस भरडला गेलांय. ही खूप मोठी लढाई आहे आणि आपल्याला यात संघर्ष करायचांय. जेवढ्या मुंबईच्या एफडी मोडल्या आहेत आणि ठाण्याला तर आता सहा कोटीच रूपये राहिलेत, त्यांच्यामुळं या सगळ्या गोर्षीच्या विरोधात आपल्याला प्रचंड काम करायचंय. आपलं राज्य आणि देश वाचवण्यासाठी आपल्याला लढावं लागणार आहे. आपण सगळ्यांना सेवा, सन्मान आणि स्वाभिमानानं पुढं काम करायचंय. आदरणीय पवार साहेबांनी विकासाची अनेक कामे केल्याचं तुम्ही बोलता, पण त्याच्याबरोबर त्यांनी सामाजिक परिवर्तनही केलं. यांच्या दहा वर्षांच्या काळात कुठलं सामाजिक परिवर्तन झालं? महिला आरक्षणीयी दिलं, पण त्याची निश्चित तारीख ठरवलेली नाही. हा पण एक जुमला आहे. या सगळ्यांचा तुम्ही गांभीर्यानं विचार करा आणि सेवा, सन्मान, स्वाभिमान हे बोधवाक्य घेऊन आपल्याला कामाला लागायचंय. सेवा मायबाप जनतेची, सन्मान शेतकऱ्याचा, महिलांचा आणि ज्येष्ठ नागरिकांचा आणि स्वाभिमान तुमच्या आणि माझ्या महाराष्ट्राचा. मी एक मराठी मुलगी आहे. मला संघर्ष आवडतो. दिल्ली के आगे ना झूकी हूँ, ना कभी झूकूऱ्यांगी. तुम्ही पण तशाच आहात. प्रत्येक घरात एक सुप्रिया आहे हे विसरू नका. पुढच्या वेळी तुमच्यावर अन्याय झाला तर लक्षित ठेवा रद्दू आपले प्रश्न सुटणार नाहीत. लढाईसाठी तयार व्हा. मी कंबर कसली आहे. शून्यातून विश्व निर्माण करू आणि ते भ्रष्टचारामुक्त करू एवढंच मला सांगायचंय.

माता भगिनींनी पक्षाची धुरा सांभाळावी

राखीताई
जाधव

गेले २४ वर्षे संघटनेच्या माध्यमातून विविध पदांवरती काम करणारे आपण सगळे सहकारी, या २४ वर्षांमध्ये पक्षाची विविध पदे आपल्याकडं असताना संघटनेचं काम काय असायला पाहिजे, हे तुम्हा आम्हाला नव्यानं सांगण्याची आवश्यकता नाही. आपण ज्या राज्यातले प्रमुख शहर म्हणून ओळखले जाणारे मुंबई शहर, ठाणे, नवी मुंबई, पालघर अशा सगळ्या शहरातील प्रमुख सहकारी, पदाधिकारी आज या सभागृहात उपस्थित आहोत. आज सोशल मीडियाच्या माध्यमातून किंवा समाजामध्ये एकमेकांशी संवाद करत असताना सध्या स्थिती काय आहे हे आपल्या सर्वांनाच माहिती आहे आणि याच्या मागे भूतकाळामध्ये संघटनेच्या विविध नेतृत्वांनी आपल्यासाठी काय केलं आणि ज्यांनी आपल्याला पक्षामध्ये एक वेगळी ओळख निर्माण करून दिली अशा साहेबांचे विचार आपल्यासोबत आहेत. आपली ओळख म्हणजे शरद पवार साहेब आहे. आपण ज्या ज्या ठिकाणी जाऊ उभे राहतो, लोकं म्हणतात की शरद पवारांचे कार्यकर्ते आले. ही आपली ओळख आहे. आणि म्हणून याच्या पुढच्या काळामध्ये तुम्ही आम्ही मागे काय झालंय असं म्हणण्यापेक्षा मी पक्षाची प्रतिनिधी म्हणून काय करू शकते हे करण आज आपल्याला अपेक्षित आहे. हे वर्ष निवडणुकांचं वर्ष आहे. लवकरच लोकसभेच्या निवडणुका

होतील, त्यानंतर विधानसभेच्या निवडणुका होतील. आणि त्यापुढं महानगरपालिका, नगरपालिकांच्या निवडणुका कधी होतील हे राज्यकर्त्यानाच माहिती आहे. कारण, ते मनाच्या मर्जीचेच मालक आहेत. जरी परिस्थिती अशी असली तरी आपण पक्षाचे प्रतिनिधी म्हणून आपण ज्या शहरात राहतो, आपण ज्या समाजात काम करतो आणि आपण ज्या विभागातून प्रतिनिधित्व करतो त्या सर्व ठिकाणी आपल्याला लोकांशी संवाद करावा लागेल. निवडणुका का घेत नाही हा संवाद व्हायला पाहिजे. सध्याची परिस्थिती का अशी उद्भवलेली आहे, का संघर्षाचं वातावरण आहे, हा आपल्याला संवाद करावा लागेल. आणि म्हणून फक्त आपण सोशल मीडियामधून येणारे संदेश हे खेरे आहेत की नाहीत याचा विचार करून नंतरच आपण फॉरवर्ड करायला पाहिजेत. येणारे संदेश केवळ फॉरवर्ड करण्यापेक्षा खरंच तशी परिस्थिती आहे किंवा नाही याचा विचार केला पाहिजे. आजच्या परिस्थितीत हे अतिशय आवश्यक आहे. आग्रही भूमिका घेऊन लोकांच्या कामी आलं पाहिजे. लोकांसाठी कार्यरत झालं पाहिजे. आपल्या राष्ट्रवादी कॉंग्रेस पक्ष शरदचंद्र पवार या पक्षाची धुरा सांभाळली पाहिजे. या कामात जास्तीत जास्त लोकांना सहभागी करून घेतलं पाहिजे अशी अपेक्षा व्यक्त करते.

महाराष्ट्रातल्या महिलांची ताकद दिसावी

जयंत
पाटील

काळ बिकट आहे आणि अशा
परिस्थितीत तुम्ही

सगळ्या जणी पवार साहेबांना जिदीनं
साथ द्यायची या भूमिकेतून इथं
उपस्थित राहिला आहात. आपल्या
सगळ्यांचा पक्ष, आपल्या पक्षाचं
चिन्ह हे शरद पवार साहेब जिथं
असतील तिथं आहे याची खूणगाठ
बांधून आज तुम्ही सगळ्या काम
करताहात. आपल्या पक्षाच्या नावाची,
चिन्हाची फार काळजी बाळगण्याची गरज
नाही. कारण, उभा महाराष्ट्र पवार साहेबांना पवार
साहेब म्हणूनच ओळखतो आणि त्यामुळं पवार साहेब जे
चिन्ह हातात घेतील आणि ज्या पक्षाचं नाव घेतील त्या नावानं
महाराष्ट्रात लाखो लोकं मंतदान करण्यास उत्सुक आहेत.

असं म्हटलं जातं, की एक पुरुष शिकला तर तो एकटाच
शिकतो. पण, महिला शिकली तर सगळं घर दार शिकून पुढं येतं.
ही तुमची समाजातली सर्वांत महत्वाची भूमिका आपण सर्वांनी न
विसरता आज महाराष्ट्रातल्या भगिर्णीची ताकद वाढवण्यासाठी पुढं
नेण्याचं काम केलं पाहिजे. राजमाता जिजाऊ यांनी शिवाला मोठं
करत असताना स्वतःचं राज्य असलं पाहिजे हे स्फुलिलंग छत्रपती
शिवाजी महाराजांमध्ये निर्माण केलं आणि हे स्फुलिलंग निर्माण
झालं ते राजमाता जिजाऊच्यामुळं तयार झालं हे आपल्याला
विसरत येणार नाही. पतीच्या वीरमरणानंतर जुन्या चालीरितीना
न कवटाळून बसता पुण्यश्लोक राजमाता अहिल्यादेवी होळकर
यांनी आपल्या राज्यावरचा हल्ला परतवून तर लावलाच, शिवाय
भारतातल्या सगळ्या हिंदू धार्मिक स्थळांचं पुनरुज्जीवन करण्याचं
काम हेदेखील त्यांनी फार मोठ्या प्रमाणात केलं. अनेक मंदिरांचा
जिर्णद्वार त्यांनी करून दाखवला. भारतातल्या बारा ज्योतिर्लिंगाचा
जिर्णद्वार करण्याचं काम केलं. त्याचबरोबर सावित्रीबाई फुले
यांचंही योगदान काय आहे हे सांगून मी तुमचा वेळ येणार नाही.
त्यांच्यामुळं महाराष्ट्रातल्या भगिनी शालेपर्यंत पोहोचल्या. पण,
त्या पोचेपर्यंत सावित्रीदेवी फुले यांना समाजानं किंती त्रास दिला,
दगडफेकीपासून सगळ्या गोटी त्यांनी सहन केल्या. पण, भारतातली
आमची नारी शिकली पाहिजे ही भूमिका सावित्रीदेवी फुले यांनी
कधी सोडली नाही आणि म्हणून त्यांचं आपल्याला महत्व आहे.
माता रमाई आंबेडकर यांनाही आपल्याला विसरत येणार नाही. डॉ.
बाबासाहेब आंबेडकर शिकून पुढे आले. देशाला घटना दिली. पण,
त्यांच्यामागे आपल्या माता रमाबाई आंबेडकर यांचा त्यागदेवील
आपल्याला विसरत येणार नाही. आणि म्हणून आपण सगळ्या

भगिनी या आयुष्यभर त्याग करून पुरुषाला
पुढं जाण्यासाठी प्रोत्साहन देण्यासाठी सतत
प्रयत्नशील असता. आजही आपल्या
सर्वांची गरज ही राष्ट्रवादी काँग्रेस
नेते आदरणीय पवार साहेब यांच्या
प्रयत्नांना तुमच्या सगळ्यांची देखील
ताकद मिळाली पाहिजे या हेतूं
रोहिणीताईनी आज आपल्याला इथं
बोलावलेलं आहे. मुंबई रिजनमध्यल्या
सगळ्या महिलांनी अतिशय जिदीनं हा
मेळावा इथं आयोजित केलायं, तो एकाच
कारणासाठी, की रोहिणीताईच्या नेतृत्वाखाली
पवार साहेबांच्या मांग महाराष्ट्रातली आणि विशेषत:

या भागातल्या महिला ताकदीनं उभ्या आहेत हा संदेश
देण्याचं काम आज आपण सगळ्यांनी केलं. माझी आपणाला
कलकठीची विनंती आहे, राजकारणातली परिस्थिती आपल्या
सर्वांना माहिती आहे, ती सांगून मी तुमचा वेळ घेणार नाही. पण,
हा महाराष्ट्र यशवंतराव चव्हाण साहेब असतील, वसंतदादा पाटील
असतील, वसंतराव नाईक असतील, शंकरराव चव्हाण असतील,
या सगळ्यांनी महाराष्ट्राला एक वेगळा वारसा दिलायं, अगदी पवार
साहेबांच्यापर्यंत सगळ्यांनी. शाहू-फुले-आंबेडकरांचा, बहुजनांचा
विचार हा या महाराष्ट्रानं कधी खाली पडू दिलेला नाही. पण, आज
महाराष्ट्रात या सगळ्यांनी राजकारण केलं, ते राजकारण कधी
मुदाचं केलं, द्वेष पसरवण्याचं केलं असं आम्हाला कधी आढळलं
नाही. पण आज काय चाललंय? महाराष्ट्रभर द्वेषाचं राजकारण सुरु
झालंय. महाराष्ट्राच्या राजकारणामध्ये द्वेष पसरविण्याचा एक मोठा
प्रयत्न गेल्या काही वर्षांत चाललायं. आणि माणसांनी एकमेकांच्या
विरोधी मतं व्यक्त केली तर ते एकमेकांचे वैरी होतात असं वातावरण
या देशात आणि महाराष्ट्रात तयार व्हायला लागलंय.

मी अनेक उदाहरणं देईन. उल्हासनगरला परवा एका
आमदारानंच गोळीबार केला. त्यानं टीव्हीला मुलाखत दिली आणि
त्यानं सन्माननीय मुख्यमंत्र्यांच्यावर जे आरोप केले ते अतिशय गंभीर
आहेत. सत्तास्तूप पक्षाचा एक आमदार गोळीबार करतो, त्यानंतर
वक्तव्य करतो हे महाराष्ट्रात यापूर्वी कधी झालं नाही. दुसऱ्या
बाजूला दहिसरला उद्धव बालासाहेब ठाकरे यांच्या पक्षाचे नेते
अभिजीत घोसाळकर फेसबुक लाईव्ह करत असतानाच त्यांच्यावर
गोळ्या झाडण्यात आल्या. हे काम कूणी केलं हे माहीत नाही. पण
त्याठिकाणी मॉरिसभाई म्हणून जो होता, तोही मृत्युमुखी पडलेला
आढळतो. या सगळ्याचा विचार आपण महाराष्ट्रातल्या जनतेनं
करणं आवश्यक आहे. आज मंत्रालयात गुन्हेगारांचा अडू झालायं.
गुंड डायरेक्ट मुख्यमंत्र्यांना भेटल्याचे फोटो आम्ही बघितते. सेल्फी
काढतायंत, मंत्रालयात फिरताना रिल्स बनवतायंत. माझी सरकारला

विनंती आहे, किमान गुंडांचा तरी मंत्रालयात प्रवेश होणार नाही याची काहीतरी व्यवस्था करा. कोण येत आम्हाला कळत नाही अशी भूमिका मंत्रीमहोदय घेऊ शकतात, त्यामुळं मंत्रालयात प्रवेश देताना कॅर्कटर सर्टिफिकेट पाहण्याची व्यवस्था करावी लागेल. सामाजिक कार्यकर्ते विश्वंभर चौधरी, असिम सरोदे, निखिल वागळे यांच्यावर आता हल्ले ब्हायला लागलेत. म्हणजे विचार सपृष्ठपणे मांडायला, कुणी कुठलाही विचार मांडला तर त्याला विचारानेच तोंड दिले पाहिजे असं मानणारा मी कार्यकर्ता आहे. त्यामुळं हे विचार मांडत फिरतायंत, ते विचार लोकं ऐकायला येतायंत आणि त्याच्यावर हल्ला करणं म्हणजे हा लोकशाहीवर हल्ला आहे, विचार स्वातंत्र्यावर हल्ला आहे आणि विचार प्रबोधन करणाऱ्या

माणसांना महाराष्ट्रात फिरू द्यायचं नाही ही भूमिका जर महाराष्ट्रात असेल तर त्याचादेखील आपण सगळ्यांनी गार्भीयानं विचार केला पाहिजे, एवढीच माझी विनंती आहे. माझी महिला भगिरींना एवढं सांगणं आहे, की येणाऱ्या काळात आपल्याला अनेक प्रसंगांना तोंड द्यायचंय. संकटाच्या प्रसंगात तुम्ही पवार साहेबांना ताकद देताना तुमच्या सगळ्यांचं कौतुक हा महाराष्ट्र करेल असा मला विश्वास आहे. आज तुम्ही ताकदीनं पवार साहेबांच्या मागं उभं राहण्याचं काम करतांय, आपल्या भागात गेल्यानंतर बुथवर काम करायला सुरुवात करा, सगळ्यांनी ताकदीनं काम करा एवढीच विनंती करतो. पवार साहेबांनी ठरवलेल्या दिशेनं काम करूया.

■■■

ज्योत निष्ठेची घेऊन काम करायचंय

फौजिया
खान

आपण ज्योत निष्ठेची असा कार्यक्रम घेतला आहे. ज्योत निष्ठेची अशासाठी कारण, पवार साहेबांनी ज्या महाराष्ट्रामध्ये चारिस्त्राची ज्योत पेटवली होती, नैतिकतेची ज्योत, सिद्धांताची ज्योत, शांतीची ज्योत, मूल्यांची आणि सुसंस्कृत महाराष्ट्राची ज्योत पेटवली होती, म्हणून आपल्याला या महाराष्ट्रामध्ये निष्ठेची गरज आहे. कारण, आज परिस्थिती अशी आहे, की आपल्याला आधीच्या काळात बुद्धिमान माणसाची आपण खूप इज्जत करायचो. पण आता एक नवीन प्रकार सुरु झालेला आहे आणि ते आहे आर्टिफिशल इंटेलिजन्स. म्हणजे आता खरी बुद्धी नाही, तर काहीतरी विपरित, अनैसिरिंग क्या पद्धतीच्या बुद्धिचे दिवस आले आहेत आणि शासनाकडून ही बुद्धि अशीच आर्टिफिशल असावी असंच त्यांना वाटत. आर्टिफिशल इंटेलिजन्स म्हणजे काय असतं, तर आपण जो विचार करतो तो विचार आपण न करता कम्प्यूटरनं करावा. तर आता आपण विचार न करता हे सगळे विचार अदृश्य शक्ती करतील या पद्धतीचं आज वातावरण आहे. त्याच्यामुळं जे काय कोणी सांगत असेल आपल्याला, पवार साहेब जेव्हा सांगत होते, हे सत्य आहे, की त्यांनी जे आपल्याला सांगितलं, की समाजामध्ये परिवर्तन आणायचं आहे. परिवर्तन केलं, न घाबरता केलं. पण आज जेव्हा परिवर्तनाची गोष्ट बोलते सरकार, त्यावेळी आपल्याला त्याच्यात सत्य दिसत नाही. ते घाबरतात. कारण, त्यांना असं वाटत, की समाज परिवर्तन केल्यामुळे आमची सत्ता जाईल. म्हणून जेव्हा नारी वंदन अधिनियम, नारीला वंदन करणं, सन्मान करणं याच्यासाठी रिडिव्हेशनचं अधिनियम आणलं, पण सन्मान या शब्दापुढं त्याच्यात काहीच नाहीये. ते आपल्याला आरक्षण पण मिळालेलं नाहीये. आपल्याला दुसराच विचार

करायला लावण्याची वेळ या शासनाने आणलेली आहे. जेव्हा ते म्हणतात, की असा असा वादा आहे, तेव्हा आपण समजायचं की हे खोटं आहे. जेव्हा ते म्हणतात, आम्ही सन्मान करत आहे, शेतकऱ्यांना आम्ही सन्मान निधी देतो, सन्मान शब्द टाकला म्हणजे अपमान करायचांय. त्यांना मारायचं आहे, त्याच्यावर लाठीचार्ज करायचा आहे. एका बाजूला महिलांचा सन्मान, शेतकऱ्यांचा सन्मान म्हणायचं आणि दुसऱ्या बाजूला त्यांना अपमान कसा होईल हे सगळं चित्र आपल्याला या देशामध्ये दिसतं. महिलांच्या संदर्भातील गुन्हेगारी आज चार टक्क्यांनी बाढली असल्याचा एनसीआरबीचा अहवाल सांगतो. छोट्या मुलींवर बलात्काराच्या घटनांमध्ये ९६ टक्क्यांनी बाढले आहेत. चित्र काय आहे? हकीकित काय आहे आणि आपल्याला सांगितलं काय जातांय हे समजून घेण्याची आवश्यकता आहे.

सुप्रियाताईनी मधाशी घोटाळ्यांचा उल्लेख केला. पण, घोटाळे फक्त महाविकास आघाडी सरकारमध्येच झाले असं सांगण्याचा प्रयत्न केला जातोय. पण, डोळे झाकल्याने सत्य लपून राहणार नाही. त्यांनी सांगितलं, की आम्ही कांग्रेसमुक्त भारत बनवणार. पण कांग्रेसमुक्त भारत कसा बनवला, तर कांग्रेसयुक्त भाजप बनवून. आज ही परिस्थिती आहे त्या पक्षामध्ये, की हम वहाँ है, जहाँसे हम को भी हमारी कुछ खबर नहीं आती, तर नेतृत्व कहाँ है, उनका क्या स्थान है, उनका भविष्य क्या है, आता ही भांडणं आपण भविष्यामध्ये समोर येताना आपण पाहू शकतो. त्यामुळे ज्योत निष्ठेची घेऊन आपल्याला मेहनत करायची आहे. एवढं सांगते आणि थांबते. धन्यवाद.

■■■

जयंत
पाटील
यांचे
आवाहन

लोकापर्यंत पाहोचण्याचा

महाराष्ट्रामध्ये दोन मराठी माणसाने निर्माण केलेले पक्ष फोडण्याचे काम गेल्या काही महिन्यात झाले व दोन्ही पक्षातल्या आमदारांना बाजूला काढून त्यांची मालकी देखील हिसकावण्यात आली. सर्व सरकारी यंत्रणा त्याला मदत करतात ही भारतीय लोकशाहीची शेवटची घटा वाजायला सुरुवात झाली असे म्हटले तर वावगे ठरणार नाही, म्हणून आपण सर्वांनी जागरूक असले पाहिजे.

पक्षाचे नाव आणि चिन्ह याबाबतीत निवडणूक आयोगाने वेगळा निर्णय घेतला. दोन महिन्यांपूर्वी हिअरिंग संपत्यानंतर निवडणूक आयोगाला कालचा मुहूर्त सापडला व त्यांनी निकाल जाहीर केला, ज्याच्यावर महाराष्ट्र आणि देशभर लोक नाराजी व्यक्त करत आहेत व हा निकाल चुकीचा आहे ही भावना भारतीय जनतेत निर्माण झालेली आहे. पक्ष पळवल्याचा निषेध देशामध्ये सर्व स्तरावर होत आहे. काल निवडणूक आयोगाने निर्णय काय दिला तर २०१९ साली या पक्षामध्ये वाद होता. त्याचा परिणाम म्हणून नऊ जणांनी विरोधी बाजूला जाऊन शपथ घेतली. आमदार जास्त गेले म्हणून संपूर्ण पक्षच आता तिथे सरकवले जाईल. २०१९ नंतर पुन्हा आपली सत्ता आली. मी आणि छगन भुजबळ यांनी शिवाजी पार्कवर शपथ घेतली.

त्यानंतर माझ्याच सहीने पवार साहेबांनी दिलेल्या आदेशाप्रमाणे महाराष्ट्राच्या मंत्रिमंडळामध्ये उपमुख्यमंत्री आणि मंत्र्यांची यादी मी उद्घव ठाकरे यांना दिली, मग उरलेल्यांनी शपथ घेतली. याच्यात वाद कुठे आला? पक्षात मी गटनेता म्हणून होतो, पक्षाचा अध्यक्ष म्हणून होतो, माझ्याच सहीने पक्षातल्या सर्व आमदारांना एबी फॉर्म दिले. जर माझी निवडच योग्य नाही तर हे सगळे घरी गेले पाहिजेत की नाही?

या देशामध्ये तारतम्य सोडून कारभार चालू आहे हे आपण लक्षात घेतले पाहिजे. जे आज आपल्या पक्षासोबत झाले ते इतर सर्व पक्षासोबत होऊ शकत व आपल्या देशातील लोकशाही संपूर्ण शकते याचा सामान्य माणसाने विचार केला पाहिजे. ज्यांच्या हातात राज्य आहे त्यांनी या देशात काही अनर्थ चालू करण्याचा प्रयत्न चालू केलेला आहे किंवा आपोआप व्हायला लागले आहे. आपण जागरूकतेने सामान्य माणसाला अधिक जागरूक व डोळस केले पाहिजे व त्यांना माहिती दिली पाहिजे. आपण आदरणीय शरद पवार साहेबांच्यामागे उभे राहण्याचा निर्धार केला आहे, अशोक पवार यांच्यामागे तुम्ही सर्वांनी ताकद उभी केलेली आहे. शेवटी या जगात न्याय शिल्लक असतो, कधी कायमचा अन्याय होत नाही. जोपर्यंत आपली

कार्यकृत्यानी प्रयत्न करावा

मतांची बँक कमी होत नाही तोपर्यंत राजकारणात घाबरायचं नसतं. आपल्या ठामणाचे मी मनापासून कौतुक करतो.

या देशात सामाजिक विषमता निर्माण झालेली आहे, जाती व धर्मांमध्ये तणाव निर्माण व्हायला लागले आहेत, या देशातल्या सर्वच जनतेला प्रभावित करून येणाऱ्या लोकसभेच्या निवडणुका कशा आटोपता येतील हे बघण्याचा प्रयास एका बाजूने चालू आहे. यापूर्वी जेव्हा अशी सत्तांतरे झाली तेव्हा समोरची बाजू शांत होती आणि लोकांनी २००४ साली व त्याआधी इंदिरा गांधींच्या सरकारच्यावेळी या देशात जनतेने सायलेंट क्रांती केलेली आपल्याला विसरता येणार नाही. म्हणून या देशातील सर्व प्रश्न समोर ठेवून लोकांपर्यंत पोहोचण्याचे काम आपण केले पाहिजे.

येणारी निवडणूक ही तुमच्या-आमच्यासाठी फार महत्वाची

आहे. आज भलेही आपले पक्ष व चिन्ह गेले असेल तरी सुप्रीम कोर्ट आपल्याला न्याय देईल अशी आमची सर्वांची धारणा आहे. शेवटी जर नाइलाज झाला तर पक्षाचे नवे नाव व चिन्ह घेऊन आपल्याला जनतेपर्यंत जावे लागेल. आपल्यापेक्षा लोक व मतदार हुशार आहेत हे कधीही न विसरता आपल्याला काम करायचे आहे. त्यामुळे नाउमेद होण्याची गरज नाही, आपल्याला थोडी अडचण व थोडे प्रश्न आहेत. कितीही निमंत्रण आले तरी पवार साहेबांच्या प्रती असलेली निष्ठा महाराष्ट्रातले कार्यकर्ते सोडायला तयार नाहीत. लोकांच्यात पोहोचल्यावर पवार साहेबांवर आज झालेला अन्याय मांडला तर मला खात्री आहे की आपल्याला यश मिळाल्याशिवाय राहणार नाही. असे संकट अनेक येत असतात पण आपल्या सर्वांचा भरोसा महाराष्ट्रातील जनतेच्या

राष्ट्रवादी
 काँग्रेस पक्ष शारदचंद्र
 पवारचे प्रदेशाध्यक्ष जयंत पाटील
 यांनी फेब्रुवारीच्या पहिल्या आठवड्यात सातारा, अहमदनगर आणि पुणे जिल्ह्यात विविध ठिकाणी लोकसभा निवडणुकीच्या पाश्वर्भूमीवर पक्षाच्यावतीने आयोजित विजय निश्चय मेळाव्यात केलेल्या भाषणांचा थोडक्यात गोषवारा...

सदूसदविवेकबुद्धीवर आहे.

जर या देशात न्याय शिल्लक राहिलेला असेल, जर न्यायाधीश खरी बाजू बघून निर्णय घेत असतील तर नक्कीच पक्ष आणि चिन्ह परत आपल्याला मिळेल असा आम्हा सर्वोंना आशावाद आहे. यापुढे आपल्याला पवार साहेबांकडून जे नाव व चिन्ह मिळेल त्याला घेऊन आपण घराघरात जाण्याचे काम केले पाहिजे. कोणत्या व्यक्तीने काम चांगले केले असेल तर लोक त्याला मत देतात, त्यामुळे चिन्हाची भीती बाळगू नका. पक्षाचे नाव आणि चिन्ह हे पवार साहेब ठरवतील पण आपलं नाणं जर खण्णखणीत असेल तर चिंता करण्याची गरज नाही.

आज महाराष्ट्रमध्ये राजकारणाचे गुन्हेगारीकरण किंवा गुन्हेगारांना राजकारणात आणण्याचे काम झालेले आहे.

आहेत, सामान्य माणसाला न्याय देण्याचे काम होत नाही आहे ही सामान्य लोकांची तक्रार आहे.

बूथ कमिटी बांधणे हे खूप गरजेचे आहे. वेळ आपल्याकडे कमी आहे. पवार साहेबांबद्दल प्रचंड सहानुभूती समाजामध्ये आहे, त्याचा फायदा आपल्याला, डॉ. अमोल कोलहे यांना होणार आहे, परंतु आपल्याला देखील मतदार संघातील लोकांपर्यंत पोहोचणे गरजेचे आहे. प्रत्येकाने आपल्या मतदारसंघात राष्ट्रवादी कॉंग्रेस पक्ष शरदचंद्रजी पवार या पक्षाचा उमेदवार निवडून आणण्यासाठी कंबर कसली पाहिजे. लोक आपल्या बरोबर आहेत. प्रत्येक बूथ कमिटीमध्ये १० युवक व ४-५ महिलांचा समावेश असला पाहिजे. लोक आपल्याच बरोबर आहेत. त्यांची भूमिका ही सहानुभूतीची आहे. पवार

आमदार बालासाहेब
पाटील व जयंत
पाटील हितगुज
करताना.

महाराष्ट्राचे बिहार झालेले आहे. तिथेही असे होत नाही. छगन भुजबळ यांच्या पेकाटात लाथ घालून त्यांना हाकलावून टाका' असे म्हणणाऱ्या मंत्र्याला मुख्यमंत्र्यांनी दोन मोठ्या उपमुख्यमंत्र्यांनी काही तंबी दिली का? महाराष्ट्रात काय चालले आहे? मराठा आरक्षणाच्या बाबतीत कोणतीही क्लॅरीटी नाही, सरसकट आरक्षणाची चर्चा आता जवळपास थांबलेली आहे. ओबीसी आरक्षणाच्या बाबतीत सरकार काय करत आहे? त्याबद्दल सरकारमधले कुणीही काहीच बोलत नाही. धनगर समाजाच्या आरक्षणाच्या बाबतीत काहीच चर्चा नाही. या सरकारच्या काळात महाराष्ट्रात सामाजिक अस्थैर्य निर्माण झालेले आहे, त्यासाठी आपली लढाई आहे. महाराष्ट्र अंथोगतीकडे चाललेला आहे त्यासाठी आपल्याला संघर्ष करावा लागेल, हे आपण मनात ठेवले पाहिजे. महाराष्ट्र सरकारच्या सर्व यंत्रणा या सरकारच्या इशाऱ्यावर काम करत

साहेबांबद्दल अतोनात आदर आणि तुमच्या सर्वांचे कष्ट जर एकत्रित झाले, तर आपण नक्की विजय मिळवू शकतो याचा मला विश्वास आहे.

बूथ कमिटी ही महत्वाची असते. जिथे जिथे आपल्या कमिटीज होत्या तिथे आपले उमेदवार पडले किंवा जिंकले. पडले तर ते ८-९० हजारांपेक्षा जास्त फरक नव्हता, परंतु जिथे बूथ कमिटी केल्याच नाही तिथे आमचा पराभव ४०-५० हजार मतांनी झाला. सांगण्याचा मतीतार्थ हा की, बूथवरचा कार्यकर्ता त्या हजार मतांची काळजी घेणारा असेल तर सूर्य इकडचा तिकडे काय तो उगवेल, पण तुम्हालाच विजय मिळतो.

महिलांना सर्व घरे वाटून द्यायची. महिला भगिनींनी चुलीपर्यंत जाऊन सांगायचे की, महागाई वाढलेली आहे, रुपयाचे अवमूल्यन झालेले आहेत, पेट्रोल-डिझेलच्या किंमती

राष्ट्रवादी कॉंग्रेस पक्ष शरदचंद्र पवार गटाच्या कर्जत येथील विजय
निश्चय मेलाव्यातील आमदार रोहित पवार यांचे भाषण....

साहेबांचे विचार जपण्याची जबाबदारी आपल्या सर्वांची

कालच्या निर्णयानंतर आदरणीय शरदचंद्रजी पवार साहेब यांच्या विचारांवर चालणाऱ्या पार्टीची पहिलीच सभा कर्जतमध्ये होत आहे. आपल्या महाराष्ट्राचा स्वाभिमान जपण्यासाठी कष्ट करणाऱ्या आदरणीय पवार साहेबांचे सर्व मावळे आज अख्या महाराष्ट्रमध्ये लढायला तयार आहेत. सामान्य लोक देखील म्हणतात घाबरायचं नाही, लढायचं आणि जिंकायचं..! आम्ही साहेबांबरोबर आहेत.

२०१४ पासून आतापर्यंत संविधानाला तडा देण्याचा प्रयत्न केला गेला आहे, राज्याचे अधिकार घालवण्याचा प्रयत्न केंद्र सरकारकडून झाला. लोकसभा निवडणूकांसाठी आपण जर योग्य निर्णय व लढण्याची भूमिका घेतली नाही तर भाजपाची सभा पुन्हा एकदा जर

वाढलेल्या आहेत. गॅसही आता १ हजार १०० ते १ हजार २०० रुपयांवर गेलेला आहे. सबसिडी काढून घेतलेली आहे. देशात बेकारीही ११ टक्क्यांच्या वर गेलेली आहे, त्यामुळे आपल्या मुलांना बेरोजगार राहावे लागत आहे. जे म्हणाल ते सांगायला त्या बूथवर सांगायला चुलीपर्यंत जायला ४-५ महिला या हव्याच.

कदाचित तुम्हाला वाटत असेल की आपण राजकीय

राज्यात आणि देशात आली तर परत कधी निवडणूक होणार की नाही? असा प्रश्न निर्माण होईल. २०२४ ला जर भाजपाची सत्ता आली तर मला अशी भीती वाटते की, भाजप व त्यांचे नेते स्वतःला योग्य वाटेल असे संविधान बदलण्याचा प्रयत्न ते करतील व लोकशाही राहणार की नाही अशीही शंका वाटते. पक्ष फोडण्याचे कारण त्यांना लोकशाहीवर, त्यांच्या कार्यकर्त्यांवर व जनतेवर विश्वास नाही की ते आपल्या बाजूने निकाल देतील की नाही.

जे लोक भाजपा सोबत गेले आहेत त्यांना हे माहिती नाही की, जी लोक त्यांच्याकडे गेले आहेत ते लोक पुढे लोकनेते राहिलेले नाहीत, भाजपाने त्यांचे राजकीय अस्तित्व संपवले आहे. जे लोक त्यांच्याकडे गेले आहेत त्यांची गरज भाजपला लोकसभेनंतर राहणार नाही. आपण स्वाभिमानाची व लढण्याची भूमिका घेतली आहे, पळून जाणे ही मराठी माणसाची लक्षणे नाहीत, येत्या काळात आपल्याला लढायचं आहे.

निवडणूक आयोग हे भाजपाचे एक सेल झाले आहे असे म्हटले तरी काही हरकत नाही, निकाल आपल्या बाजूने येईल असे वाटत नव्हते. पवार साहेब आजचा नाही तर उद्याचा विचार करतात त्यामुळे साहेबांनी या गोष्टीची तयारी मनामध्ये केली असावी असे आम्हाला वाटते.

यापुढे आपले जे चिन्ह असेल ते सर्वसामान्य जनतेचे प्रतिक असेल असे आम्हाला वाटते. ज्यांचे विचार आपण घेतलेले आहे त्यांचे विचार जपण्याची जबाबदारी ही आपल्या सर्वांची आहे, ती जबाबदारी आपण सर्वजण मिळून पार पाडू.

संकटात आहेत. तर राजकारणात असे दिवस येत असतात. मला विश्वास आहे की तुम्ही ठामपणे आदरणीय पवार साहेबांच्या मागे सक्षमपणे उभे राहाल व या विधानसभा व लोकसभेची जबाबदारी तुम्ही सक्षमपणे खांद्यावर घ्याल व प्रचाराचे काम तेवढ्याच सक्षमतेने पूर्ण कराल असा विश्वास मला वाटतो.

■■■

लोकराही वाचविण्यासाठी व भाजपचा पुराभवासाठी सवानी एकनिष्ठेने लटणे गरजेचे

शरद
पवार

आजच्या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष कॉग्रेस पक्षाचे महाराष्ट्राचे अध्यक्ष नाना पटोले, इंडिया आघाडीचे या ठिकाणी उपस्थित असलेले सर्व पक्षांचे नेते आणि बंधू-भगिनींनो..!

आजचा हा कार्यकर्त्यांचा ऐतिहासिक मेळावा आहे. आम्हाला महाराष्ट्रात आणि देशामध्ये जे परिवर्तन करायचं आहे त्यासाठी विचारी कार्यकर्त्यांचा संच हा उभा करण्याची आवश्यकता आहे. त्याची पूर्ण तयारी आजच्या या बैठकीतूम होते. आपण बघितलं गेल्या साठ ते सत्तर वर्षांमध्ये अनेक राज्यकर्ते आपण पाहिले. कॉग्रेसचे पाहिले, समविचारी पाहिले, अगदी भारतीय जनता पार्टीचे अटल बिहारी वाजपेयी यांच्यासारखे सुद्धा नेते आपण पाहिले. कधी असं वाटलं नाही की या देशाच्या संविधानाची चिंता ही करण्याची वेळ येईल. कधी असं वाटलं नाही की सामाजिक ऐक्याला धक्का लागण्यासंबंधीची स्थिती या देशामध्ये तयार होईल.

गेले आठ ते दहा वर्षे आपण बघतो मोदी साहेबांचे राज्य

आले, एक अजब प्रधानमंत्री आपण या देशामध्ये पाहिला. त्यांची सर्व भूमिका ही गेली अनेक वर्षे या देशाला दिशा द्यायचा प्रयत्न ज्या नेत्यांनी केला त्यांना वेगळ्या रस्त्यावर कसे नेता येईल? हा एक कलमी कार्यक्रम आज राज्यकर्त्यांकडून होत आहे. मोदींची अलीकडची भाषणे बघा एकच गोष्ट आहे, हल्ला करतात देशाच्या महिला प्रधानमंत्रांवर, जवाहरलाल नेहरूंवर. जवाहरलाल नेहरू ज्या कुटुंबाने देशासाठी सर्वस्व दिले स्वतः स्वातंत्र्यासाठी आयुष्याच्या आठ ते दहा वर्षांपेक्षा अधिक काळ तुरुंगामध्ये घातला. स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर या देशामध्ये संसदीय लोकशाही ही मजबूत कशी होईल, या प्रकाराची खबरदारी घेतली, जगामध्ये देशाची इज्जत वाढवली, आणि आधुनिक विज्ञान व शास्त्र याच्या मदतीने हा देश योग्य दिशेला कसा जाईल, हे महत्त्वाचे काम त्यांनी केले. त्यांनी विज्ञानाच्या आधारे अनेक संस्था उभ्या केल्या आणि हा देश प्रगतीच्या दिशेने नेला. सर्व जग हे मान्य करत आहे पण मोदी साहेब मान्य करत नाही. त्यांना मार्ईक हातामध्ये मिळाला की

महाविकास आयाडी
इंडिया फ्रंटच्या वतीने
पुणे येथे आयोजित
भव्य कार्यकर्ता
मेळाव्यात उपस्थिताना
शरद पवार यांनी
केलेले हे मार्गदर्शन. या
भाषणात त्यांनी भारताचे
संविधान व लोकशाही
वाचविण्यासाठी भाजप
व त्यांच्या समविचारी
पक्षांना सत्तेवरून
खाली खेचण्याची
आवश्यकता प्रतिपादन
करताना सर्व विरोधी
पक्षांनी एकजुटीने व
एकदिलाने खांद्याला
खांदा लावून
निवडणुकीत काम
करावे अशी अपेक्षा
व्यक्त केली.

नेहरूंवर टीका करणं हा एक कलमी कार्यक्रम अलीकडच्या काळामध्ये झालेला आहे. म्हणून राष्ट्राच्या उभारणीसाठी ज्यांनी कष्ट केले, त्याग केला, दृष्टी दिली अशांचा सन्मान जर राज्यकर्त्यांकडून होत नसेल तर हे राज्यकर्ते देशातील सामान्य जनतेच्या हिताची जपणूक करणारच अशा प्रकारचा दावा करता येणार नाही.

आपण नेहमी सांगतो हा देश शेतीप्रधान आहे. अनेक वर्षे मी यावर काम केले महाराष्ट्रात केले, देश पातळीवर केले. आज देशामध्ये प्रति दिवसाला शेतकऱ्यांचे सहा ते सात आत्महत्या होत आहेत, पण हे सरकार दुंकून बघायला तयार नाही. आज हा देश अन्नधान्याच्या बाबतीत संपन्न झाला पण दुसऱ्या बाजूने शेतकरी अडचणीत आला. एक वर्ष दिल्लीच्या दारावर पंजाब आणि हरियाणाचे काही हजार शेतकरी आंदोलनाला बसले होते. दिल्लीच्या सीमेवर उन्हाळ्यामध्ये, पावसाळ्यामध्ये, थंडीच्या दिवसांमध्ये कुंदुंबासह त्या ठिकाणी बसले होते. पण सरकारने त्या ठिकाणी दुंकून सुद्धा बघितले

नाही. म्हणून ज्यांच्या हातात सत्ता आहे त्यांना या काळ्या आईची ईमान राखणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या, या देशाची भुकेची गरज भागवणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या हिताच्या संबंधीची काळजी नसेल तर आपल्याला सामुदायिक शक्ती करावी लागेल व या सरकारला शेतातल्या गवतासारखं उचलून बाजुला करावे लागेल.

आज बेकारीच्या बदल केंद्र सरकारने अनेक धोरणे जाहीर केली त्याचे एक वैशिष्ट्य मोदी की गॅरंटी. ही गॅरंटी अशी आहे चेक गॅरंटीचा आहे फक्त त्याच्यावर तारीख लिहिलेली नाही. त्याबदल जे काही बघतो त्याच्यावर कुणाची खात्री नाही. आज आपण बघतो गॅरंटी म्हणून अनेक आश्वासने दिली पण ती पूर्ण होत नाहीत. अलीकडच्या काळामध्ये काय नक्की या सरकारने केले? आज हा देश एकसंघ ठेवायचा असेल तर जवाहरलाल नेहरू असो, इंदिरा गांधी असो, अटल बिहारी वाजपेयी असो या सगळ्यांनी राज्य आणि केंद्र यांच्यात समन्वय साधला, राज्याच्या अधिकारांचा सन्मान केला. आजचे

राज्यकर्ते ते करत नाहीत. आज त्यांनी भूमिका सोडली आहे. मी अनेकदा बघितलं मनमोहन सिंग यांच्या राजवटीमध्ये, त्याच्या आधीच्या काळात नेहरूच्या राजवटीमध्ये राज्याचे जे मुख्यमंत्री आहेत त्यांचा सन्मान त्या ठिकाणी होता. आज मोर्दांच्या राज्यामध्ये राज्य सरकारच्या बदल त्यांची भूमिका अतिशय असहकार्याची आहे. त्यामुळे महाराष्ट्रासारखे अनेक राज्यांचे अनेक प्रश्न शिल्लक आहेत. आपण बघतो अनेक महत्वाचे प्रश्न आहेत ते सोडवले पाहिजे त्याची भाषणे केली जातात.

मोर्दी साहेबांनी ज्याचा उल्लेख याआधी सुद्धा झाला एका भाषणामध्ये त्यांनी सांगितलं की या देशामध्ये राष्ट्रवादी कँग्रेस पक्ष हा भ्रष्टाचारी आहे. हे सांगत असताना त्यांनी सांगितले हा भ्रष्टाचार बँकेच्या व्यवहारात केला, हा भ्रष्टाचार पाटबंधारे, पाणी योजना याच्यामध्ये केला. मी जाहीरपणाने सांगितलं आजही माझे त्यांना आव्हान आहे की भ्रष्टाचार तुम्ही

अडचणीत आणतात.

सत्तेचा वापर विरोधकांना तुरुंगात टाकणे, त्यांच्यावर खोटे खटले भरणे यासाठी केला जातो हे कुठेतरी आवरले पाहिजे. सत्तेचा गैरवापर कसा केला जातो याची अनेक उदाहरण आजच्या राज्यकर्त्यांनी दाखवून दिली आहेत. हे आवरायचे असेल तर सामान्य माणसाच्या लक्षात आलंय की ईडी असेल, सीबीआय असेल अन्य संस्था असतील यांचा वापर करून त्यांच्या विचारांशी संमत न होणारे जे जे घटक आहेत त्यांना अडचणी निर्माण करणे, अटक कणे त्यांच्यावर खोटे खटले भरणे या प्रकारची भूमिका आजच्या राज्यकर्त्यांनी सुरु केलेली आहे. याचा अर्थ हाच की मूलभूत लोकशाहीचा जो अधिकार आहे त्यावर घाव घालण्याचा हा प्रकार आहे. तो जर आवरायचा असेल तर आपल्याला या देशामध्ये बदल करण्याशिवाय गत्यांतर नाही, हा बदल करायचा असेल तर भाजपाच्या विरुद्ध जेवढ्या विचारधारा आहेत त्यांना एकत्रित

नाना पटोले पुण्यगुच्छ देऊन शरद पवार यांचे स्वागत करताना शेजारी अरविंद शिंदे, प्रशांत जगताप.

केला असे म्हणता, इरिगेशन खात्यात झाले असे म्हणता, तुम्ही म्हणता भ्रष्टाचार बँकमध्ये झाला अन्य ठिकाणी झाला. केंद्र सरकारने कमिटी नेमावी, सुप्रीम कोर्टाच्या न्यायाधीशाच्या अध्यक्षतेखाली नेमावी व त्या भ्रष्टाचाराची चौकशी करावी आणि ती सबंध देशाच्या समोर ठेवावी. जो कोणी दोषी असेल त्यासंबंधी जे काही तुम्हाला कडक धोरण तुम्हाला आखायाचे असेल त्या गोष्टीला आम्हा लोकांचा पूर्ण पाठिंबा आहे. माझी खात्री आहे की या गोष्टीत हे राज्यकर्ते फक्त इतर पक्षांच्या लोकांवर टीका टिप्पणी करणे यापेक्षा दुसरे काही गोष्टी करत नाही. दुसऱ्या बाजूने राज्यकर्ते त्यांच्या विचारांचे नाहीत त्यांना

करून जागृत करणे व त्यांच्यासोबत सामान्य जनतेशी संपर्क साधून त्या सामान्य जनतेला याचे महत्व पटवून देणे आणि देशामध्ये परिवर्तन आणणे ही गोष्ट आपल्याला करायची आहे. ती करण्यासाठी कँग्रेस पक्ष असो किंवा इतर पक्ष असो या सगळ्यांनी एकजुटीने प्रयत्नांची पराकृष्ण करावी एवढाच आग्रह आजच्या कार्यक्रमाच्या निमित्ताने आपल्याला करतो, आपण सर्वजण याच्यात सहभागी व्हा आणि वेगळी स्थिती निर्माण करण्याला हातभार लावा हे या ठिकाणी सांगतो आणि आपली रजा घेतो.

■ ■ ■

गेल्या काही वर्षापासून डॉ. सावंत

आणि त्यांचे सहकारी या ठिकाणी हा कृषी महोत्सव आयोजित करतात. हा महोत्सव शेतकऱ्याला एक नवी दिशा देणारा महोत्सव आहे. या महोत्सवाचे वैशिष्ट्य या ठिकाणी असे आहे की, या महोत्सवामध्ये २५० स्टॉल आणि त्यामध्ये बी बियाणे, खेत, औषधं, शेती अवजारे आदींची मांडणी ही तुम्हा सर्वांच्या माहितीसाठी या ठिकाणी केलेली आहे. या प्रदर्शनाचे आणखीन एक वैशिष्ट्य असे आहे की, १२ फूट उंचीचा खिलार आणि ज्याची किंमत ४१ लाख आहे तोही या प्रदर्शनात ठेवलेला आहे. ६ किलोचा कोंबडा तोही या प्रदर्शनात आहे. माझी तुम्हा सर्वांना विनंती आहे, कार्यक्रम संपल्यानंतर या सर्व स्टॉल्सला भेट द्या. समजून घ्या की, शेतीच्या क्षेत्रामध्ये काही बदल होत आहेत आणि त्याची नोंद ही आपल्या व्यवसायात शेतीमध्ये केली पाहिजे.

भारत कृषीप्रधान देश आहे. देशाच्या कानाकोपन्यात मी १० वर्षे हिंडत होतो, तेव्हा देशाच्या शेतीची जबाबदारी माझ्याकडे होती. मला आठवतंय की, २००४ साली

सातारा
येथे १६ फेब्रुवारी
रोजी आयोजित 'शरद कृषी
महोत्सव व कृषी प्रदर्शन' या
समांसंभात ज्येष्ठ नेते
खासदार शरद पवार यांनी
शेतकरी बांधवांना
केलेले मार्गदर्शन....

माझ्याकडे शेती खात्याचे काम आलं. राष्ट्रपती भवनला शपथ घेतली आणि घरी आलो. शेतीसंबंधात कामाची पहिली फाईल सही करण्यासाठी माझ्याकडे आली आणि त्या फाईलमध्ये लिहिलेलं होतं की, देशामध्ये गहू आणि तांदूळ हा दोन महिन्यांसाठीचे शिल्लक आहे. आपल्याला परदेशातून धान्य आयात केल्याशिवाय गत्यांतर नाही. मी अस्वरुप झालो. आपण शेतीप्रधान देश म्हणायचा आणि जनतेला खाण्यासाठी गहू आणि तांदूळ परदेशातून आणायचा? एक आव्हान होते, पण ते आव्हान मी स्वीकारले. उत्पादन खर्चाचा विचार करून किंमत दिली आणि त्याचा परिणाम १० वर्षांनंतर, ज्यावेळी शेती खात्याचे काम माझे संपले आणि त्या खात्यातून मी बाहेर आलो, त्याचवेळी हा देश जगतील २ नंबरचा गहू तयार करणारा देश झाला. १ नंबरचा तांदूळ तयार करणारा देश झाला. काळ्या आईशी ईमान राखणाऱ्या शेतकऱ्यांनी जे कष्ट केले आणि त्यावेळी जी किंमत दिली त्यामुळे, हे घडले. या सर्व गोष्टी या प्रदर्शनाच्या माध्यमातून लोकांपर्यंत पोहोचवणे ही देशाची गरज आहे आणि

महाराष्ट्रात नवीन नेतृत्व तपार करू

शरद पवार

डॉ. सावंत आणि त्यांचे सहकारी हे या ठिकाणी काम करत आहेत, या सर्वांना मी अंतःकरणापासून धन्यवाद या ठिकाणी देतो.

राजकारणाचा विषय निघाला. काही लोकांनी सांगितलं, काही लोकांनी पक्ष नेला, काही लोकांनी चिन्ह नेलं. मी त्याची कधी चिंता करत नसतो. तुम्हा लोकांना आठवत असेल की, तुमच्यातल्या काही लोकांनी यशवंतराव चव्हाण यांना देखील मतदान केले होते. आज जे सांगितले जाते की, विकास म्हणून वेगळ्या रस्त्याने जाण्याचा आम्ही निर्णय घेतला. ही भूमिका सामान्य जनतेला पटणारी नाही आहे. सत्ता येते, सत्ता जाते, सत्ता ही काही कायमची नसते. पण, विचार कायमचा असतो. धोरणे ही कायमची असतात. देशाला पुढे नेण्यासंबंधीचा जो कार्यक्रम आहे तो कार्यक्रम कायमचा असतो. आज या सर्व गोष्टीपासून काही पक्ष हे बाजूला जायला लागलेले आहेत.

आज जे सांगितले जाते की, विकास म्हणून वेगळ्या रस्त्याने जाण्याचा आम्ही निर्णय घेतला. मला गंमत वाटते की, आपला देश हा संसदीय लोकशाही मान्य केलेला देश आहे. संसदीय लोकशाहीमध्ये सगळं सत्य असतं असं नाही, सत्य नसेलही पण, देशाची सेवा त्यांच्याकडून होत नाही असे म्हणता येत नाही. या देशामध्ये अटल बिहारी वाजपेयी एक भाजपचे नेते अनेक वर्ष विरोधी पक्षात होते. त्यांनी देशाची सेवा केली नाही का? देशाच्या सेवेसाठी स्वतःचा विचार आणि पक्ष सोडून दुसरीकडे जाण्याची भावना कधी त्यांच्या मनात आली? जगामध्ये त्यांचे नाव झाले. त्यांनी कधी विचार सोडला नाही. वैचारिकदृश्या आमचे मतभेद असतील, पण विचार त्यांनी जतन केला ही गोष्ट मान्य केली पाहिजे.

१९७७ साली या देशामध्ये जनता पक्षाचे राज्य

आले, त्यावेळेला विरोधी पक्ष नेते म्हणून यशवंतराव चव्हाण बसले. याचा अर्थ चव्हाण साहेबांनी जे काही निर्णय घेतले ते काय चुकीचे होते? लोकांनी सत्ता दिली, तिचा स्वीकार केला, लोकांची सेवा केली. लोकांनी सांगितलं, विरोधी पक्षात बसा, विरोधी पक्षात बसले. प्रभावी विरोधी पक्षनेते म्हणून देशामध्ये त्यांनी काम केलं, धोरणे कधी बदलली नाहीत.

आज आमचे काही मित्र गेले, मला आठवतंय, सातांच्याचे उदाहरण; त्यावेळेला मी राज्याचा मुख्यमंत्री होतो. रयत शिक्षण संस्थेचा मोठा कार्यक्रम सातांच्यामध्ये असतो. त्या कार्यक्रमाला मी कधीही जाणे चुकवत नाही. चव्हाण साहेब रयत शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष होते. आम्ही दोघेही कार्यक्रम संपला आणि त्यांच्या घरी जेवणासाठी जमलो. तेव्हा चर्चा झाली त्यामध्ये विरोधात बसून काय अनुभव येतो? यावर त्यांची चर्चा झाली. चव्हाण साहेबांनी सांगितलं की, आपण गांधी-नेहरूंचा विचार स्वीकारला, त्या विचारांनी आपण स्वातंत्र्याच्या चळवळीमध्ये

सहभागी झालो. आज जनता पक्षाचे राज्य आले. त्यामध्ये इतर पक्ष आहेत. जे वैचारिकदृष्ट्या आपल्यापासून दूर आहेत, आपण त्यांच्यामध्ये जायचे नाही. जायचे असेल तर गांधी-नेहरूंचा विचार, इंदिरा गांधींचा विचार हा स्वीकारला पाहिजे, या संबंधीची चर्चा त्या ठिकाणी झाली. हा त्यांच्या घरी झालेला अनुभव आहे. आज त्यांची पुढची पिढी ही कुठे चालली, याचा विचार त्यांनी केला पाहिजे. चळ्हाण साहेबांनी कांग्रेसचा विचार त्या ठिकाणी मांडला. आम्ही विरोधी होतो तरी त्यांनी आग्रहाची भूमिका त्या ठिकाणी मांडली. त्याशिवाय दुसऱ्या गोष्टीच्या विचारांची तडजोड त्यांनी कधी केली नाही. त्यातून काही शिकण्याची भूमिका घेण गरजेचं आहे.

आज काय चित्र दिसत आहे? देशामध्ये अनेक संकटे आहेत. शेती अडचणीत आहे, मध्याशी कोणीतरी सांगितलं, कांद्याचे भाव पडले. परदेशामध्ये कांदा पाठवला, तर भाव वाढतील म्हणून निर्यात बंदी केली व असे अनेक निकाल घेतले. अन्नधान्याच्या निर्यातीवर बंधने घातली, शेतकरी अडचणीत आला, या सगळ्या गोष्टी या देशामध्ये घडत आहेत. व हे घडत असताना ज्यांच्या हातामध्ये देशाच्या सत्तेची सूत्र आहेत, ते या प्रश्नांसाठी डोकावून बघायला तयार नाहीत. आम्ही लोक पालमेंटमध्ये बसतो, ती एक देशाची महत्वाची संस्था आहे. लोकशाही मधली संस्था आहे. तिचा सन्मान केला पाहिजे व तिथे प्रश्न मांडायची संधी ही सगळ्यांना असली पाहिजे. पण, आज आम्ही बघतो १५ दिवसांचे सेसन झाले. त्यामध्ये देशाचे प्रथानमंत्री ९ तासासाठी पालमेंटमध्ये आले, बाकी डोकावून सुद्धा बघितले नाही.

जवाहरलाल नेहरू असोत, इंदिरा गांधी असोत, यशवंतराव चळ्हाण असोत यांनी १ दिवस सुद्धा पालमेंट त्यांनी कधी चुकवले नाही. हे लोकशाहीचे मंदिर आहे, त्याचा सन्मान केला पाहिजे, त्यापासून वेगळी भूमिका ही जाणीवपूर्वक केली जाते या गोष्टीचा विचार आपण सर्वांनी करायला पाहिजे. माझे तुम्हाला एकच सांगणे आहे की, कोणी गेले किंवा कोणी आणखी काही केले, तरी आपण विचार सोडायचा नाही.

लोक सांगतात कसे होईल? काहीच काळजी करायचे कारण नाही. एक प्रकारची धमक आपल्यात आहे, कष्ट करण्याची तयारी आहे, त्यापेक्षा सुद्धा वैचारिक भूमिका ही मजबूत आहे. ती जर मजबूत असली तर कोणी काहीही करू शकत नाही. तसे करणाऱ्यांना त्यांची जागा आपण लोकशाहीमध्ये दाखवू शकतो, आज त्याची तयारी आपण सर्वांनी केली पाहिजे ते तुम्ही करा. या सर्वांसाठी महाराष्ट्राच्या माणसाला आम्ही कधी सोडणार नाही, काहीही किंमत द्यायला लागली तरी चालेल.

अनेक लोक सांगतात वय झाले, म्हणून काय झालं? त्यांनी काय बघितलं अजून? वयाची चिंता करू नका, याही परिस्थितीत आपण मात करू शकतो. अनेक लोक या देशामध्ये पाहिले आहेत. वयाच्या ८५ व्या वर्षी मोरारजीभाई देसाई देशाचे पंतप्रधान झाले. अनेकांचे नावे या ठिकाणी सांगता येतील. मनःस्थिती आणि विचारधारा ही जर भक्तम असली, तर वय कधी आडवं येत नाही. आपण आपल्या भूमिका घेऊन पुढे जाऊ इच्छितो. आपण निर्णय घेतला आहे. महाराष्ट्राच्या कानाकोपन्यामध्ये जाऊन नवीन पिढीला वलय देऊ, त्यांचे नवीन नेतृत्व हे महाराष्ट्रामध्ये तयार करू.

१९६७ साली पहिल्यांदा मी महाराष्ट्राच्या विधानसभेला उभा राहिलो, चळ्हाण साहेब या जिल्ह्याचे नेते होते. त्यांनी काय केले? त्यांनी सर्व नवीन कार्यकर्ते काढले. बारामतीत मला तिकीट दिलं, फलटणमध्ये कृष्णचंद्र भोईटे यांना तिकीट दिलं, कोरेगावात चंद्रकांत पाटील यांना तिकीट दिलं. सर्व नवीन पिढी; नवीन पिढीच्या मार्फत चळ्हाण साहेबांनी हा जिल्हा बांधला आणि हा पक्ष सातांच्यासहीत संबंध महाराष्ट्रात बांधला. त्या पद्धतीने आज नवीन पिढीचे लोक शोधून घेऊ, त्यांना शक्ती देऊ, त्यांना संधी देऊ, त्यांना अधिकार देऊ आणि महाराष्ट्राचा चेहरा माझी नवीन पिढी ही बदलू शकते हा इतिहास निर्माण करू. आपण सर्वांनी त्या इतिहासाचे साक्षीदार व्हा एवढीच विनंती आज या ठिकाणी मी करतो आणि माझे दोन शब्द संपवतो.

■■■

भ्रष्टाचाऱ्यांचा एकच नारा,

बच्याच दिवसातून आज जाहीर सभेच्या निमित्तानं तुम्हा सर्वांसमोर उपस्थित आहे. एक वेगळा काळ आहे. देशामध्ये वेगळं चित्र आहे. खेड्या-पाड्यातल्या शेतीची इमान राखणारे आपण सर्वजण या ठिकाणी आहात. आज देशाच्या कानाकोपन्यामध्ये कुठेही मी गेलो तर, देशातला हा काळ्या आईचे इमान राखणारा शेतकरी वर्ग अस्वस्थ आणि संकटात आहे. मेहनत करतो, घाम गाळतो. पण, त्याच्या घामाची किंमत त्याच्या पदरात पडत नाही. अनेक पिके घेतली जातात पण, त्या पिकाची किंमत त्या शेतकन्याच्या पदरात पडत नाही. आणि खर्च अधिक लाभ, उत्पन्न कमी ही स्थिती झाली तर कर्जबाजारी होतो. आणि कधी कधी ते कर्ज डोक्यावर एवढे बसते की, घरातली भांडी-कुंडीही काढण्याची

भूमिका सावकार किंवा बँका येऊन सुद्धा घेतात. ही स्थिती पाहिल्यानंतर सन्मानाने जगायची इच्छा ज्या शेतकन्याची आहे तो कधीकधी आत्महत्या करायला जातो. हे चित्र आज देशामध्ये आहे.

आपण रोज बघतो. टेलिव्हिजन असो किंवा वर्तमानपत्र असो. देशाचे प्रधानमंत्री मोदी साहेब यांची रोज एक जाहिरात असते की, मी तुम्हाला गरेंटी देतो. मोदीची गरेंटी, कसली? तर तुम्हाला शेतमालाची किंमत चांगली मिळेल. तुमच्या मुलांना नोकरी मिळेल. तुमचा माल जगाच्या बाजार समितीत जाईल. त्याची किंमत चांगलीच तुम्हाला मिळेल. ही गरेंटी मोदी देतात. एका बाजूला यांची गरेंटी आणि दुसऱ्या बाजूनं दर दिवसाला कोणी ना कोणीतरी आत्महत्या करत आहे. हे चित्र

नॅशनलिस्ट काँग्रेस
पार्टी- शरदचंद्र
पवार' पक्षातर्फे
पुणे जिल्हातील
मंचर येथे २१
फेब्रुवारी रोजी
आयोजित महासभा
एकजुटीची, साथ
अनुभवाची,
ताकद महाराष्ट्राची
या कार्यक्रमात
ज्येष्ठ नेते शरद
पवार यांच्यासह
मान्यवरांनी केलेली
भाषणे....

तुरुंगापेक्षा भाजप बरा

शरद
पवार

या देशामध्ये पाहायला मिळत आहे आणि म्हणून ही स्थिती किती दिवस चालू द्यायची? यात बदल करायचा की नाही? जर ठरवलं तर आपण करू शकतो.

मला आठवतंय, तुम्ही लोकांनी मला देशामध्ये शेतीची जबाबदारी १० वर्षांसाठी दिली. शेती मंत्री म्हणून मी राष्ट्रपती भवन मध्ये शपथ घेतली. शेतीसंबंधात कामाची पहिली फाईल सही करण्यासाठी माझ्याकडे आली आणि त्या फाईलमध्ये लिहिलेलं होतं की, देशामध्ये गहू आणि तांदूळ हा दोन महिन्यांसाठीच शिल्लक आहे. आपल्याला परदेशातून धान्य आयात केल्याशिवाय गत्यंतर नाही. मी अस्वस्थ झालो. आपण शेतीप्रधान देश म्हणतो आणि जनतेला खाण्यासाठी गहू आणि तांदूळ परदेशातून आणायचा? एक आव्हान होते,

पण ते आव्हान मी स्वीकारले. उत्पादन खर्चाचा विचार करून किंमत दिली आणि त्याचा परिणाम १० वर्षानंतर, ज्यावेळी शेती खात्याचे काम माझे संपले आणि त्या खात्यातून मी बाहेर आलो, त्याचवेळी हा देश जगातील २ नंबरचा गहू तयार करणारा देश झाला. १ नंबरचा तांदूळ तयार करणारा देश झाला. आज या सर्वाची गरज आहे. पण, मोदी साहेबांना यासंबंधीची आस्था नाही. त्यांना आस्था कशात आहे तर, पक्ष फोडणे, विरोधकांना तुरुंगात टाकणे.

झारखंड सारख्या राज्यातील आदिवासी मुख्यमंत्री काहीही तशी कारणे नसताना खोट्या पद्धतीने त्यांच्यावर केसेस केल्या जातात आणि आदिवासी मुख्यमंत्र्याला

तुरुंगामध्ये टाकले जाते. दिल्लीमध्ये काम करणारे मुख्यमंत्री अरविंद केजरीवाल; अनेक क्षेत्रांमध्ये त्यांचे काम उत्तम आहे. पण, आज या प्रतिगामी शक्ती विरोधात ते योग्य भूमिका मांडतात, म्हणून त्यांना दैनंदिन गोष्टीतून हल्ला करण्याचा प्रयत्न केला जात आहे. महाराष्ट्राचे माजी गृहमंत्री अनिल देशमुख यांना अटक केली. त्यांच्यावर आरोप केला की, त्यांनी १०० कोटी रुपये घेतले. त्यांना १४ महिने तुरुंगात टाकले. चौकशी झाली पण, नंतर सिद्ध काय झालं, १ छदाम सुद्धा त्यांनी घेतला नाही, पण त्यांना १४ महिने तुरुंगात टाकले होते. शिवसेनेचे नेते, सामनाचे संपादक संजय राऊत यांना देखील अटक केली

चव्हाण गेले. ज्या पक्षाने त्यांना मुख्यमंत्रीपद दिले ते विसरून ते भाजपात जाऊन बसले. आज ईडी, सीबीआय, इन्कमटॅक्स यांच्या दमदाटीने तसेच पक्ष फोडणे, माणसे फोडणे, ते जर आपल्या पक्षात आले नाही, तर दमदाटी करून त्यांच्यावर बेकायदेशीररित्या कारवाई केली जात आहे.

आज असे बोलले जाते की, भ्रष्टाचाराचा एकच नारा तुरुंगापेक्षा भाजप बरा..! आणि या पद्धतीने भाजपच्या बद्दलचे एक वेगळे चित्र देशात तयार केले जात आहे. समाजामध्ये काम करणाऱ्या आणि कुर्हे ना कुठेतरी ज्यांचे हात अडकलेले आहेत आणि भाजप पेक्षा वेगळी भूमिका मांडत आहेत, अशा

गेली. परिणाम काय झाला, त्यांच्यावर खोटा खटला दाखल केला गेला. याचा अर्थ एकच आहे, आजच्या राज्यकर्त्यांच्या मनाप्रमाणे भूमिका जर कोणी घेत नसेल, तर सत्तेचा गैरवापर करून त्यांना तुरुंगात टाकणे ही भूमिका घेतली जाते. आणि म्हणून एक प्रकारचं आव्हान हे आपल्या समोर आहे.

आज प्रधानमंत्री कुर्हे-कुर्हे काय-काय बोलतात. महाराष्ट्राचे एकेकाळी मुख्यमंत्री असलेले अशोक चव्हाण, त्यांच्याबद्दल प्रधानमंत्री यांनी कुठेतरी जाहीर भाष्य केले. परिणाम काय झाला तर, दुसऱ्या-तिसऱ्या दिवशी अशोक

लोकांना याच प्रकारची दहशत निर्माण करून आपल्याकडे ओढण्याचा प्रयत्न केला जात आहे.

महाराष्ट्रामध्ये आज आपण पक्ष उभा केला. राष्ट्रवादी कॅंप्रेस पक्षाची निर्मिती तुम्हा लोकांच्या पाठिंब्याने आम्ही लोकांनी केली. तो पक्ष फोडला गेला. आज त्या पक्षातील लोक बाहेर गेले. ते फोडले गेले. या सर्वांना निवडून कोणी दिले? जर मागच्या निवडणुका पाहिल्या तर, आज मागच्या निवडणुकीमध्ये आपल्या जिल्ह्यामध्ये जुन्नर, आंबेगाव, खेड, इंदापूर, बारामती असो इथल्या सगळ्या निवडणुकींमध्ये

राष्ट्रवादीचे उमेदवार हे विजयी झाले. हे उमेदवार कोणाच्या नावाने निवडणूक लढवत होते? कुणाचा फोटो हा निवडणुकीमध्ये त्यांनी वापरला? हे सर्व माहिती असताना आज कुठून तरी दमदाटी झाली, तुरंगात टाकण्याची भीती दाखवली गेली आणि त्यामुळे अनेक लोक पक्ष सोडून दुसऱ्या बाजूला गेलेले आहेत. हे चित्र आपल्या सर्वांना आज दिसत आहे.

आपल्या सर्वांना आज म्हणून जागे व्हावे लागणार आहे. आज अनेक ठिकाणी तुमच्या जिल्ह्यात, तालुक्यामध्ये अनेक लोकांनी माझ्याबोरोबर काम केले. प्रामाणिकपणाने काम केले. अण्णसाहेब आवटे असतील त्यांनी माझ्या आई सोबत काम केले. आणि माझ्याबोरोबर काम करणारे दत्तात्रय वळसे पाटील होते. अनेक सहकारी संस्थांचे विठ्ठलराव वानखेडे होते, बाबुराव दादा होते असे अनेक नावे घेता येतील जे आज नाही

आम्हा लोकांच्या निष्ठेला साथ देत नसतील, ते सत्तेमध्ये निवडून देणाऱ्या नागरिकांची सुद्धा निष्ठा ठेवणार नाहीत. ही भूमिका आपल्या सर्वांना लक्षात ठेवावी लागेल आणि हे चित्र बदलायचे असेल, तर आपल्याला जागे व्हावे लागेल.

डॉ. अमोल कोलहेंसारखा एक अतिशय उत्तम खासदार तुम्ही लोकांनी निवडून दिला. सबंध देशात त्यांचे नावलौकिक आहे. लोकसभेमध्ये डॉ. अमोल कोलहे बोलायला उभे राहिल्यानंतर सर्व खासदार अत्यंत शांत पणाने त्यांचे विचार ऐकतात आणि त्याचे कारण असे आहे की, त्यांची बांधिलकी ही प्रामाणिकपणाची आहे. तुमच्याशी त्यांची निष्ठा आहे. तुम्ही त्यांना मत देऊन फार मोठ्या मताधिक्यांनी पाठवलेले आहे. आणि त्याचे अखंड स्मरण हे ते अंतःकरणामध्ये ठेवतात आणि आपल्या मतदारांशी प्रामाणिकपणाची भूमिका घेतात. म्हणून, आज अशा निष्ठावान लोकांची महाराष्ट्रामध्ये गरज आहे.

आहेत. पण, या लोकांचं वैशिष्ट्य काय होते. वैशिष्ट्य असे होते की, निष्ठा होती त्यांच्याकडे; निष्ठेवर त्यांनी कायम काम केलं. निष्ठा देणारे दत्तू पाटलांसारखे या जिल्ह्यातून आम्हाला सहकारी लाभले. त्यांनी आम्हाला साथ दिली आणि आज काय बघतोय आम्ही? ज्यांच्या हातामध्ये सत्ता आहे. दत्तू पाटलांचा वारसा आहे. त्यांनी काय केलं? त्यांना आम्ही काय कमी दिले? विधानसभा दिली. अनेक मंत्रिपद दिले. विधानसभेचे अध्यक्षपद दिले. देशाच्या साखर उद्योगांचे सबंध हिंदुस्तानचे पद दिले. अशा अनेक गोष्टी दिल्या. प्रतिष्ठा दिली आणि हे दिल्यानंतर सुद्धा दत्तू पाटलांमध्ये जी निष्ठा होती, त्या निष्ठेची ५ टक्के सुद्धा त्यांच्यात नाही. आज निघून जाण्याच्या संबंधी भूमिका या नेतृत्वाने घेतली. जे निष्ठेने

आम्ही निर्धार घेतलेला आहे की, कितीही अडचणी येऊ देत, सबंध महाराष्ट्राचा कानाकोपरा पुढच्या २ महिन्यांमध्ये पिंजून काढू. सामान्य माणसाला जागं करून निष्ठावंत आणि महाराष्ट्राच्या मराठी माणसाच्या हिताची जपणूक करणारे उमेदवार विजयी कसे होतील, याची आम्ही काळजी घेऊ. त्या कामाला तुमच्या सर्वांची साथ पाहिजे. एवढेच या ठिकाणी मी सांगतो. आज डॉ. कोलहेंनी ज्या पद्धतीने गेले ५ वर्ष महाराष्ट्राचे आणि तुमचे नावलौकिक वाढवले. त्या भूमिकेला तुमच्या सर्वांची शक्ति, मनापासून पाठिंबा हा मिळेल. अशी अपेक्षा या ठिकाणी व्यक्त करतो आणि तुम्हा सर्वांना धन्यवाद देतो व माझे दोन शब्द संपवतो.

■■■

वि

कासपर्व या पुस्तिकेचं आत्मा प्रकाशन झालं आहे येतं, की किती मोठी काम आपल्या मतदारसंघात आपल्या खासदारांनी खेचून आणली आहेत. महाराष्ट्रात आणि भारतात प्रत्येक लोकसभेत एक खासदार आहे, प्रत्येक लोकसभा मतदारसंघाचं प्रतिनिधित्व करत असताना एवढ्या मोठ्या प्रमाणात निधी खेचून आणणं, त्याचा पाठपुरावा करणं आणि आपल्या जनतेची व्यवस्था संपन्नपणे निर्माण करण्याचा प्रयत्न करणं हे भारतात फार कमी खासदारांना जमलेलं आहे.

पाच वर्षांच्या कालखंडात डॉ. अमोल कोलहे यांनी तीनवेळा संसदरत्न नावाचा किताब मिळवला. संसदरत्न किताब मिळाला म्हणजे काम होत नाहीत, असं कुणीतरी म्हटलेलं मी काल परवा वाचलं. संसदरत्न लोकसभेत सतत हजर राहिलं आणि उत्तम भाषणं करून जनतेचे प्रश्न मांडले की संसदरत्न पारितोषिक मिळतं. कुणालाही सहज उरुन संसदरत्न पारितोषिक मिळत नाही. आणि म्हणून डॉ. अमोल कोलहेंचं तुम्हा सर्वांच्यावतीनं राष्ट्रवादी कँग्रेस पक्ष शरदचंद्र पवार साहेबांचा यांच्यावतीनं मी पहिल्यांदा अभिनंदन करतो. आम्ही भारताच्या लोकसभेमध्ये चार-पाच खासदार पाठवले. त्यात संसदरत्न पुरस्कार मिळवणारे दोन खासदार निघाले. येणाऱ्या लोकसभेमध्ये २०२४ला आपल्या सगळ्यांच्या आशीर्वादाने हा पाचचा आकडा

९-१०पर्यंत जाईल याची मला स्वतःला खात्री आहे. आपल्या सर्वांनी साथ दिली, मागच्या लोकसभेत अमोल कोलहेना दिल्लीला पाठवलं, आपण सगळे खासदारांनी आपल्या गावात आलं पाहिजे असा आग्रह करत असतो. पण, आम्ही अनेक वर्षांपासून बघतोय, आमचे पृथ्वीराज चब्हाण खासदार असायचे, भाग आम्ही सांभाळायचो. काँग्रेसचे उमेदवार म्हणून ते उभे राहिले, की त्यांच्या मागे आम्ही आमचा भाग उभा करायचो. पण ते वर्षातून एक फेरा सगळ्या गावांचा मारायचे.

नगरपालिकेचं नगरसेवकानं केलेलं काम, जिल्हा परिषद, पंचायत समितीमध्ये सदस्यानं केलेलं काम, आमदारानं विधानसभेत आणि आपल्या मतदारसंघात केलेलं काम या सगळ्या कामापेक्षा खासदारानं केलेलं काम मित्रांनो मोठं असतं. त्या खासदारानं आपल्या मतदारसंघात महाराष्ट्रामध्ये

आणि देशामध्ये प्रश्न संसदेत मांडले किती, कोणते महत्वाचे प्रश्न त्याने सोडविण्याचा प्रयत्न केला, त्याला काय यश मिळालं ही उपलब्धी खासदाराच्या कामाला लावायची असते. आणि मला ठामपणानं आज असं वाटतं, की अमोल कोलहे साहेबांनी मागच्या पाच वर्षांच्या कालखंडात मधाशी सांगितलेली सगळी काम केली. या विकासपर्वामध्ये या भागाचं चित्र बदलणारे अनेक प्रकल्प येऊ घातलेले आहेत, आलेले आहेत. त्याचबरोबर बैलगाडा शर्यतीपासून देशातल्या संसदेमध्ये भारताच्या लोकशाहीवर आघात व्हायला लागलेत, त्याच्या विरोधात देखील आवाज उठवण्याचं काम अमोल

कोलहेंनी लोकसभेत केलं.

आपण सगळे भाग्यवान आहात. दुसऱ्या लोकसभेत शेजारच्या मावळच्या खासदारांनी किती वेळा लोकसभेत तोंड उघडलं मला माहीत नाही. महाराष्ट्रातल्या कुठल्याही लोकसभेच्या खासदारांपेक्षा अमोल कोलहेंनी प्रभावीपणानं आपल्या सगळ्यांचे प्रश्न मांडले. महिलांचे प्रश्न मांडले, आदिवासींचे प्रश्न मांडले. शेतकऱ्यांचे प्रश्न मांडले. कांदा निर्यात बंदी केल्यानंतरही लोकसभेत आवाज उठवणारे अमोल कोलहेच होते हे आम्ही सगळ्यांनी बघितलंय. आणि त्यामुळ प्रश्न सोडवणारा खासदार, लोकसभेत तोंड उघडणारा खासदार म्हणून अमोल कोलहेना मागच्या वेळी आपण पाठवलं आणि तो अनुभव आपण घेतला.

लोकसभेच्या निवडणुका १५-२० दिवसांत आता

जाहीर होतील. आमच्यातले काही आमचे मित्र सोडून गेलेले आहेत. त्याची कारणं तुम्हा सगळ्यांना माहिती आहेत. कारणं माहीत असल्यामुळे त्याचा ऊहापोह करण्याची आत्ता गरज नाही. ऊहापोह करायला लागलो तर बराच वेळ लागेल.

आपल्यापैकी काही लोकं आपला पक्ष सोडून गेले. पक्ष सोडून जाताना पवार साहेबांचा राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष आणि घड्याळांचं चिन्ह सुद्धा हिसकावून घेण्याचा प्रयत्न उभ्या भारतानं बघितला. काल परवा सुप्रिम कोर्टामध्ये ही केस गेली. तेव्हा सुप्रिम कोर्ट म्हटलं, की अहो, त्यांनी पक्ष स्थापन केलेला आहे. राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष शरदचंद्र पवार हे नाव त्यांच्या

अध्यक्षांना यांनी पक्ष शिस्त मोडली आहे, पक्षाचं धोरण सोडलेलं आहे, पक्षाच्या नेतृत्वाच्या विरोधी त्यांनी भूमिका घेतलेली आहे आणि मंत्रिमंडळात जाऊन या ९ जणांनी शपथ घेतलेली आहे त्यांना डिसक्वालिफाय करा म्हणून सगळ्यात पहिल्यांदा पीटिशन या जयंत पाटलांनी दाखल केलेलं आहे. त्यामुळं लय विषय उघडला, तर लय टोकाला जाईल. आम्ही बोलत नाही. कारण, आमची संस्कृती जरा संयमाची आहे. पण, पुस्तकं उघडायची म्हटलं, प्रत्येक पान चाळायचं म्हटलं तर कोर्टलादेखील सगळा प्रकार लक्षात येईल. त्यामुळं आता गेलेत हायकोर्टात, माझी अपेक्षा आहे. मी नेहमी आतापर्यंत सांगत आलो, शरद पवारसाहेब हाच आपला पक्ष आहे. शरद पवार साहेब ज्या ठिकाणी उभा राहील, त्याठिकाणी आपला पक्ष उभा राहील. त्यांना जे चिन्ह मिळेल, ते चिन्ह शेवटच्या घराघरापर्यंतच्या माणसापर्यंत पोहोचवण्याचं काम तुम्ही आम्ही सगळ्यांनी करायकंचं.

हेच शरद पवार साहेब साताच्याच्या सभेत उभे राहिले, सगळ्या उभ्या महाराष्ट्रानं बघितलं आणि ज्या राष्ट्रवादीचे २०, नाहीतर २२ आमदार निवडून येतील असं म्हटलं जात होतं तिथं बघता बघता ५४ आमदार निवडून आणण्याची ताकद या आमच्या सर्वांच्या नेत्यामध्ये आहे हे तुम्ही सगळ्यांनी मित्रांनो लक्षात घ्या. आणि म्हणून शरद पवार या नावाला दिल्ली देखील दचकून असते. शरद पवार साहेब काय करतील याचा दहावेळा लोकं विचार करतात. आम्ही पवार साहेबांच्या नेतृत्वाखाली अनेक वर्षे काम केलंय. त्यांचे अनेक डाव आम्ही बघितलेत. कोणी तेल लावलेला पैलवान आहे म्हटल्यावर त्याच्यावरही उपाययोजना कशी करायची हेती शरद पवार साहेबांनी मागच्या काळात दाखवून दिलेलं आहे. आणि म्हणून अनेक डाव शरद पवार साहेबांचे आम्ही सगळ्यांनी शिकलेले आहेत. एक विसरू नका, वस्तादानं एकच डाव शेवटी ठेवलेला असतो आणि तो डाव जेव्हा समोर येतो, त्यावेळी सगळे आश्चर्यचकित होतात. तुम्ही आम्ही सगळ्यांनी पवार साहेबांचा अनुभव घेतलाय. एक डाव पवार साहेबांचा शेवटचा तुम्हा सगळ्यांना चितपट करणारा अजून बाहेर यायचाय. तुम्ही काळजी करू नका. तो डाव तुम्हा सर्वांना चक्रावून सोडेल.

आणि म्हणून माझी तुम्हाला विनंती आहे, या आंबेगाव परिसरामध्ये आपण अनेक वर्षे पवार साहेबांना प्रेम देण्याचं काम केलं. त्यांच्या मागे निषेन उभा राहिला. कांदा, महाराई, इथेनॉलचा प्रश्न नव्याने तयार झालेला आहे. ऊस उत्पादकांचे प्रश्न त्यामुळं नवीन तयार झाले आहेत. या सगळ्यांविषयी बोलून आपला वेळ घेणार नाही. कारण साहेबांचं भाषण आपल्याला ऐकायचंय. पण मी आपल्या सगळ्यांना सांगतो, आम्ही आज ११-१२ आमदार त्यांच्याबरोबर आहे. पवार

वरतादाचा शेवटचा राखीव डाव तुम्हाला आश्चर्यचकित करेल

जयंत पाटील

पक्षाला दिलं, तर तुमची काय अडचण आहे? मागणी काय होती, तर पक्षक्षी यांना देऊ नका आणि चिन्हही देऊ नका. पण, सुप्रिम कोर्टानं सांगितलं, की आठ दिवसांच्या आत या पक्षाला चिन्ह द्या. पवार साहेबांसाठी ताबडतोबीनं चिन्ह देण्यासाठी निवडणूक आयोगानी निर्णय घ्यावा हा आदेश सुप्रिम कोर्टानं मित्रांनो दिला.

काल परवा विधानसभेच्या अध्यक्षांनी निर्णय दिला. कुणाला डिसक्वालिफाय केलं नाही. काल आमचे मित्र हायकोर्टात गेले आणि म्हणाले, त्यांना डिसक्वालिफाय करा. जर त्या केसच्या खोलात गेला ना, तर डिसक्वालिफाय ते चाळीस जण होतील. कारण, ज्या दिवशी यांनी पलिकड जाऊन शपथा घेतल्या, त्यावेळी राष्ट्रवादी काँग्रेसच्या महाराष्ट्र प्रदेश अध्यक्षांनी आणि विधानसभेच्या गटनेत्यानी विधानसभेच्या

साहेबांना पत्रकारांनी विचारलं, की तुमच्याबरोबर आमदार किती आहेत? पवार साहेब म्हणाले, शून्य आमदार आहेत. असे कोण म्हणू शकतं? ज्याला शून्याचे शंभर करायची ताकद असते असाच माणूस म्हणतो. काही अडचणीमुळं आमचे मित्र गेलेले आहेत. ठीक आहे. पण जे तुम्ही सगळे आहात. तुम्हा सगळ्यांनी विनंती करायचीय, की येणाऱ्या लोकसभेमध्ये अनेक लोकं तुम्हाला सांगायला येतील, आमच्या अमोल कोलहेच्या बाबती बोलतील. तिकडं फार मोठा विकासाचा डोंगर आहे, इकडं काय राहिलेलं आहे असं सांगतील. पण मित्रांनो, नैतिकतेचं अधिष्ठान ठेऊन काम करणाऱ्यांच्या मागं परमेश्वर देखील ताकद उभा करतो. नैतिकता सोडल्यानंतर प्रश्न तयार होतात. पवार साहेबांनी ठामपणाने छत्रपती शिवाजी महाराजांनी दिलेल्या शिकवणुकीप्रमाणे या सगळ्या पुणे जिल्ह्यात असेल, रायगड जिल्ह्यात असेल, संपूर्ण महाराष्ट्राच्या द्या खोन्यामध्ये छत्रपती शिवाजी महाराजांनी स्वाभिमानने महाराष्ट्राची जी भूमिका मांडली.

आज ८४ वर्षांचे पवार साहेब देखील महाराष्ट्राची भूमिका तुमच्या सगळ्यांच्यासामोर येऊन मांडताहेत.

त्यांना काय आवश्यकता नव्हती. ते म्हटले असते, की बास झालं, आता तुम्ही सगळ्यांनी बघा. काय बिघडलं नसतं. पण पवार साहेबांनी महाराष्ट्र आणि देशाच्या राजकारणामध्ये काहीतरी चुकीचं व्हायला लागलंय, जनतेच्या हिताचे निर्णय घेतले जात नाहीत आणि लोकशाहीला कुठेतरी धक्का लागतोय, देशातल्या व्यवस्था मोडण्याचं काम कुठंतरी होतंय, या सगळ्याच्या विरोधी उभा राहण्याचा ठामपणानं निर्णय घेतलेला आहे. तुम्हा सगळ्यांना माझी विनंती आहे, तुमची सगळ्यांची परीक्षा आहे, प्रत्येकाची जबाबदारी आता यापुढं सुरु झालेली आहे. तुमचा बूथ सांभाळा, तुमच्या बूथ कमिट्या करा, मी स्वतः शरद पवार आहे असं समजून स्वतःची बूथ कमिटी तयार करा आणि तो लढवण्याचं काम करा. तुम्ही सगळ्यांनी आपल्या आंबेगावचा बाणा पवार साहेबांच्या मागे उभा राहण्याचा ठामपणानं दाखवा. घराघरापर्यंत तुम्ही

पोहचा. समोरच्या बाजून मोठी शक्ती लावली जाईल. इव्हेंट आयोजित केले जातील. पण आम्ही आणि तुम्ही सरळ माणसं आहोत. आपल्यावर परकियांचं आक्रमण होतंय असं समजून महाराष्ट्र धर्म वाचवण्यासाठी, महाराष्ट्र टिकवण्यासाठी आणि महाराष्ट्राचा स्वाभिमान टिकवण्यासाठी तुम्ही सगळ्यांनी एकसंघ व्हा. आमची अपेक्षा नसताना देवदत्त निकम यांनी एवढी अथांग जनसमुदाय असणारी सभा यशस्वी करून दाखवली, त्याबद्दल त्यांचे अभिनंदन करतो. डॉ. अमोल कोलहे तुम्ही काळजी करू नका, तुमचे भविष्य उज्ज्वल आहे. छत्रपती शिवाजी महाराज आणि छत्रपती संभाजी महाराज यांचा संदेश घराघरात पोहोचवण्याचं जे काम तुम्ही केलं आहे, ते महाराष्ट्रातली आणि या भागातली जनता कधी विसरणार नाही. डॉ. अमोल कोलहेच्या एक हिरा तुमच्या मतदारसंघाला मिळालेला आहे. हा जपा. देशाच्या क्षितिजावरती हा हिरा अतिशय दिमाखाने पुढच्या पाच वर्षांत काम करणार आहे. तुमच्या या शिरू लोकसभा मतदारसंघाची आण, बाण आणि शान डॉ. अमोल कोलहे लोकसभेत याच्यापेक्षा ताकदीनं उभा करतील हा विश्वास बाळगतो आणि माझं भाषण पूर्ण करतो.

धन्यवाद!

■■■

आज या देशामध्ये भाजपाचं जे सरकार आहे, त्यांना कुठल्याही परिस्थितीमध्ये त्यांची सत्ता या देशामध्ये परत एकदा आणायची आहे. मग पैशाचा वापर केला तरी चालेल, कुटुंब फोडलं तरी चालेल, पार्टी फोडली तरी चालेल, कितीही खालच्या लेवलला गेलं तरी चालेल, पण सत्ता ही आलीच पाहिजे अशा विचारांचं भाजप सरकार या देशामध्ये तिथं प्रयत्न करत आहे. तसाच प्रयत्न काही महिन्यांपूर्वी महाराष्ट्रात झाला. दीड वर्षापूर्वी मराठी माणसांची अस्मिता टिकावी बाळासाहेब ठाकरेंनी जी पार्टी शिवसेना उभी केली, ती पार्टी फोडली गेली, त्यानंतर आदरणीय पवार साहेबांनी तुमचे प्रश्न सुटावेत, शेतकरी, कष्टकरी, युवा, ग्रामीण आणि शहरी भागातले सर्वसामान्य लोकांचे प्रश्न सुटावेत यासाठी जी राष्ट्रवादी पार्टी काढली, ती पार्टीसुद्धा फोडली आणि कुटुंबसुद्धा फोडलं. ज्यांना ६० वर्षे जमलं नाही, ते आपल्याच लोकांतून त्यांना त्यांच्याकड घेऊन हे त्यांनी करून

दाखवलं. पण,
भाजपाला

आता रडायचं नाही, तर जिंकण्यासाठी लढायचं

रोहित पवार

कितीही वाटत असेल, की कुटुंब फोडलं, पार्टी फोडली म्हणजे त्यांची डाळ शिजेल. ते विसरून गेले, की पवार साहेबांचं कुटुंब हे फक्त कुटुंब नाही, तर पवार साहेबांचं कुटुंब हे पुढं बसलेली लोकं आहेत, ही महाराष्ट्राची स्वाभिमानी जनता आहे आणि यांना कुणी विकतही घेऊ शकत नाही. यांना कुणी फोडूही शकत नाही.

काही आहेत स्वार्थी लोकं. काही आहेत मलिदा गँगवाली लोकं. कॉन्ट्रॅक्ट घेतात, कुणाला जिल्हा परिषद सदस्य बनायचं, कुणाला काही तरी बनायचं, कोण तरी माजी कोण आहे, त्यांना फक्त स्वतःचं पडलंय, तुमचं आपलं कुणाचं तिथं पडलेलं नाही. या लोकांचं काय करायचं याचा निर्णय तुम्ही सर्वजण घ्याल. पण, मी तुम्हाला अभिमानानं आणि विश्वासानं सांगतो, की येत्या काळात आपल्या या महाराष्ट्रामध्ये लोकसभा असू द्या, नाहीतरी विधानसभा असू द्या, इथं सामान्य लोकांचं राज्य आल्याशिवाय राहणार नाही.

आदरणीय पवार साहेबांच्या मार्गदर्शनाखाली आपली सत्ता या महाराष्ट्रात आल्याशिवाय राहणार नाही. इथं असणाऱ्या आणि महाराष्ट्रातल्या लोकांनासुद्धा माहित आहे, की आपल्या भीमाशंकरच्या महादेवाचा आशीर्वादसुद्धा साहेब तुमच्याबरोबर आहे आणि तो आशीर्वाद असल्यामुळं आणि ही

लोकं आपल्या सर्वांबरोबर असल्यामुळे आपल्याला कुठंही तिथं भीती वाटणार नाही.

वळसे पाटील साहेबांना आम्ही नेहमी नेहमी भेटायचो. मोठे नेते वाटायचे. आपुलकी वाटायची. साहेबांसाठी एका मानसपुत्रासारखे आहेत. साहेबांचं प्रेम एका कार्यकर्त्यावर केवढं आहे हे बघायचं असेल तर वळसे पाटील साहेबांना भेटलं पाहिजे असं पूर्वी आम्हाला त्याठिकाणी वाटायचं. जेव्हा पार्टी फुटत होती, तेव्हा ५०-५५ लोकं गेली तरी चालतील, नाहीतर कदाचित जातीलही. पण एक व्यक्ती पवार साहेबांना सोडणार नाही असं आम्हा सगळ्यांना वाटत होतं, ते म्हणजे वळसे पाटील साहेब. पण स्वतःचा विचार केला. म्हणतात, की कारवाई होणार नव्हती, तरी मी गेलो. खेटं बोलतायंत ते. हे जे सगळे नेते गेलेत, त्यांच्यावर कुठली ना कुठली कारवाई होणार होती. त्यांची सगळी कागदपत्रं ही भाजपाकडं होती आणि या भाजपाला घाबरले. कारवाईला घाबरले. तुम्हाला सोडून गेले. साहेबांना सोडून गेले. ज्या व्यक्तीने त्यांच्यावर विश्वास टाकला, अशा आपल्या साहेबांना ते तिथं सोडून गेले. म्हणजे गुरुला संकटात साथ देण्याएवजी ते पळून गेले.

आम्ही त्यांची भाषणं ऐकतो, की सभेला जावा, काही हरकत नाही. अहो, तुम्हाला तेच बोलावं लागणार आहे. कारण लोकंच तुमचं ऐकत नाहीत. एका बाजूला म्हणता सभेला जावा आणि दुसऱ्या बाजूला लोकांना फोन करता, की गेला तर बघतोच. ऊस तोडणार नाही, बँकेतून कर्ज मिळणार नाही, जिल्हा परिषदेचं सदस्यत्व तुला देणार नाही, हे होणार नाही, ते होणार नाही. अरे बाबांनो, लोकसभा गेल्यानंतर एकत्र तुमचा आणि तुमचे नेते अजितदादांचा या भाजपाला काही फायदा राहणार नाही. लोकसभा संपली, की तुम्हालाही ते असेच सोडून देणार आहेत. सुरुवातीला तुम्ही म्हणत होता, की बारा खासदार, बारा खासदार. आता आलेत चारवर. एकदा लोकसभा संपली आणि दिल्लीवाल्यांना यांचा उपयोग संपला, की विधानसभेला आहेत भाजपाच्या शिक्क्यावर लढायला. अशी या लोकांची परिस्थिती आहे.

विकासासाठी आम्ही गेलो, असं ते म्हणतात. मला तुम्ही सांगा या परिसरामध्ये कांदा हे पीक सर्वांत जास्त घेतलं जात. हे सतेत गेल्यानंतर त्यांनी खादां तरी पत्र केंद्र सरकारला लिहिलं का? तुमच्या हक्कासाठी खन्या अर्थानं केंद्र सरकारशी कोण लढलं असेल, तर हे तुमचे खासदार अमोलजी कोलहे हे लढत होते. सुप्रियाताई या तुमच्या सर्वांसाठी तिथं लढत होत्या. हे मात्र गपचूप सतेत जाऊन बसलेत. अहो, विकास कोणाचा हे तरी तुम्ही सांगायला पाहिजे होतं. विकास तुमचा असू शकतो. पण, सामान्य माणसांच्या विकासासाठी तुम्ही काय करणार याच्याबद्दल बोला. दुधाचे दर कमी झालेत.

तुमच्या आमदारांनी आणि मंत्रांनी दुधाला पस्तीस रूपये भाव मिळाला पाहिजे म्हणून एकत्री पत्र लिहिलंय का? मग विकास कुणाचा? शेतकऱ्याचा विकास नाही. तुमच्या परिच्याची कुणाची तरी कंपनी आहे आणि त्या कंपनीला स्वस्तात दूध मिळावं, त्यातून पावडर व्हावी, त्यातून त्यांचा नफा व्हावा यासाठी तुम्ही बोलत नाही ना. मला यांचा विकासच कळत नाही. हे ब्रिटीश काळामध्ये असेते ना, तर ब्रिटिशांचं संपूर्ण जगावर राज्य आहे. भारतातल्या लोकांबरोबर राहण्यात काही अर्थ नाही, चला ब्रिटीश सरकारबरोबर जाऊ असं म्हणाले असेते. हे असे आपले पूर्वीचे सगळे नेते.

जाता जाता एकच आपल्या सर्वांना सांगतो, की इथं सत्ता बदलली गेली, आपले अनेक वर्षांचे आमदार हे सतेत जाऊन बसले, पवार साहेबांना सोडलं, तुम्हाला सोडलं, विचारांना सोडलं, त्यावेळी त्यांनी डिभे-माणिकडोहच्या बोगद्याचे कारण दिलं. २० फेब्रुवारी २०१८ला तुमच्या लाडक्या आमदारांनी महाराष्ट्राच्या राजकीय संस्कृतीची वाट लावण्याच्या देवेंद्र फडणवीस यांना एक पत्र लिहिलं, त्यावेळी मी आमदार नव्हतो, २०१९नंतर मी आमदार झालो, पत्र लिहिलं त्यावेळी भाजप शिवसेनेचं सरकार होतं, या पत्रानंतर एक बैठक झाली, मंत्रांसोबत झालेल्या या बैठकीला वळसे पाटील साहेब, अण्णा हजारे साहेब आणि पाचपुते साहेब होते, त्यामध्ये त्यांनी पत्र सादर केलं आणि त्यामध्ये हा बोगदा करायला काहीही हरकत नाही असं लिहिलं होतं. आणि इथं येऊन माझं नाव सांगतात. शरद पवार साहेबांनी पुढाकार घेतला, जयंत पाटील साहेब आहेत, त्यांनी अंबेगावच्या लोकांना विश्वासात घेतल्याशिवाय बोगद्याचा निर्णय घेऊ नका असं सांगितलं. त्यांनी जे हे पत्र लिहिलं त्यावरून असं समजायचं का, की त्यावेळीच त्यांनी तुम्हाला सोडायचा, पवार साहेबांना सोडायचा निर्णय घेतला होता.

हा लढा फक्त घड्याळ्याच्या विरोधात नाही. घड्याळ तेच आहे. फक्त टाईम बदललांय. आपल्यावेळी १० वाजून १० मिनिट होतं, आता यांच्या नवीन घड्याळामध्ये टाईम ४ वाजून २० मिनिट आहे. म्हणजे काय? ४२०चा गुन्हा काय म्हणतो? आता यापुढं बोर्ड लावायचा, की साहेब तेच, मैदानही तेच, तुमची साथ तीच, पण संघर्ष नवीन आणि विजय फक्त आपलाच. मला एकच सांगायचं, की आता रडायचं नाही, फक्त लढायचं आणि फक्त लढण्यासाठी लढायचं नाही, तर जिंकण्यासाठी लढायचं आणि जो विचार आपण लहानपणापासून जोपासलांय, महाराष्ट्राचा सहाद्री दिल्लीसमोर कधीही झुकत नाही या हिंमतीनं येत्या काळात आपल्याला लढायचंय.

■■■

पुलोद आघाडीचं सरकार राज्यामध्ये काम करत असताना पवार साहेबांनी ९० सालामध्ये इथं येऊन सभा घेतली आणि सांगितलं, की आंबेगाव, जुन्नरचा जर तुम्हाला कायापालट करायचा असेल, तर माझ्या विचाराचा आमदार या तालुक्यामधून निवडून द्या. राज्याच्या मंत्रिमंडळाची ताकद मी तुमच्या पाठीमागं उभी करतो. पवार साहेब तुम्ही शब्द खरा करून दाखवला. या आंबेगाव तालुक्याच्या लोकप्रतिनिधीला तुम्ही राज्यामध्ये जेवढी जेवढी मोठ मोठाली पंद आहेत, ती व्यक्ती म्हणून नव्हे, तर हा पूर्वीचा दुष्काळी असणारा तालुका, याची ओळख राज्यामध्ये पलटी करून दाखवायची होती. म्हणून तुम्ही या तालुक्याला उच्च तंत्रशिक्षण खातं दिलं, वैद्यकीय शिक्षण दिलं, ऊर्जा दिलं, अर्थ दिलं, उत्पादन शुल्क दिलं, विधानसभेचं अध्यक्षपद दिलं आणि गृहमंत्री पदसुद्धा तुम्ही या तालुक्याला दिलं. परंतु, ज्यावेळी हे सगळं काही मिळत होतं, तेव्हा जुन्नरचे लोकप्रतिनिधी तुम्हालाच दोष देत होते, की आम्ही सीनियर आहोत. कायम

आंबेगावलाच झुकतं माप. पवार साहेबांनी आम्हाला काय दिलं? कायम आंबेगावलाच दिलं असं खासगीत सांगतात.

हे सर्व होत असताना कुणी व्यक्ती म्हणून या तालुक्याचा विकास केला नाही. या तालुक्याचा जर कुणी भाग्यविधाता असेल तर ते आदरणीय जाणते राजे शरदचंद्रजी पवार साहेब आहेत. या तालुक्यामध्ये साखर कारखाना, डिंभे धरण झालं. कुणामुळं झालं. सांगितलं जातं, की उजवा कॅनॉल नव्हता. पवार साहेबांपुढं नकाशा ठेवण्यात आला, पवार साहेबांनी अशी रेष मारली आणि उजवा कॅनॉल ११० किलोमीटरचा झाला. आणि त्यामुळं हा जुन्नर, आंबेगाव, शिरूरचा परिसर बाग्यायती झाला. आज सांगितलं जातं, की आंबेगावचा पाणी पळवलं जाणार आहे. परंतु, ज्यांनी चोच दिली, तो चारादेखील उपलब्ध करून देत असतो. पवार साहेबांनी हा जो दुष्काळी तालुका होता, डिंभ्याचं पाणी या तालुक्याला दिलं. म्हणून हा तालुका

पवार साहेबांच्या आशीर्वादाखाली शेवटच्या धासापर्यंत लढत राहीन

देवदत्त निकम

बागायत झाला. रोहितदादा पवार यांच्यावरती आरोप केला जात आहे, की ते बोगद्यातून पाणी दुसऱ्या भागात वळविणार आहेत. पण, माझं त्यांना सागण आहे, की बोगद्याच्या विषयाला खरं कोण कारणीभूत आहे ही लोकांच्या मनातली शंकादेखील आपण यानिमित्तानं काढावी.

आज सांगितलं जातंय, की विकासाकरता आम्ही तिकडं गेलोय. मला जयंतरावजी पाटील साहेबांचेदेखील आभार मानायचेत. तुम्ही पाटबंधारे मंत्री असताना डिंभ्याच्या उजव्या आणि डाव्या कालव्याला मिळून त्याचं मजबूतीकरण करण्याकरता, लिकेज काढण्याकरता तुम्ही ८० कोटी रूपये दिले, त्याबद्दल तुमचं याठिकाणी मी मनापासून आभार मानतो. आज इथं तुम्हाला मानणारी सामान्य जनता आहे. आज तिकडं जे आहेत, अडचणी अनेक आहेत. कोणाची पोरं त्याठिकाणी कामाला आहेत. कोणाला पदं आहेत. कोणाला भीती आहे. डॉ. अमोल कोल्हे, देवदत्त निकम यांच्याबरोबर आपला सेल्फी निघला तर आपल्या पोराची बदली होऊ शकते. काल परवा देखील दोन तीन दिवस पाच पंचवीस जण बसून होते. अनेकजण आहेत. काहीना फोन आले असतील. मला यानिमित्तानं एवढंच सांगायचंय, की इथं जो आहे, हा कार्यकर्ता लढणारा आहे. हा हटणारा नाही.

पवार साहेब, २०१४मध्ये या मतदारसंघामधून कुणी लढावं, कुणी तयार देखील होत नव्हत. तुम्हीसुद्धा अनेकवेळा या लोकप्रतिनिधीना सांगितलं, की तुमची गरज राज्यामध्ये आहे. २०१४ला काय तयार झाले नाहीत आणि ज्यावेळी कुणी लढायला तयार नव्हता त्यावेळी मी सांगितलं, की पवार साहेब, पक्षाकरता आणि तुम्ही जर म्हणत असाल तर हा देवदत्त निकम शेतकऱ्याचा पुत्र लढायला तयार आहे. पराभवाची त्याठिकाणी चिंता केली नाही. परंतु, पवार साहेब सांगतील तो आदेश पालण्याचं काम केलं आणि २०१४ची निवडणूक लढवली. आज विकासाच्या नावाखाली जे राजकारण चाललंय ते आम्हाला कदापि मान्य नाही.

आज शेतकऱ्यांची जी पाणीपट्टी आहे नदीची, एकरी ऊसाला साडेचारशे रूपयाची जी पाणीपट्टी होती, ती दहापट वाढून एकरी साडेचार हजार रूपये करण्यात आली आणि याच शेतकऱ्यांच्या उसाच्या बिलामधून पैसे कापण्यात आले. त्यावेळी देवदत्त निकमनी स्वतः पुढाकार घेतला आणि बिलामधून कापलेली पाणीपट्टी परत करायला लावली. ही पाणीपट्टी रद्द करण्याची आमची मागणी आहे आणि ती रद्द केल्याशिवाय आम्ही त्याठिकाणी गप्प राहणार नाही. कारण, तुम्ही त्याठिकाणी सतेमध्ये आहात आणि त्याचं एक एवढं एवढं आहे, जरा ग्रोस कार्टून काहीतरी टाकतंय, की हे झाल, ते झाल. एक आदेश शासनानं काढला, की जो मीटर

बसवायचा आहे त्याला एक वर्षाची मुदतवाढ दिली जाईल. ते म्हणाले, की दोन वर्षे साहेबांनी याच्याकरता प्रयत्न केला आणि पाणीपट्टी आता वसुल केली जाणार नाही असला चुकीचा अपप्रचार त्याठिकाणी केला जातो. या परिसरातील टोमेंटोला नारायणगावच्या मार्केटमध्ये कमी भाव मिळाला. नेपाळची टोमेंटो त्याठिकाणी विकण्यात आली. दीडशे करोडचं नुकसान त्याठिकाणी झालं. या परिसरात उसाबरोबरच दुधाचादेखील धंदा आहे. जानेवारी २०२३मध्ये दुधाला छत्तीस ते अडतीस रूपये दर असताना हे तिकडे गेले आणि आज रोजी ते जे सांगतात, की आम्ही विकासासाठी पवार साहेबांची साथ सोडली, तर मला आज तुम्हाला विचारायचंय, की आज दुधाचे काय दर आहेत? २५ ते २६ रूपये लिटरच्या पुढे दर नाही. हे सतेत गेल्यानंतर सरासरी १२ ते १३ रूपये दुधाचे दर लिटरला कमी झालेले आहेत. यापुढं एका गायीमाणं एका शेतकऱ्याला २० ते ३० हजार रूपयांचं नुकसान होत आहे. या तालुक्यामध्ये उत्पादन होणारा दुधाचा आकडा हा १५ लाख लिटरचा आहे. रोजं इथलं नुकसान जर दीड कोटींचं होत असेल, महिन्याचं नुकसान ४५ कोटींचं होत असेल, तुम्ही ९ महिने जर तिकडं सतेमध्ये गेलेला असेल, तर या दुधामध्ये शेतकऱ्याचं झालेलं नुकसान हे चारशे कोटींचं आहे आणि तुमचे जे गावोगावी फेक्स लागलेत, त्याचा आकडा आहे ३७७ कोटी आणि २७ लाख रूपये. तुमच्या चुकीच्या धोरणामुळं आज चारशे करोडला लोकं इथं दुधामध्ये तोट्यात गेली, दीडशे कोटीला टोमेंटोमध्ये त्याठिकाणी गेली. आज कांद्याचं नुकसान प्रति पिशवीला जवळपास एक हजार रूपयांचं नुकसान झालं. हा तोटा आम्हाला कोण भरून देणार?

जो आमचा नेता केंद्रात होता, त्यावेळी त्यांनी सांगितलं, की कांदा नाही खाल्ला तरी चालेल, पण मी त्याची निर्यात त्याठिकाणी बंद करणार नाही. असा नेता आज तुमच्या आमच्या पाठीमाणं आहे. आणि तुम्ही त्याठिकाणी विकासाकरता गेलो असं सांगतात, तर मग आमचं झालेलं नुकसान कोण भरून देणार? अवकाळी, गारफीट्यप्रस्तांना त्याठिकाणी मदत मिळाली नाही. आपला भाग बिबट्याप्रवण क्षेत्रामध्ये आहे. मोठे हल्ले बिबट्याचे होतात. मागील तीन वर्षात १५ लोकांचे प्राण त्याठिकाणी गेले. सतरा जनावरं मेली गेली. मी स्वतः त्यांचं पत्र घेऊन प्रस्ताव तयार केला, की चंद्रपूर, गडचिरोली, गोंदिया, नागपूर, भंडारा या जिल्ह्यांना अशाच एका हेडखाली शेतीला जर दिवसा वीज दिली जात असेल तर आमच्या परिसरातल्या शेतकऱ्यालादेखील दिवसा वीज मिळाली पाहिजे. हा प्रस्ताव ऊर्जा विभागाकडं सादर केला. आज तुम्ही राज्याच्या सतेमध्ये आहात, तुम्ही विकासाकरता तिकडं गेलात, मग आमच्या शेतकऱ्याला तुम्ही दिवसा वीज का देत नाही? जोपर्यंत

आमच्या शेतकऱ्याला दिवसा वीज मिळत नाही, तोपर्यंत आमचा हा लढा चालूच राहणार.

आज लोकांना वेगवेगळी आमिषं त्याठिकाणी दाखवली जातायंत. पूर्वी आमचा म्हणजे आजदेखील एक स्लोगन आहे, खूप काही केलंय, खूप काही करायचंय, हे करणार आहे. कारण यावेळची लढाई ही धनाद्य शक्ती विरुद्ध गोसगरीब जनता म्हणून भविष्यकाळात याठिकाणी आहे. यावेळची नांदी साहेब, मी आपल्याला सांगतो, की ज्यावेळी कृषी उत्पन्न बाजार समितीची निवडणूक झाली, तर त्या निवडणुकीमध्ये आजपर्यंत फक्त विकासाला पाहूनच लोकं मतदान करत होते. परंतु, कृषी उत्पन्न बाजार समितीची निवडणूक होत असताना निवडणुकीची जबाबदारी माझ्यावर देण्यात आली. साहेब तुम्ही कृषी मंत्री असताना आपण कारखाना अडचणीतून बाहेर काढला. देशातली पहिली डिजिटल मार्केट कमिटी कुठली झाली असेल तर ती मंचर मार्केट कमिटी. शेतकऱ्याला ४० रुपयांत पोटभर जेवण देण्याचं काम करत असताना माझं तिकिट कापलं गेलं. मी त्यांना एकच सांगितलं, की तिकिट द्या अगर ना द्या, मी पवार साहेबांचा कार्यकर्ता आहे, तुमचादेखील कार्यकर्ता आहे, मी मागच्या इलेक्शनला पण केला होता. आतापर्यंत जे तुम्हाला मताधिक्य मिळालं, त्यापेक्षा अधिकचं मताधिक्य मिळत नाही, तोपर्यंत मी पायात चप्पल घालणार नाही आणि एक महिना मी बिना चपलेनं प्रचार केला आणि माझी ज्यावेळी उमेदवारी कापली गेली, त्यावेळी मी शेतकऱ्यांना विचारलं, की लढू का? तर ते म्हणाले, लढा. पण त्यांनी मला पराभूत करण्याचा चंग बांधला. मताला पाकिटं वाटण्याचं काम केलं. परंतु, आता सावध राहा. मला खात्री आहे, की येथील जनता लक्ष्मीला डावलणार नाही. पण मत देताना योग्य ठिकाणी दिल्याशिवाय राहणार नाही.

त्यांचे काही व्हिडिओदेखील याठिकाणी आहेत. ते सांगतात, मी ऐकून घेतो. कमी बोलतो आणि कलमोडीचा प्रश्न आहे, म्हाळसाकांतचा प्रश्न आहे, कमलदा माता, असे अनेक प्रश्न आहेत. लोकांना काय सांगतात? लाव रे बाबा तो व्हिडिओ...माझ्याकडं प्रश्नही नसतो आणि उत्तरही नसतं, मी असा गोल गोल फिरवतो. त्यांचं एक विधान आहे, की पवार साहेबांना राज्यात स्वतःच्या नेतृत्वाखाली सत्ता आणता आली नाही. नसल आणता आली, पण पवार साहेबांना मुख्यमंत्री व्हायचं नव्हत, मंत्री व्हायचं नव्हत. पण, २०१९मध्ये भाजप-शिवसेनेच्या बाजूनं बहुमत असतानाही त्यांचं बिनसलं, त्यानंतर उद्दव ठाकरेच्या नेतृत्वाखाली राष्ट्रवादी, शिवसेना आणि कांग्रेसचं सरकार स्थापन केलं. पवार साहेब मंत्री झाले नाहीत, तुम्हाला राज्यात तुम्हाला मंत्री करून दाखवलं, त्यावेळी तुम्ही काय बोललात? लाव रे तो व्हिडिओ....हे

जर असं त्याठिकाणी घडत असेल तर तुम्ही विसरलात त्या बाजूला. दुसऱ्या बाजूला सरकार पडलं आणि त्याचवेळी हे सांगत होते, की एकनाथ शिंदेचं जे सरकार आलं ते फुकट नाही आलं. हे सांगत होते सभेमध्ये, पन्नास खोके...शहाजी बापू म्हणत होते, की काय झाडी, काय डोंगर..मग असं ज्यावेळी तुम्ही सांगत होता, तर आमचा तुम्हाला एक प्रश्न आहे, की आता शहाजीबापूच्या झाडाखाली बसायला तुम्हाला कसं काय वाटतं. लाव रे तो व्हिडिओ...तुम्ही म्हणत होता, की भाजप राज्यातलं सरकार पाडण्याचा प्रयत्न करत आहे. पण हे सरकार पाच वर्षे पूर्ण करणार. मग एवढी तुम्हाला गॅरंटी होती, तर तुम्ही तिकडं का गेलात? हा आमचा खडा सवाल असून, उद्याच्या काळात तुम्हाला याचं उत्तर द्यावं लागेल.

ज्यावेळी पवार साहेबांनी सांगितलं, की नवीन नेतृत्व घडतंय, मी आता मार्गदर्शकाची भूमिका बजावतो. मी थांबतो, त्यावेळी जयंतराव पाटील साहेब तुम्हीही विनंती केली होती. तुमच्याकडचा माईक घेऊन या तालुक्याच्या लोकप्रतिनिधीनं नेहमीच्या स्टाईलमध्ये डोळ्याला पाणी आणून काय म्हटलं? लाव रे तो व्हिडिओ...खरं पाठीत खंजीर खुपसण्याचं काम जर कुणी केलं असेल, तर तुम्ही आता त्याठिकाणी ऐकलं आहे. तमाम महाराष्ट्र तुम्हाला म्हणतो, की तुम्ही पवार साहेबांचे कोण आहेत? पवार साहेबांशी माझे कसे ऋणानुंबंध आहेत हे दाखवण्याचा सातत्यानं प्रयत्न केला. त्यामुळे आमच्यासारख्या कार्यकर्त्यांच्या मनात नेहमीच संभ्रम निर्माण झाला. ज्यांच्या मार्गदर्शनाखाली हे तिकडे गेले, ते आज पवार साहेबांवर आरोप करतात. एक वर्षापूर्वी शिवसेना फुटली त्यावेळी ते काय बोलले? लाव रे तो व्हिडिओ...महाभारतात एक कथा आहे. कुरुक्षेत्रावर युद्ध सुरु होण्यापूर्वी अर्जुन आणि दुर्योधन श्रीकृष्णांकडे गेले होते. अर्जुन पायाशी आणि दुर्योधन उशाशी बसला होता. श्रीकृष्ण झोपेतून जागे झाल्यानंतर त्यांनी अर्जुनाला येण्याचं कारण विचारलं. अर्जुनाने सांगितलं की युद्धात तुम्ही माझ्याबरोबर असलं पाहिजे. त्याचवेळी दुर्योधनानेही तुमची सर्व नारायणी सेना मला द्या असं सांगितलं. श्री कृष्णांनी दुर्योधनाला नारायणी सेना दिली आणि अर्जुनाचे रथाचे सारथ्य स्वतः करण्याचा निर्णय सांगितला. साहेब आता जरी राज्यात तुम्ही निर्माण केलेली नारायणी सेना तिकडे गेली असली तरी तुम्ही आमच्यासाठी श्रीकृष्णाच्या रूपाने आमच्यासोबत आहात. हा विजय नक्की कोणाचा आहे हे तुम्हा सगळ्यांना माहिती आहे. यापुढच्या काळात पवार साहेबांच्या आशीर्वादाखाली तुमच्यासाठी हा शेतकऱ्याचा मुलगा शेवटच्या श्वासापर्यंत लढत राहील, एवढंच सांगतो आणि थांबतो.

■■■

सर्वप्रथम मी आंबेगाव, शिरूरमधल्या तुम्हा सर्व मायबाप जनतेला अभिवादन करतो. कारण २०१९

साली आदरणीय पवार साहेबांनी माझ्यासारख्या एका शेतकरी कुटुंबातल्या सामान्य युवकाला लोकसभेसाठी संधी दिली आणि आपण सर्वांनी मला विजयी केलंत. त्यावेळी आदरणीय पवार साहेबांना आव्हान देण्यात आलं होतं, आताही आव्हान देण्यात आलंय. पण, तुम्ही काय निर्णय घेणार याची मला खात्री आहे. खासदार झाल्यानंतर आदरणीय पवार साहेबांच्या मार्गदर्शनाखाली, मधाशी जो विषय झाला बैलगाडा शर्यतीचा, त्याबद्दल येथील काही लोक गाडीत बसून काय बोलत होते, हे देवदत्त निकम यांना चांगलंच माहीत आहे. बैलगाडा शर्यत सुरु होणार नाही असं ते सांगत होते. पण, आदरणीय पवार साहेबांच्या नेतृत्वाखाली जेव्हा जेव्हा सभेत भाषणाला उभा रहात होते, तेव्हा सांगत होतो, की बैलगाडा शर्यत सुरु झाल्याशिवाय राहणार नाही.

शिरूर लोकसभा मतदारसंघातल्या मायबाप जनतेन सातल्यानं बघितलं, की बैलगाडा शर्यतीसाठी सर्वोच्च

न्यायालयाच्या माध्यमातून भूमिका मांडत गेलो आणि पुन्हा एकदा भिर...झाली. माझ्या मातीतला खेळ, माझ्या शेतकऱ्याचा रांगडा खेळ एक खासदार पहिल्या बारीत घोडी जो धरतो ते मीडियानं सगळीकडं पोहोचवलं. आम्ही ऐकत होतो, की विरोधी पक्षातला खासदार असल्यानंतर फारसा निधी मिळत नाही. पण, विरोधी पक्षातला खासदार असतानासुद्धा आज तुम्ही बघत असाल, आंबेगाव, जुन्नरच्या आमच्या माता भगिनी दिवाळीला भेटायला आल्यानंतर धन्यवाद देतात. यापूर्वी ट्रॅफिकमध्ये फार वेळ लागायचा, पण आता पाच वर्षांत सहा बायपास झाले आणि आता बरोबर वेळेत पोहचता येत. आज कुणी कितीही श्रेय घेतलं तर मी खुलं आव्हान देतो, की समोरासमोर या आणि चर्चा करा. त्याच्या टेंडरच्या तारखांपासून वर्क ऑर्डरच्या कंप्लिशनवरील सगळ्या तारखा दाखवा. एवढ्यावरच आपण थांबलो नाही तर विरोधी पक्षातला खासदार असतानासुद्धा नॅशनल हायवेच्या माध्यमातून, आदरणीय गडकरी साहेबांच्या माध्यमातून तब्बल साडे एकोणिस हजार कोटी रुपयांचा निधी हा शिरूर लोकसभा

पोटी जन्माला येण्यापेक्षा निष्ठावत राहण महत्वाच

डॉ. अमोल कोल्हे

मतदारसंघासाठी आणला. आता काही मार्गासाठीचे एलिवेटेड कॉरिडोरचे काम लवकरच सुरु होणार आहेत.

आमचा भाग पुणे-नाशिक रेल्वेविषयी सातत्यांने ऐकत होता, की होणार, होणार. फायरलीचे ढीगच्या ढीग दाखवणाऱ्या लोकांना पुणे-नाशिक रेल्वे कुटून आणि कशी जाणार हेच माहीत नव्हतं. २०१८ साली या रेल्वेमार्गाचा जो डीपीआर तयार झाला, त्याचं सादरीकरण महाराष्ट्र सरकारसमोर कधी झालंच नव्हतं. केंद्र सरकारसमोर तर सोडून द्या. आज पुणे-नाशिक सेमी हायस्पीड रेल्वेला महाराष्ट्र सरकारची मंजुरी असेल, रेल्वे बोर्डाची, नीती आयोगाची मंजुरी असेल हे सगळे टप्पे पार करून आता केवळ कॅबिनेट अप्रूव्हलसाठी ती थांबली आहे. हे होत असताना केवळ पुणे-नाशिक रेल्वे म्हणजे नाशिकहून पुण्याला लवकरच जायचं नाही, तर माझ्या सर्वसामान्य शेतकऱ्याला, माझ्या कष्टकऱ्याला काय फायदा होतो यासाठी आपण भांडलो आणि हे भांडत असताना आज जुन्नरमध्ये दोन ॲग्रीकल्चर रँक, मंचरमध्ये एक ॲग्रीकल्चर रँक, चाकणमध्ये इंडस्ट्रियल रँक आणि वाघोलीला लॉजेस्टिक्स

रँक आपण भांडून घेतली. एवढंच नाही, तर ही रेल्वे ब्रॉडगेजवरच झाली पाहिजे, जेणेकरून माझ्या शेतकऱ्याचा शेतमाल हा उत्तर आणि दक्षित भारतातल्या रेल्वे नेटवर्कला पोहोचला पाहिजे ही आग्रही भूमिका आपण मांडली.

माझ्या आदिवासी बांधवांना माहीत आहे, की गेल्या पंधरा वर्षे या भागाचं प्रतिनिधीत्व करणारे हिरऱ्याच्या प्रश्नावर कधी लोकसभेत बोललं नाही. हा प्रश्न आपण मांडलाच, शिवाय माझ्या आदिवासी बांधवांच्या आयुष्यामध्ये एक क्रांती होण्याच्या दृष्टिनं राष्ट्रीय वनौदधी संशोधन प्रकल्पाचा प्रस्ताव आयुष मंत्रालयाकडं मंजुरीसाठी पाठवलांय. छत्रपती संभाजी महाराजांच्या स्मृतिस्थळाचा जो विकास आहे, म्हणजे ३३४ वर्षे झाली माझ्या धाकल्या धन्याला जाऊन, ३३४ वर्षे त्यांची समाधी वढू तुळापूरच्या मातीत होती, कुणालाही त्या समाधीकडं बघावंसं वाटलं नव्हतं, आज जेव्हा कुणी तोंड वर करून म्हणतं, की आम्हाला अभिनेता नको, नेता पाहिजे. त्यांनी याचं उत्तर द्यावं. ३३४ वर्षे माझ्या राजाची समाधी दुर्लक्षित होती. पंधरा वर्षे तुम्ही लोकप्रतिनिधीत्व करत

होतात. का डोळे उघडले नाहीत तुमचे? अरे, अभिमान वाटतो स्वतः अभिनेता असल्याचा, उंगं या पक्षातून त्या पक्षात जात बसत आणि स्वार्थासाठी इकडून तिकड, म्हणजे चित्रपटामध्ये झाडाच्या मागं गाणं म्हणत फिरण्याचा अभिनय केलेला नाही, जो तुम्हाला वैयक्तिक आयुष्यामध्ये तिकिट मिळवण्यासाठी या गटात जाऊ का, त्या गटात जाऊ याची वेळ माझ्यावर आलेली नाही, अभिनय केला तर तो माझ्या धाकल्या धन्यांचा केला, छत्रपती संभाजी महाराजांचा केला. १५७ देशांमध्ये हा इतिहास पोहोचवला.

येणारी निवडणूक ही फार महत्वाची आहे. ही कोणा व्यक्तीची निवडणूक नाही, ही कुठल्या पक्षाची निवडणूक नाही. ही निवडणूक महाराष्ट्राच्या दृष्टिनं अत्यंत महत्वाची आहे. या निवडणुकीला सामोरं जात असताना हा आमच्या भागातला जो कांद्याचा प्रश्न आहे, आमच्या नेत्या खासदार सुप्रियाताई

आणि मित्र पक्षांचे आहेत. त्यांच्यापैकी एक खासदार दाखवा जो माझ्या कांदा उत्पादक शेतकऱ्यासाठी बोलला, कापूस उत्पादक, सोयाबीन उत्पादक शेतकऱ्यासाठी बोलला.

महाराष्ट्रातले उद्योगधंदे पळवले जात असताना ज्यांनी ताठ मानेनं नजरेला नजर भिडवून सांगितलं, माझ्या महाराष्ट्रातल्या युवकाच्या नशिबातून त्याच्या हक्काचा रोजगार तुम्ही काढून नेऊ शकत नाही. आणि ३९ खासदारापैकी एकही खासदार जर बोलत नसेल, आता भाजप म्हणत असेल, की आम्हाला ४५ पाठवायचेत, तर हा प्रश्न तुमच्यासमोर आहे, दिल्लीतून गुबुग्बू वाजलं की माना डोलवणारे नंदी बैल पाठवायचेत की आपल्या हक्कासाठी गरजणारे वाघ पाठवायचे हे तुम्ही ठरवायचंय.

या मधत्या काळामध्ये काही लोकांनी भूमिका बदलली. लोकसभा निवडणूक एक ट्रेलर आहे, विधानसभा अजून बाकी

सुले यांच्या नेतृत्वाखाली लोकसभेमध्ये जेव्हा आम्ही कांद्याचं आंदोलन केलं, आमचं निलंबन करण्यात आलं, मधाशी राहुल बहिर बोलत होता, नगर जिल्हातला हा युवक इथं येऊन सांगतो, की मला काहीतरी बोलायचंय, कारण, आमचं म्हणणं ऐकून घेणारा आणि लोकसभेत मांडणारं इथं आमचं कुणीतरी आहे. मग प्रश्न हा पडतो, की जेव्हा अब की बार चार सौ पार म्हटलं जातं, या महाराष्ट्रात भाजप ४५च्यावर खासदारांची संख्या सांगतं, मग नगर जिल्हातल्या एका युवकाला त्याचा कांद्याचा प्रश्न मांडण्यासाठी पुणे जिल्हात यावं लागतं, तर तुम्ही तुमच्या डोळ्यानी बघता कांदा उत्पादक शेतकऱ्याच्या ताटात माती कालवली. ४८ खासदार निवडून जातात महाराष्ट्रातून, त्यापैकी ३९ खासदार हे भारतीय जनता पक्ष

आहे. त्यामुळं काही गोषी राखून ठेवलेल्या आहेत. छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या पदस्पर्शनं पावन झालेली ही भूमी आहे, छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या स्वराज्यासाठी ज्यांनी बलिदानं दिली, ज्यांनी लाखोंचं सैन्य छाताडावरती झेललं, त्यातले प्रत्येकजण छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या पोटी जन्माला आले नव्हते. त्यामुळं अनेकांना वाटतं, की पोटी जन्माला येणं फार महत्वाचं आहे. अहो, पोटी जन्माला येण्यापेक्षा त्या निष्ठेनं वार छातावरती झेलण्याची निष्ठा असणं फार महत्वाचं आहे आणि या निष्ठावानांची ही मांदियाळी आहे. पोटी जन्माला येण्यापेक्षा ज्यांनी बोटाला धरून चालवलं त्याच्या सोबत रहाणं फार महत्वाचं आहे.

काही लोक सांगत होते, की मतदारसंघातले काहीजण

महणायचे, की लाव खासदाराला फोन, येतोय का बघ कार्यक्रमाला. पण तेव्हा खासदार नेमकं काय करत होते. २०१९मध्ये शिवस्वराज्य यात्रा काढत ६९ मतदारसंघांमध्ये फिरत होतो, विधानसभेचा प्रचार करताना ७३ मतदारसंघांमध्ये फिरत होतो, तेव्हा महाराष्ट्रात एक चित्र बघत होतो, की या सगळ्या वादामध्ये आपापल्या मतदारसंघामध्ये बिचकून काहीजण बसले होते आणि महाराष्ट्राचा सह्याद्री पावसामध्ये भिजत होता. त्या सह्याद्रीनं परिस्थिती बदलवली, त्या सह्याद्रीनं सत्ता आणली आणि जे बिचकून मतदारसंघात बसले होते, ते टुणकन उडी मारून सत्तेच्या गुबगुबीत खुर्चीत बसले. जेव्हा ही परिस्थिती आपण पाहतो, तेव्हा आज खरोखर दिल्लीत महाराष्ट्राची ओळख काय असेल तर आदरणीय शरदचंद्रजी पवार साहेब. आज दिल्लीच्या सरकाराला महाराष्ट्राचा स्वाभिमान हा त्याच्या गुडध्यावर यावा असं वाटतंय, म्हणजे

ठेवा, जेव्हा तुम्ही मतदान केंद्रावर पोहोचला असाल, तेव्हा समोरच्या बाजूला अनेक यंत्रणा असतील, साधनं असतील आणि या सगळ्या साधनातून आत जाऊन मतदान करून यायला फक्त पाच मिनिट लागतात. बटन दाबायला तर पाचच सेकंद लागतात. या पाच मिनिटे आणि पाच सेकंदात आपण पाच वर्षे कुणाच्या हाती देश सोपविणार आहोत ही गोष्ट लक्षात ठेवा. या पाच मिनिटात माझ्या शेतकऱ्याच्या आसवांचा जाब विचारायला विसरू नका. या पाच मिनिटात महाराष्ट्राच्या स्वाभिमानावर किती वार झाले त्याचा जाब घ्यायला विसरू नका. तुम्ही राम मंदिर बांधलं, आम्हाला आनंद आहे. पण आमच्या महाराष्ट्राच्या छत्रपती शिवाजी महाराजांमुळे मंदिरातले देव, अंगणातली तुळस, गोठ्यातली गाय आणि घरातली माय सुरक्षित राहिली, त्या छत्रपती शिवाजी महाराजांचं अरबी समुद्रातलं स्मारक कधी बांधणार या प्रश्नाचं उत्तर घ्यायला

आदरणीय पवार साहेबांनी शारण जाण. पण, पुढाही या मातीची संस्कृती आहे. विचार करा, जर व्यापारी आला आपल्या दारात आणि आपल्या बापाला म्हणाला, की तुझ्या घरातली सगळी माणसं माझ्याकड आली आहेत आणि आता तुझ्या डोईवरचा फेटा माझ्यावर पायावर ठेवा. तर बापाच्या डोईचा फेटा व्यापाच्याच्या पायावर ठेऊ द्याल का? हा प्रश्न घेऊन तुम्हाला पुढच्या काळात जायचंय. भ्याडपणानं पळून जाणाऱ्या इतिहास लिहिला जात नाही, तर ताठ मानेन उभा राहणाऱ्याचा इतिहास लिहिला जातो.

कुणाही विषयी वैयक्तिक आकस, राग नाही. पण आता लोकसभेच्या निवडणुका जवळ आल्यात. प्रचार सुरु होईल. मतदानाचा दिवस उजाडेल. त्यादिवशी एक गोष्ट लक्षा

विसरू नका.

छाताडावरती होणाऱ्या वारांचं दुःख कधीच नसतं. कारण समोर शत्रू असतो आणि तो वार करणार हे ठाऊक असतं. शल्य असतं ते पाठीवर होणाऱ्या वारांचं असतं. कारण पाठीवरती वार शत्रूकडून नाही तर आपल्या माणसाकडून होतो. आम्ही ५६ इंचाची छाती ऐकतो. पण, ५६ इंचाच्या छातीपेक्षा आता तुम्हाला ५६ इंचाची पाठ बनून आदरणीय पवार साहेबांच्या पाठीशी उभं रहायचंय. कारण हा महाराष्ट्राचा स्वाभिमान दिल्लीला दाखवून देण्याची वेळ आली आहे आणि ती तुम्ही दाखवून द्याल अशी अपेक्षा व्यक्त करतो आणि थांबतो.

■■■

घंटाकर्ण

मोदी की क्या गॅरंटी ?

मोदी की गॅरंटी शीर्षकाने गेल्या महिन्यापासून सर्व माध्यमांमध्ये सरकारी जाहिरातीचा मारा सुरु आहे. पण या गडबडीत दुसरीकडे मात्र मोदीचे मंत्री उनकी (मोदी की) गॅरंटी क्या है असा प्रश्न खासगीत करताना आढळत आहेत.

मोदींनी ते तिसऱ्यांदा निवडून येणार आहेत हे लोकांच्या मनावर बिंबविण्यासाठी त्यांच्या मंत्रिमंडळ सहकाऱ्यांना निवडणुकीनंतर त्यांच्या सरकारच्या पहिल्या शंभर दिवसांमध्ये कोणकोणती कामे अग्रक्रमाने करावयाची

याची यादी व कार्यक्रम तयार करण्यास सांगितले आहे.

केंद्रीय मंत्रिमंडळाच्या बैठकीनंतर त्यांनी त्यांच्या मंत्रांना हा हुक्म दिला.

कारण पुन्हा तिसऱ्यांदा सत्तेत आल्यानंतर अजिबात वेळ न गमावता, वाया न घालविता तत्काळ कामाला लागावयाचे आहे असे मोदींनी या मंत्रांना सांगितले आहे. आज्ञाधारक मंत्री लग्नच्च कार्यक्रम तयार करण्यास लागले आहेत. परंतु काही मंत्री मात्र सुस्त अवस्थेत आहेत. त्यांना पहिल्या शंभर दिवसाचा कार्यक्रम तयार करण्यात फारसे स्वारस्य नसल्याचे त्यांचे म्हणणे आहे. त्याला तसेच सबल कारणही आहे.

भाजपमधील सध्या सुरु असलेल्या चर्चेचा कानोसा घेता असे समजते की आणि तिकिटवाटावरून ते स्पष्टही होत आहे की गेल्या दहा वर्षातील अनेक जणांना आता रजा दिली जाईल.

उमेदवारी देतानाही नव्या ताज्यातवान्या चेहऱ्यांना प्राधान्य देण्याचे धोरण ब्रह्मांडनायकांनी अनुसरलेले दिसते. अर्थात दस्तुरखुद ब्रह्मांडनायक आणि त्यांचे अभेद्य साथीदार उर्फ केंद्रीय गृहमंत्री या नियमाला अपवाद आहेत. त्यांचे चेहरे सदाहरित व सदा टवटवीत व लोकांना आवडणारे असावेत म्हणून त्यांच्यात ते बदल करायला तयार नसावेत.

एवढेच नव्हे तर यदाकदाचित पुन्हा सत्ता मिळाल्यास मंत्रिमंडळाचा चेहरामोहरा हा पूर्णपिणे बदलण्याची योजना आखण्यात आली आहे. याचाच अर्थ गेल्या दहा वर्षातील मंत्रीपदे उपभोगलेल्यांनाही घरी पाठाविण्याची तयारी ब्रह्मांडनायकांनी केलेली आहे. त्यामुळेच मंत्रांना जरी त्यांनी १०० दिवसांचा कार्यक्रम तयार करण्याचा हुक्म सोडलेला असला तरी हे मंत्री खासगीत हेच कुजबुजत आहेत की सत्तेत पुन्हा आल्यावर मंत्रीपद मिळेल की नाही याचीच गॅरंटी नाही, तर मग, आम्ही आता हा १०० दिवसांचा कार्यक्रम कशासाठी तयार करायचा आणि त्यासाठी उगाच डोकेफोड कशाला करीत बसायची ? मंत्रांची शंका खरीच आहे. मंत्रीपदाचीच गॅरंटी नसेल तर फुकट श्रम करायचे कशाला ? मोदी लोकांना गॅरंटी देत फिरत आहेत पण त्यांच्या मंत्रांना मात्र त्यांची गॅरंटी वाटेनाशी झाली आहे एवढे मात्र खरे !

बिहारसाठी भाजपचा आटापिटा

हिंदी भाषक राज्यांमध्ये उत्तर प्रदेश आणि बिहार या दोन राज्यांचे महत्व मोठे आहे. या दोन राज्यात मिळूनच लोकसभेच्या १२० जागा आहेत.

तसेच बिहार हा राजकीयदृष्ट्या अत्यंत महत्वाचा प्रदेश मानला जातो.

माझी पंतप्रधान विश्वनाथ प्रतापसिंग हे उत्तर प्रदेश आणि बिहारची तुलना 'दिल और दिमाग' म्हणजे देशाचा मेंदू आणि हृदय यांच्याशी करीत. भाजपने हिंदी भाषक प्रदेशात आपले वर्चस्व प्रस्थापित केले आहे व अपवाद बिहार (आणि झारखंड)चा आहे. म्हणूनच हे राज्य निर्णयक रीतीने काबीज करण्यासाठी भाजप जिवाचा आटापिटा करीत आहे. नीतीशकुमार यांनी पुन्हा एकदा भाजपशी हातमिळवणी केलेली असली तरी काही गोषी अद्याप अनुत्तरित आहेत. भाजप आता नीतीशकुमार यांना कितीकाळ मुख्यमंत्री राहू देणार ?

नीतीशकुमार यांच्याबरोबर भाजपने

ज्यांना उपमुख्यमंत्रीपद दिले ते प्रेदेश भाजप अध्यक्ष सप्राट चौधरी यांनी २०२२ मध्ये नीतीशकुमार यांनी भाजपला दगा दिला होता तेव्हा अशी शपथ घेतली होती की नीतीशकुमार यांना मुख्यमंत्रीपदावरुन कायमचे घालविणार आणि जोपर्यंत बिहारमध्ये भाजपचा मुख्यमंत्री होत नाही तोपर्यंत ते डोक्यावरील पगडी उतरविणार नाहीत.

यानंतर त्यांनी भगवी पगडी बांधली आणि आजही ते त्यांच्या शिरावर ती मिरवीत आहेत. पण नीतीशकुमार तर पुन्हा मुख्यमंत्री झाले आहेत. आता सप्राट चौधरी यांच्या शपथेचे काय असा प्रश्न आहे. पण, सप्राट चौधरीनी उपमुख्यमंत्री होऊनही पगडी उतरविलेली नाही. याचे कारण भाजप आगामी काळात बिहार विधानसभेतील सर्वाधिक संख्याबळाचा पक्ष झाला की मग नीतीशकुमार यांची उचलबांगडी करून भाजपकडे मुख्यमंत्रीपद घ्यायचे अशी काहीशी योजना शिजवली जात आहे.

बिहार विधानसभेत राष्ट्रीय जनता दलाचे सर्वाधिक ७९ सदस्य तर भाजपचे ७८ सदस्य आहेत. ही बाब भाजपला

असहा होत आहे.

आता सतेत आल्याआल्या राष्ट्रीय जनता दल व काँग्रेसच्या (१२) आमदारांवर कमळाबाईकडून मोहजाल पसरविण्यास सुरुवात झाली आहे. राष्ट्रीय जनता दलाचे चार आणि काँग्रेसच्या दोन आमदारांना कमळाबाईने आपल्या जाळ्यात फसविल्याची माहिती आहे. यामुळे भाजपचे संख्याबळ सर्वाधिक म्हणजे ८४ होईल. भाजपचे सहकारी जीतनराम मांझी यांचे चार आमदार आणि अपक्ष एक असे मिळून भाजपचे ८९ संख्याबळ येत्या काही दिवसात होऊ शकते. यानंतर भाजप बिहारमध्ये खेळ करून नीतीशकुमार यांच्या संयुक्त जनता दलाच्या आमदारांवरही कमळाबाईने जाळे

फेकल्याचे समजते.

भाजपचा डाव असा आहे की राष्ट्रीय जनता दल व काँग्रेसला इतके कमकुवत करायचे की नीतीशकुमार पुन्हा त्यांच्याशी हातमिळवणी करू शकणार नाहीत. ते उद्दिष्ट गाठले की नीतीशकुमार यांचा मोरेया करण्यास वेळ लागणार नाही. संयुक्त जनता दलातील आमदारांनाही या खेळाची कल्पना आहे.

लालूप्रसाद यांनीही राष्ट्रीय जनता दलाच्या आमदारांना सावधान करण्यासाठी पावले उचलली आहेत.

परंतु भाजपचे उपमुख्यमंत्री सप्राट चौधरी यांनी भगवी पगडी अद्याप उतरविलेली नाही व त्याचे रहस्य मात्र कायम ठेवले आहे. खरेखरच भाजप बिहारमध्ये नीतीशकुमार यांचा खेळ करणार काय?

नीतीशकुमार यांची प्रकृती ठीक आहे का ?

एक मुरब्बी राजकारणी, उत्तम प्रशासक म्हणून नीतीशकुमार यांची ओळख आहे. परंतु कधीकधी वयाचा प्रभावही जाणवू लागतो. नीतीशकुमार हे स्वभावाने कडक असले तरी तुलनेने ते सौम्य स्वभावाचे म्हणूनच ओळखले जातात. मात्र अलीकडच्या काळात त्यांचा स्वभाव बदलल्याचे त्यांचे निकटवर्ती सांगतात. त्यांच्या बदलल्या स्वभावाचे फटके, चटके त्यांच्याच काही सहकाऱ्यांनाही मिळाल्याच्या घटना घडल्या आहेत. अलीकडे नीतीशकुमार यांच्या स्वभावात शीघ्रकोपीपणाबरोबरच विस्मरणाचा प्रभावही जाणवताना दिसतो. या पार्श्वभूमीवरच नीतीशकुमार हे अचानक

लंडनला म्हणजे ब्रिटन, स्कॉटलंड येथे भेटीसाठी जाणार असल्याचे सांगण्यात आले. लोकसभा निवडणूक तोंडावर असताना अचानक हा दौरा कशाला आणि मग तिकिटवाटप, निवडणूक प्रचार या गोष्टीबाबत कोण निर्णय करणार हे सर्व प्रश्नच अनुत्तरित ठेवून नीतीशबाबू लंडनला निघाले आहेत. तेथे ते सायन्स सिटी, बिहारमध्ये गुंतवणूक याची यासाठी पाहणी व भेटीगाठी करणार आहेत. निवडणुकांची सुरुवात होत असताना त्यांच्यासारखा मुरब्बी राजकारणी चक्र देशबाहेर जातो हेच आश्र्वयकारक आहे. पण त्यांच्याच पक्षातली काही मंडळी व अगदी निकटवर्ती देखील कुजबूज करू लागले आहेत. त्यांच्याच तोंडून सत्य बाहेर पडले की लंडनला अशा क्षुल्लक कामासाठी आणि तेही निवडणुकीच्या वेळी कुणी जाईल काय? नीतीशबाबू हे वैद्यकीय उपचारांसाठी लंडनला गेले आहेत हे आता हळूहळू लोकांच्या लक्षात येऊ लागले आहे. नीतीशबाबूच्या प्रकृतीला लवकर आराम पडो आणि ते लवकर बरे होऊन पुन्हा बिहारमध्ये सक्रिय होवोत अशी प्रार्थना! आता कुणाच्याही लक्षात हे येऊ शकेल की नीतीशबाबूनी दगाबाजी करूनही भाजप अजुन त्यांच्या प्रेमात का आहे? हे प्रेम पुतनामावशीचे आहे. नीतीशकुमार खरोखरच निषिद्ध इत असतील तर त्यांच्या पक्षाला गिळळकृत करणे भाजपला सोपे वाटते आणि मग बिहारमधील राजकारण हे भाजपविरुद्ध राष्ट्रीय जनता दल असे होऊन भाजपचे बिहारमध्ये सत्ता हस्तगत करण्याचे स्वप्न पूर्ण होईल असे त्यांना वाटत असावे. यालाच मराठीत आयत्या बिळावर नागोबा असेही म्हणतात. प्रेमात, युद्धात आणि राजकारणात सर्व (अपराध) क्षम्य असतात असे म्हणतात त्याचा प्रत्यय बिहारमधील वर्मान राजकारणावरून येऊ शकतो.

क्रिकेट व लोकसभा निवडणूक

क्रिकेट आणि राजकारण किंवा राजकीय क्षेत्र यांचे नाते भारतात तरी

निकटचे आहे. भारतीय क्रिकेटवर राजकीय व्यक्तीचे वर्चस्व नेहमीच राहिले आहे. सध्याही बहुतेक क्रिकेट संस्थांवर राजकीय व्यक्तींची महत्वपूर्ण जागावर निवड झालेली आहे. शक्तिमान केंद्रीय गृहमंत्री अमित शहा यांचे सुपुत्र जय शहा हे भारतीय क्रिकेटमधील एक प्रमुख आणि तालेवार आसामी म्हणून ओळखले जातात. बीसीसीआय या भारतीय क्रिकेट नियामक मंडळाचे ते महासचिव आहेत.

आयपीएल आणि बीसीसीआय आता संयुक्तपणे क्रिकेटच्या साखळी स्पर्धा घेतात. भारतात आयपीएल मॅच या लोकप्रिय आहेतच परंतु त्यातील पैशाची उलाढालही अवाढव्य असल्याने हा क्रिकेट महोत्सव भारतातील उच्चभूचा खेळ म्हणून ओळखला जातो.

आता या स्पर्धा किंवा मॅचचे वेळापत्रक जाहीर झाले आहे. २२ मार्च ते ७ एप्रिल असे साधारण दोन आठवड्यांचे क्रिकेट सामन्यांचे वेळापत्रक जाहीर करण्यात आले आहे. याच सुमारास लोकसभेच्या निवडणुकांचे वेळापत्रकही जाहीर होणार असल्याने क्रिकेट स्पर्धा आणि लोकसभा निवडणुका, प्रचार व मतदानाच्या तारखा एकत्र येऊ नवेत यासाठी खटपट सुरु झाली आहे.

२०१९ मधील लोकसभा निवडणुकीच्या वेळी देखील नेमके असेच घडले होते. त्यावेळी निवडणूक आयोगाने १० मार्चला निवडणुकांची घोषणा केली होती व मतदानाची पहिली फेरी ११ एप्रिलला ठेवण्यात आली होती. त्यावेळीही आयपीएलच्या स्पर्धाचा अंतिम सामना एप्रिलच्या पहिल्या आठवड्यात होऊन स्पर्धा संपल्या होत्या. त्यामुळे आता आयपीएलचे वेळापत्रक लक्षात घेता लोकसभा निवडणुकीच्या पहिल्या फेरीचे मतदान ७ एप्रिलला आयपीएलचा अंतिम सामना झाल्यानंतरच होणे अपेक्षित आहे. म्हणजेच क्रिकेटच्या क्षेत्रात राजकारणातली जी दिग्गज मंडळी

आहेत त्यांना लोकसभेच्या निवडणुकांचे वेळापत्रक कसे असेल याची थोडीफार कल्पना असणारच. त्यामुळे आयपीएल क्रिकेट सामने ७ एप्रिलला उकल्यानंतर राजकीय क्रिकेटचे सामने खेळण्यासाठी सर्व राजकारणी मंडळी सुसज्ज होतील. क्रिकेटमध्ये भाजपची नेतेमंडळीच संख्येने अधिक आहेत त्यामुळे निवडणूक वेळापत्रकाची कल्पना त्यांना असणे सहजशक्य आहे. केवढा हा फायदा नाही का?

क्रेळमधील शिरकावासाठी धडपड

क्रेळमध्ये शिरकाव करण्यासाठी भाजप आणि संघ परिवार गेली अनेक वर्षे प्रयत्नशील राहिलेला आहे. अजुनही या राज्यात भाजपला लोकसभेची एकही जागा जिंकता आलेली नाही. याची खंत व खदखद भाजप व संघ परिवाराच्या

मनात असणे स्वाभाविक आहे.

केरळमधील **राजकारण**
काँग्रेसप्रिणित संयुक्त लोकशाही आघाडी व मार्क्सवाद्यांच्या नेतृत्वाखालील डावी लोकशाही आघाडी यांच्यात विभागलेले आहे. त्यामुळे तेथे तिसच्या राजकीय शक्तीला फारसे स्थान राहिलेले नाही. परंतु भाजप व संघ परिवाराने प्रयत्न सोडलेले नाहीत. थिरुअनंतपुरम या शहर मतदारसंघातून केरळमधील प्रसिद्ध अभिनेत्री व नर्तिका शोभना यांना काँग्रेसचे शशी थरु यांच्या विरुद्ध उभे करण्यासाठी भाजपचा प्रयत्न होता. शोभना यांनी पंतप्रधानांच्या केरळमधील महिला मेळाव्यात भाग घेतलेला होता. परंतु भाजपचे दुर्दैव आड आले. शोभना आणि शशी थरु हे एकमेकांचे अतिशय चांगले मित्र आहेत. भाजपच्या वरील योजनेची माहिती शशी थरु यांना कळल्यावर त्यांनी शोभना यांच्याकडे तशी विचारणा केली. परंतु त्यांनी शशी थरु यांच्या विरुद्ध निवडणूक लढविण्यास स्पष्ट नकार दिला. भाजपची चांगलीच पंचाईत झाली. आता भाजपच्या पहिल्या यादीत केरळमधील उमेदवारांची नावे जाहीर करण्यात आली आहेत. केंद्रीय राज्यमंत्री व उद्योगपति राजीव चंद्रशेखर यांना थिरुअनंतपुम येथून उमेदवारी देण्यात आली आहे. ते शशी थरु यांच्याविरुद्ध निवडणूक लढवतील. दुसरे राज्यमंत्री व्ही. मुरलीधरन हेही लोकसभेच्या रिंगणात आहेत. हे दोघेही राज्यसभेचे सदस्य असले तरी दोघांची मुदत संपत आहे.

मुरलीधर हे महाराष्ट्रातून २०१८ मध्ये राज्यसभेवर गेले होते. तर चंद्रशेखर हे कर्नाटकातून राज्यसभेवर गेले होते.

काँग्रेसचे ज्येष्ठ नेते ए.के.अॅट्टनी यांचे पुत्र अनिल अॅट्टनी यांनाही भाजपने उमेदवारी दिली आहे. ए.के. अॅट्टनी हे सोनिया गांधी यांचे अत्यंत विश्वासू सहकारी म्हणून ओळखले जातात. परंतु त्यांच्याच पुत्राने भाजपमध्ये प्रवेश करून सर्वांना धक्का दिला. आता भाजपने त्यांना उमेदवारी देऊन आणखी कळस केला.

केरळमधील ख्रिश्चन समाजातील एक वर्ग सध्या भाजपला मदत करताना आढळतो. परंतु मणिपूरमधील घटनानंतर येथील ख्रिश्चन मतदारही भाजपच्या विरोधात गेलेले आहेत. त्यामुळे चे केरळमध्ये शिरकाव किंवा चंचुप्रवेश करण्याची संधी भाजपला मिळाणार काय हे या निवडणुकीत पुन्हा एकदा पहायला मिळेल.

केवळ आकडा वाढविण्यासाठी

कसेही करून लोकसभेत बहुमत मिळवायचे आणि संसदसदस्य गुणवत्ता नसली तरी केवळ वलयांकित व्यक्तिमत्त्व आहे आणि त्यामुळे निवडणूक जिंकता येणारी व्यक्ती असेल तर भाजपला अशा उमेदवारांची गरज असते. भाजप आणि संघ परिवाराला फार विचारी, अभ्यासू किंवा डोके चालविणाऱ्या संसदसदस्यांचे वावडे आहे. त्याएवजी क्रिकेट खेळाडू, चित्रपट अभिनेते अशी मंडळी त्यांना चालतात. हेमा मालिनी या ७५ वर्षांच्या आहेत. परंतु नरेंद्र मोदी यांनी राजकीय निवृत्तीचे निश्चित केलेले ७५ हे वय या अभिनेत्रीला लागू नाही. त्यांना पुन्हा मथुरेहून उमेदवारी देण्यात आली आहे.

परंतु दिलीतून २०१९ मध्ये पक्षाने हंसराज हंस हे पंजाबी गायक, गौतम गंभीर हे क्रिकेटपु यांना उमेदवारी दिली होती. ते निवडूनही आले होते. परंतु त्यांची गेल्या पाच वर्षांतील निराशजनक कामगिरी पाहून त्यांना वगळण्याचा

निर्णय पक्षाने केला.

गौतम गंभीर हे क्रिकेटपु असल्याने त्यांना येणारा चेंडू ओळखून फटके मारायची सवय आहे. भाजप त्यांना या निवडणुकीतून आऊट करणार हे

लक्षात आल्याबरोबर त्यांनी उमेदवारीही नको आणि पक्ष व ते राजकारणही नको म्हणून चक्र काढता पाय घेतला. पंजाबमधील गुरदासपूर मतदारसंघाचे खासदार विनोद खन्ना यांच्या निधनानंतर भाजपने पुन्हा तेथे धर्मेंद्र पुत्र सन्नी देओल यांना उमेदवारी दिली व त्यांच्या करिष्यावर ते निवडूनही आले. परंतु पडद्यावर साहसी प्रतिमा आणि जोरदार डायलॉगबाजी करणाऱ्या सन्नी देओलना लोकसभेत एकदाही तोंड उघडता आले नाही. ते मतदारसंघातही क्वचितच गेले. आता त्यांचे तिकिट कापले जाणे निश्चित मानले जाते. पण त्यांच्या ऐवजी नवीन कोण अभिनेता किंवा अभिनेत्रीला भाजप निवडणार हे पहावे लागेल. क्रिकेटपु युवराजसिंग याच्या नावाचीही चर्चा सुरु आहे.

थोडक्यात याचा अर्थ हा की भाजप व संघ परिवाराला संसदेत केवळ हो ला हो म्हणणारे बथ्थड सदस्य हवे आहेत. पक्षाने सांगायचे आणि त्यांनी मान डोलवायची असे निर्बुद्ध त्यांना हवे आहेत. त्यामुळेच या मंडळीना पाहिजे त्या गोष्टी करणे शक्य होते. राजकीय क्षेत्रातून पुढे येणारी मंडळी किमान विचारी असतात. ते भाजप संघ परिवाराला नको आहे. चंडीगढ येथूनही २०१९ मध्ये किरण खेर या अभिनेत्री (अनुपम खेर यांच्या पत्नी) यांना तिकिट देण्यात आले होते. पश्चिम बंगालमधून लॉकेट चट्टर्जी या अभिनेत्रीस तिकिट दिले गेले होते. चला राजकारणाचा सिनेमाच करू या असा बहुधा पण करण्यात आला असावा.

रोहत्ये पान

तुतारीची साद

आपल्या पक्षाला
‘तुतारी फुंकणारा
माणूस’ हे पक्षचिन्ह मिळाले आहे.

आज आपल्या पक्षाला एक महत्वाच्या रणसंग्रामाला
सामोरे जायचे आहे. आपल्याला आज म्हणूनच कवि केशवसुत
यांची ‘तुतारी’ ही कविता साद घालते आहे.

एक तुतारी द्या मज आणुनि
फुंकिन मी जी स्वप्राणाने
भेदुनि टाकिन सगळी गगनें
दीर्घ जिच्या त्या किंकाळीने
अशी तुतारी द्या मजलागुनी
आज देवर्धमाच्या नावाखाली जे अवडंबर
माजलय त्याचा सुद्धा आपल्याला समर्थपणे एकत्रित
मुकाबला करायचा आहे.

धर्माचे माजवुनी अवडंबर
नीतीला आणिती अडथले
विसरूनीया जे जातात खुले

नीतीचे पद जेथे न ढळे
धर्म होतसे तेथेच स्थिर

आपण आता या रणसंग्रामाला सज्ज
आहोत. आपले अध्यक्ष आदरणीय खा. श्री. शरदचंद्रजी
पवार साहेब यांच्या नेतृत्वाखाली आपण एक मोठा
संघर्ष करणार आहोत. आपल्याला हे युध जिंकायचेच
आहे. त्यासाठी आपण सज्ज होऊ या आणि खांद्याला
खांदा भिडवून जिंकण्याची ‘तुतारी’ दुमदुमवूया.

जुने जाऊ द्या मरणालागुनी
जाळुनी किंवा पुरुनी टाका
सडत न एक्या ठायी ठाका
सावध ! ऐका पुढल्या हाका
खांद्यास चला खांदा भिडवूनी